

ACADEMICA

REVISTĂ EDITATĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

DIRECTOR: ACAD. CRISTIAN HERA, PREȘEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE

Nr. 1–2
IANUARIE-FEBRUARIE
2018
Anul XXVIII
327–328

DIRECTORI:

Acad. Mihai DRĂGĂNESCU
(director fondator)
octombrie 1990 – ianuarie 1994

Acad. V.N. CONSTANTINESCU
februarie 1994 – ianuarie 1998

Acad. Eugen SIMION
februarie 1998 – aprilie 2006

Acad. Ionel HAIDUC
mai 2006 – aprilie 2014

Acad. Ionel-Valentin VLAD
mai 2014 – decembrie 2017

Acad. Cristian HERA
din ianuarie 2018 –

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Redactor-șef
Dr. Narcis ZĂRNESCU

Redactori I
Mihaela-Dora NECULA
Elena SOLUNCA-MOISE

CONSILIUL EDITORIAL:

Acad. Cristian HERA
Acad. Bogdan C. SIMIONESCU
Acad. Victor SPINEI
Acad. Alexandru SURDU
Acad. Victor VOICU

Acad. Dan BĂLTEANU
Acad. Alexandru BOBOC
Acad. Constantin IONESCU-TÎRGOVIȘTE
Acad. Ioan-Aurel POP
Acad. Eugen SIMION
Acad. Răzvan THEODORESCU
Acad. Maria ZAHARESCU

SECTOR TEHNIC:

Tehnoredactor
Dr. Roland VASILIU

Operatori-corectori
Aurora POPA
Ioneta VLAD

E-mail: academica@acad.ro

revista_academica2006@yahoo.com

Adresa web: http://www.acad.ro/academica2002/pag_academica.htm

Tel. 021 3188106/2712, 2713; Fax: 021 3188106/2711

OMAGIU CULTURII ROMÂNE ȘI ISTORIEI NAȚIONALE

Cristian Hera, Ziua Culturii Naționale	5
Lucian Romașcanu, Cultura, liant al Marii Uniri	7
Răzvan Theodorescu, Ceva despre „naționalism” la Centenar	9
Ioan-Aurel Pop, Cultura română și dimensiunea sa istorică națională	11
Mircea Martin, La Centenar, despre cultură și politică	15
Nicolae Bud, Priviți înapoi cu mândrie!	18

24 IANUARIE 1859

Cristian Hera, Alexandru Ioan Cuza – Domnul Unirii și al Reformelor	20
Klaus Werner Iohannis, Președintele României, Unirea Principatelor Române – temelie a Marii Uniri de la 1918	23
Preafericitul Părinte Daniel, Clădirea în care s-a decis Unirea	25
Dan Berindei, Unirea Principatelor Române a fost un obiectiv comun al unei întregi națiuni	28
Victor Spinei, Unirea Principatelor Române în context european	30
Ioan-Aurel Pop, Unirea de la 1859 și românii din Transilvania	36
Victor Voicu, Elita românească și rolul ei în înfăptuirea Unirii Principatelor Române	40
Eugen Simion, Despre acești „mesianici pozitivi” care au făcut Unirea din 1859 și au pus bazele României Moderne	44

MIRCEA CEL BĂTRÂN (1355–1418)

Cristian Hera, 600 de ani de la trecerea în veșnicie a Domnului Țării Românești, Mircea cel Bătrân	49
Răzvan Theodorescu, Mare voievod, herțeg și despot: ctitorul de țară Mircea I	51
Ioan-Aurel Pop, Mircea cel Bătrân și Transilvania	54
Ionel Căndea, Mărturii arheologice și numismatice în estul Țării Românești în vremea domniei lui Mircea cel Bătrân	62

FILIALA TIMIȘOARA A ACADEMIEI ROMÂNE

Păun Ion Otîman, Titu Maiorescu în Banat	73
Ioan David, Jurnalul „Junimea” – unicat al patrimoniului național	75
Bogdan Mihai Dascălu, Titu Maiorescu și lumea germană	78
Ion Simuț, Disputa dintre Iustin Popfiu și Titu Maiorescu despre posibilitatea unei istorii critice a literaturii române	80
Adrian Dinu Rachieru, Titu Maiorescu și eminescologia	86
Dumitru Vlăduț, Problema identității limbii, literaturii și culturii la Titu Maiorescu ..	90

EVOCARE

Alexandru Zub, Neagu Djuvara, despre adevăr și ficțiune în discursul istoric	96
---	----

IN MEMORIAM

Nicolae Edroiu (1939–2018)	100
Andrei Avram (1930–2018)	101

CRONICA VIETII ACADEMICE	103
---------------------------------------	-----

APARIȚII LA EDITURA ACADEMIEI	106
--	-----

GHID PENTRU AUTORI	107
---------------------------------	-----

Ziua Culturii Naționale*

Acad. Cristian Hera

Președintele Academiei Române

Cu prilejul Zilei Culturii Naționale, în Aula Academiei Române, s-a desfășurat simpozionul cu tema „Cultura română la ceas aniversar. Centenarul Marii Uniri”, avându-l ca moderator pe acad. Alexandru Surdu, vicepreședinte al Academiei Române. După cuvântul de deschidere rostit de acad. Cristian Hera, președintele Academiei Române, au susținut comunicări: Lucian Romașcanu, ministrul Culturii și Identității Naționale, Sergiu Nistor, consilier prezidențial, acad. Răzvan Theodorescu, acad. Ioan-Aurel Pop, acad. Nicolae Breban, Mihai Cimpoi, membru de onoare al Academiei Române, prof. univ. Aurelian Mircea Martin, membru corespondent al Academiei Române.

Evenimentul a fost însoțit de un moment artistic susținut de actorii Dorel Vișan și Ortansa Stănescu și de violoncelistul și compozitorul Eugen Doga, membru al Academiei de Științe a Moldovei.

*Acad. Cristian Hera
Președintele Academiei Române*

Din inițiativa Academiei Române, la sugestia fostului președinte, academicianul Eugen Simion, Parlamentul României a legiferat începerea fiecărui an cu „o odă de slavă culturii românești”, *făuritorilor ei din toate timpurile, realizărilor de excepție prin care România se impune în concertul popoarelor lumii cu tot ce avem mai bun și mai reprezentativ.*

Nu întâmplător, inițiativa sărbătoririi Zilei Culturii Naționale a aparținut înaltului for de știință și de cultură al țării, Academia Română.

Cu mult înaintea înființării Academiei, cărturarii străluciți ai neamului românesc au militat pentru crearea unei instituții destinate **culturii limbii și culturii istoriei naționale**, care să contribuie „la mărirea și luminarea poporului”, reușind să contureze structura și obiectivele viitoarei societăți academice.

Chiar dacă între marile sale înfăptuiri cultural-științifice, Alexandru Ioan Cuza nu și-a putut înscrie și înființarea Academiei naționale, Domnitorul a sprijinit direct, fără rezervă, proiectul de înființare a unui astfel de forum.

**Cuvânt de deschidere rostit la simpozionul „Cultura română la ceas aniversar. Centenarul Marii Uniri” (15 ianuarie 2018, Aula Academiei Române)*

În 1863 a donat, din lista sa civilă, suma de 1000 de galbeni pentru înființarea unui premiu pentru *cea mai bună lucrare scrisă în limba română*, instituindu-se în acest scop Premiul „Alexandru Ioan Cuza”. Donația **Domnului Unirii** venea să se alăture celei făcute, în 1860, de filantropul grec, naturalizat român, Evanghelie Zappa, care dăruia viitoarei instituții academice 5000 de galbeni, destinați întocmirii unui *dicționar al limbii române*. **Cele două fonduri, „Zappa” și „Cuza”, au constituit baza materială pe care se va înălța Societatea Literară Română, în 1866.**

Cu 152 de ani în urmă, Locotenența Domnească semna decretul de înființare a Societății Literare Române, al cărei principal obiectiv era stabilirea unei **ortografii unitare și întocmirea dicționarului limbii române**, numite de inițiatori „*cele două coloane ale templului limbii române*”. De atunci, Societatea Academică, **din 1879 Academia Română**, și-a asumat rolul de cel mai de seamă for de cultură și de știință al țării.

De-a lungul existenței, în cadrul Academiei Române, s-au regăsit ilustre personalități ale literaturii, istoriei, filosofiei, artelor, economiei și științelor românești: Mihai Eminescu, *Ion Luca Caragiale*, Mihail Kogălniceanu, *Nicolae Iorga*, Titu Maiorescu, Liviu Rebreanu, Constantin Rădulescu-Motru, Aurel Vlaicu, Traian Vuia, Henri Coandă, Tudor Arghezi, Alexandru D. Xenopol, Simion Mehedinți, Sextil Pușcariu, Eugen Lovinescu, George Călinescu, George Enescu, Nicolae Grigorescu, Theodor Aman, Ion Mincu, Nichita Stănescu, Anghel Saligny, Gheorghe Ionescu-Șișești, Victor Babeș, Gheorghe Marinescu, Ana Aslan, Grigore Moisil, Costin Nenițescu, Ilie Murgulescu, Petru Poni, *Andrei Rădulescu*, Horia Hulubei – pentru a cita numai câteva nume dintr-un șir de **personalități care au contribuit la clădirea prestigiului instituției noastre**.

Vă rog să-mi îngăduiți să fac câteva precizări (*patriotism local*), cu referire la prahoveni și Academia Română:

- Județul Prahova a dat Academiei Române patru președinți; doi dintre aceștia sunt din aceeași localitate, Chiojdeanca: *Andrei Rădulescu* și *Eugen Simion*.

- Doi președinți ai Academiei Române, prahoveni, au fost colegi de clasă la Liceul „Petru și Pavel”, astăzi „I.L. Caragiale”: **Eugen Simion** și, de câteva zile președinte, **cel care vă vorbește**.

- Liceul „Petru și Pavel”, astăzi „I.L. Caragiale”, a dat Academiei Române patru membri, toți colegi în aceeași clasă: *Nichita Stănescu, membru post-mortem al Academiei Române, Eugen Simion și Cristian Hera, membri titulari, și Mircea Petrescu membru de onoare al Academiei Române*.

La loc de cinste se află strălucitul nostru poet național, Luceafărul poeziei românești, Mihai Eminescu, a cărui zi de naștere o sărbătorim în fiecare an, la mijloc de ianuarie, prin **Ziua Culturii Naționale**.

„*Omul deplin al culturii românești*”, după cum îl numea Constantin Noica, sau „*punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a veșmântului cugetării românești*”, *cum inspirat îl caracteriza Titu Maiorescu, Mihai Eminescu a fost și rămâne o culme de rostire și simțire românească. Omagiindu-l pe Eminescu, onorăm în același timp cultura românească cu tot ceea ce are mai frumos și mai înălțător*.

Prin tot ceea ce a realizat de-a lungul celor aproape 152 de ani, *Academia Română a dovedit din plin că „este a națiunii și face parte din sufletul neamului românesc, precum națiunea găsește într-înșea vatra pururea nestinsă a iubirii de neam, de țară, precum și amintiri scumpe și nobile imbolduri”*.

Îngăduiți-mi să afirm că *Academia Română continuă și astăzi să militeze pentru armonie și înțelegere, pentru progres, prosperitate și integritate, continuă să fie garantul unității naționale, al menținerii și promovării culturii și afirmării științei românești în întreaga lume*.

Acum, când am intrat în anul în care sărbătorim Centenarul Marii Uniri Naționale, *se impune, mai mult ca oricând, să milităm pentru îmbogățirea patrimoniului cultural național, pentru întărirea identității noastre naționale, pentru cinstirea înaintașilor și transmiterea sentimentelor de prețuire a culturii românești și a făuritorilor ei, către generațiile de astăzi și cele de mâine*.

Cultura, liant al Marii Uniri*

Lucian Romașcanu

Ministrul Culturii și Identității Naționale

Domnule Președinte al Academiei Române,
Doamnelor și domnilor academicieni,
Excelența Voastră, domnule consilier prezidențial,
Distinși invitați,

Încep prin a-mi exprima regretul față de trecerea în neființă a academicianului Ionel-Valentin Vlad, Președinte al Academiei Române, care cu înțelepciune și echilibru a condus cel mai înalt for al culturii române în ultimii trei ani. De asemenea, un pios omagiu profesorului Nicolae Edroiu, membru corespondent al Academiei Române, și el plecat dintre noi de puțin timp. Dumnezeu să-i odihnească în pace! Iată că și Nemuritorii sunt oameni...

Marcăm astăzi, în anul Centenarului Marii Uniri, Ziua Culturii Naționale și 168 de ani de la nașterea poetului Mihai Eminescu. Un an complicat, care ne găsește într-o atmosferă opusă celei din urmă cu un veac. Dacă atunci întreg poporul român și-a concentrat energia în vederea înfăptuirii idealului național al Unirii, astăzi societatea în care trăim pare mai dezbinată ca niciodată, clivajele sale fiind tot mai pronunțate.

Evenimentul de la 1 Decembrie 1918 este actul politic prin care s-a consfințit efortul mai multor generații, care au avut viziunea întregirii neamului. România s-a creat ca stat în 1918, dar ca națiune, cu mult înainte; o construcție statală care împlinește un secol de existență, deoarece s-a întemeiat pe o fundație solidă, și anume cultura. Unitatea de limbă a fost principalul argument folosit de artizanii Marii Uniri sau, așa cum a spus Vasile Goldiș în cuvântarea pe care a susținut-o în fața Adunării Naționale de la Alba-Iulia, „*Basarabeanul, care își adapă calul în valurile întunecate ale Nistrului, se înțelege desăvârșit la graiu cu Crișanul din apropierea blondelor ape ale Tisei*”.

Lucian Romașcanu

Ministrul Culturii și Identității Naționale

Cultura română, exprimată în principal prin limbă și literatură, s-a dezvoltat prin eforturi susținute în toate principatele române. Ne stau mărturie *Catehismul românesc* din 1544, prima carte în limba română, tipărită la Sibiu, tipăriturile diaconului Coresi la Brașov, *Palia de la Orăștie*, un adevărat monument al limbii române, *Letopiseșul Țării Moldovei*, una dintre primele scrieri românești laice de mari dimensiuni și *Sfânta Scriptură* de la București, publicată în 1688 și totodată prima *Biblie* tradusă în limba română. Un secol mai târziu, Ienăchiță Văcărescu ne-a oferit prima lucrare de gramatică a limbii române, *Observații sau băgări de seamă asupra regulilor și orînduiriilor gramaticii rumânești* și a pus bazele unei adevărate dinastii

*Alocuțiune susținută la simpozionul „Cultura română la ceas aniversar. Centenarul Marii Uniri” (15 ianuarie 2018, Aula Academiei Române)

culturale. Prin legatele sale testamentare „*Creșterea limbii românești/ Și-a patriei cinstire*”, Ienăchiță Văcărescu ne demonstrează că a gândit înaintea timpului în care a trăit, indicându-ne prin aceste două versuri ceea ce istoria avea să confirme: România modernă poate fi edificată prin cultivarea unei literaturi valoroase. În paralel, în Transilvania, Școala Ardeleană se lupta pentru drepturile românilor și emanciparea națiunii prin cultură, prin dezvoltarea învățământului în limba română și tipărirea de carte românească.

În secolul XIX, cultura și literatura română au cunoscut o dezvoltare fulminantă, care a atras după sine și primele manifestări majore ale spiritului și identității românești. Au apărut primele publicații periodice în limba română, dintre care amintesc „*Curierul Românesc*”, fondat de Ion Heliade-Rădulescu, și primele forme de asociere culturală, societățile culturale, cea mai importantă fiind Societatea Literară Română, care avea să devină instituția sub cupola căreia ne reunim astăzi. Academia Română însăși stă mărturie a rolului central pe care cultura l-a deținut în făurirea Marii Uniri; la înființarea sa, printre membrii fondatori s-au numărat personalități ale culturii din întreg spațiul locuit de români. De altfel, principalii promotori ai Unirii au fost nu doar oameni politici, ci mai ales oameni de cultură.

Am făcut această scurtă incursiune prin istoria limbii și literaturii române, pentru a arăta că actul politic de la 1918 a fost posibil, pentru că anterior acestuia a avut loc o altă unire, cea culturală, prin efortul unor personalități care provin din medii extrem de diverse și a căror memorie trebuie păstrată și evocată. Chiar și în timpurile noastre avem un exemplu despre cum, acolo unde politica ne desparte, cultura ne unește, Ziua Culturii fiind sărbătorită pe ambele maluri ale Prutului. Acesta este marele avantaj al culturii: nu este constrânsă de granițe fizice sau temporale. Mihai Eminescu, deși născut la Botoșani, este la fel de iubit la Chișinău cum este la Constanța sau la Cluj-Napoca, iar opera lui Ion Luca Caragiale este la fel de actuală acum, cum era și în urmă cu mai bine de o sută de ani.

Sărbătorim în acest an ceea ce, cu multă trudă, înaintașii noștri au construit în urmă cu un secol, iar rolul acestei aniversări trebuie să fie acela de a genera energii creatoare pentru viitorul României și nu o simplă marcă caracterizată de festivisme gol de conținut. Dacă anul 1918 a fost pus sub semnul

unirii teritoriale, anul 2018 este despre o altă unire, una simbolică, a societății românești. Iar acest lucru se poate realiza doar dacă va avea în centrul său cultura, care a fost, este și va fi liantul oricărui popor. Iar cultura română a demonstrat deja că ne poate aduce împreună.

O națiune nu are un viitor dacă se hrănește doar cu trecutul. Pentru a da urmașilor noștri șansa de a trăi într-un stat care să dăinuie cel puțin încă un veac de acum înainte, trebuie să fim foarte atenți la prezent. Să creăm acel context care să permită formarea unor noi oameni de cultură, să producem și astăzi valori cu care să se legitimizeze peste o sută de ani cei care vor fi după noi. Să protejăm patrimoniul, însă în același timp să încurajăm creația. Și, foarte important, să educăm tână generație în spiritul culturii de calitate, și nu al consumerismului și al divertismentului cu dată de expirare.

Doamnelor și domnilor,

Vă propun astăzi, de la această tribună, ca Anul Centenar să fie un exemplu de colaborare între principalele instituții de cultură ale statului român. Doar dacă instituțiile pe care le reprezentăm vor lucra împreună pentru același obiectiv, cel al desăvârșirii națiunii române, societatea ne va urma. Un apel cu atât mai important cu cât, chiar în aceste zile, suntem martorii unor provocări menite a ne dezbrina. Să nu le cădem pradă și să nu uităm cuvintele lui Iuliu Maniu: „*Noi nu voim să devenim din oprimați oprimatori, din asupriți asupritori. Noi voim să întronăm pe aceste plaiuri libertatea tuturor neamurilor și a tuturor cetățenilor (...) Noi nu vrem să verse nimenea lacrimile pe cari le-am vărsat noi atâtea veacuri și nu voim să sugem puterea nimănui, așa cum a fost suptă a noastră veacuri de-a rândul*”.

România este un exemplu de toleranță și iubire pentru toți locuitorii săi. România este singura construcție statală rezultată în urma Marelui Război care a rezistat și asta s-a datorat faptului că a fost edificată pe cele mai corecte fundații: același popor, aceeași limbă, aceleași obiceiuri, aceeași cultură.

Dacă vom construi o țară prosperă cu un popor prosper, dacă ne vom reuni în acest an sărbătorește, dacă ne vom crește copiii cu biblioteci în case, atunci săgețile venite de oriunde se vor lovi de un zid.

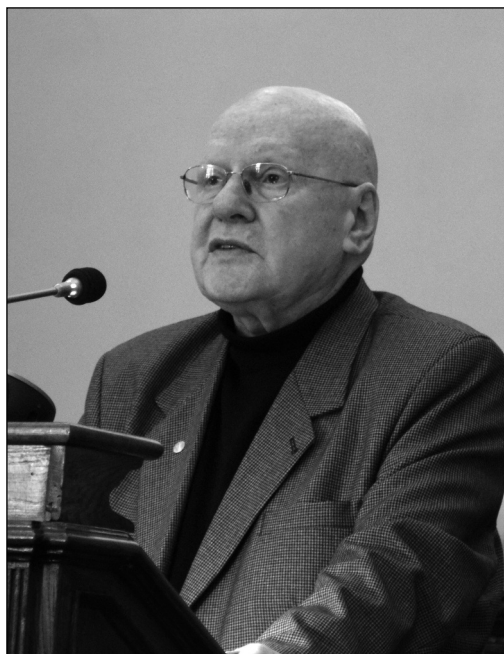
Să ne urăm, pentru a-l cita pe Eminescu: la trecutu-ne mare, mare viitor!

Ceva despre „naționalism” la Centenar*

Acad. Răzvan Theodorescu

La 4 iulie 1892, în ziarul „Le Figaro” era tipărit pentru întâia oară cuvântul „naționalism”. El apărea în articolul *La querelle des nationalistes et des cosmopolites* scris de faimosul Maurice Barrés, un apropiat a ceea ce s-a numit „naționalismul conservator catolic” al lui Charles Maurras. Și de atunci – au trecut, iată, o sută douăzeci și șase de ani – termenul a făcut o carieră prodigioasă. Prodigioasă și contradictorie, dar care trebuie cunoscută, și nu numai de lumea academică, ci și de aceea politică. O întreagă literatură – citez doar pe Ernst Gellner, *Nations and nationalism* (Oxford, 1983) sau Michel Winnock *Le XXe siècle idéologique et politique* (Paris, 2009) – se ocupă de acest concept, stabilind tipologii și nuanțe, în timp ce cohorte de politicieni și jurnaliști le ignoră cu superbă, condamnând ignar ceva ce le pare, știut după ureche, periculos.

Că există „naționalismul unificator” italian și german din vremea unor Cavour și Bismarck, sau „naționalismul republican” al generalului de Gaulle, sau „naționalismul de diasporă” al armenilor, evreilor și grecilor, că există o întreagă tipologie de naționalisme care nu au nimic în comun cu xenofobia de felul lui „*put America first*” al lui Clinton, de care nu este foarte departe azi Donald Trump, faptele sunt prea puțin importante pentru cei care, din ignoranță, confundă o doctrină eminentă pozitivă cu excrescențele ultranaționaliste, cu național-socialismul nazist, cu național-comunismul totalitar, cu extremismele Gărzii de Fier din România, sau cu tot mai numeroasele „naționalisme populiste”, de fapt, extremiste, din Franța, Austria sau Olanda, pentru a ne mărgini la aceste exemple.

Acad. Răzvan Theodorescu

În ultimele trei decenii, unele instituții ale mass-mediei occidentale, la unison cu unii oameni politici puțin sau deloc informați, atribuie trăiri și manifestări ultranaționaliste fostelor țări comuniste unde, uneori, defunctul „internaționalism proletar” a fost repede înlocuit cu afirmări identitare pe deplin pozitive firești, când nu au fost supralicite. De unde, în Europa Centrală și Răsăriteană, mefiența și prudența unor activiști din câmpul politicii și jurnalismului, temători de acuza „naționalistă” venită din partea unor politicieni și jurnaliști pe cât de agresivi, pe atât de inculți.

*Alocuțiune susținută la simpozionul „Cultura română la ceas aniversa. Centenarul Marii Uniri” (15 ianuarie 2018, Aula Academiei Române)

România nu a făcut excepție de la acest proces și o scurtă incursiune lexicografică poate fi pilduitoare. Pentru definirea termenului de „naționalism” luați dicționarele Oxford și Larousse: „*Patriotic feeling, principles or efforts; policy of national independence*”; „*Doctrine qui se réclame essentiellement de la tradition et des aspirations exclusivement nationales*”.

Luați apoi DEX-ul Academiei din 1996 unde veți găsi: „*Doctrină politică bazată pe apărarea (uneori exagerată) a drepturilor și aspirațiilor naționale*”. De ce „uneori exagerată”, formulă la care nu s-au gândit redactorii britanici, nici cei din Hexagon, dar care i-a condus la exagerată prudență pe colegii români?

Știm că există, de pildă, un naționalism economic, confundat uneori cu o xenofobie antisemită și antibalcanică – aici un loc eminent l-a deținut cândva polemica dintre conservatorul Eminescu și liberalul Carada –, că poate exista un naționalism cultural, dincolo de ceea ce obișnuit se numește „specific național”, „o românită artistică” (mărturisesc că expresia este calchiată după ceea ce, un neenglez, Nikolaus Pevsner, scria despre „*the englishness of English art*”); aici, istoricii de artă pot atașa creația inconfundabilă a lui Andreescu sau aceea a lui Petrașcu, cel despre care Țuculescu spunea că este „*misticul zugrav de icoane al Orientului care a învățat limbajul cezannesc al picturii*”, în timp ce muzicologii ne indică gradul înalt de „românită” al operei unui compozitor, precum Paul Constantinescu.

Dacă vom privi acum către lumea social-politică românească a ultimului secol și jumătate, lucrurile par a fi la fel de limpezi.

Sigur este că trei mari proiecte realizate de două generații mirabile – singurele proiecte de țară în istoria noastră modernă, cel al Unirii Mici din 1859, cel al Independenței de la 1877, cel al Marii Uniri din 1918, care i-au avut ca iluștri artizani pe Al.I. Cuza, C.A. Rosetti, Ion Ghica, Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu și Ion C. Brătianu, mai apoi pe Ion I.C. Brătianu, Nicolae Iorga, Vasile Goldiș, Iancu Flondor, Iuliu Maniu – au fost trei proiecte naționaliste datorate unor inteligențe superioare, active și cultivate. Care, să o spunem deschis, nu s-au mai repetat pe meridianul românesc în ultimii șaptezeci de ani. Dacă astăzi România nu

mai are niciun proiect de țară și niciun veritabil om de stat, absența fibrei naționaliste ar putea fi trista explicație.

Istoria ideii naționale la români este prea bine cunoscută spre a mai fi pe larg amintită sub cupola Academiei din care au făcut parte aproape toți corifeii politici amintiți. Este istoria în care intră „Patriotismul în hotarele adevărului” proclamat de Titu Maiorescu; cuvintele lui Mihai Eminescu, „*Cu cât ne iubim mai mult patria și poporul nostru, cu atât va trebui să ne înarmăm mintea cu o rece nepărtinire și să nu surescităm cugetarea*”; gândul lui Vasile Pârvan de acum un secol despre naționalism ca element spiritual; uriașul demers al lui Nicolae Iorga care, la 31 mai 1919, în numele Academiei saluta efectele Unirii realizate cu șase luni înainte (era același Iorga care în 1910 crease Partidul Naționalist Democrat, contemporan cu Partidul Conservator Naționalist care îl avea membru pe Nicolae Titulescu, cel ce afirma: „*Omenirea nu mă interesează dacă România nu-și găsește locul în sânul său*”). Și istoria aceasta continuă cu Eugen Lovinescu care tot atunci, în 1909, scria despre naționalismul nostru latin, cu Constantin Rădulescu-Motru pentru care românul este „religios și naționalist” și care în discursul de recepție în Academia pe care avea să o prezideze vorbea tocmai despre naționalism. Iar dintre textele naționaliste am ales, spre a sfârși, unul superb poetic al lui Lucian Blaga: „*Tot ce putem ști, fără temerea de a fi dezmințiți, este că suntem purtătorii bogați ai unor excepționale posibilități. Tot ce putem crede, fără a săvârși un atentat împotriva lucidității, este că ni s-a dat să luminăm cu floarea noastră de mâine un colț de pământ. Tot ce putem spera, fără de a ne lăsa manevrați de iluzii, este mândria unor inițiative spirituale istorice, care să sară, din când în când, ca o scânteie, și asupra creștetelor altor popoare*”.

În numele acestei istorii a ideilor românești, afirmate de câteva ori chiar în acest loc, în anul Centenarului se cuvine ca aici, în Aula Academiei Române, să declarăm sonor că naționalismul este o doctrină pozitivă și că celebra sintagmă a lui Kipling „*my country right or wrong*” poate fi însușită de orice ființă normală care, în mijlocul mondializării, are o patrie. Iar pentru foarte mulți dintre noi patria aceasta se numește încă România.

Cultura română și dimensiunea sa istorică națională*

Acad. Ioan-Aurel Pop

La 8 februarie 2018, președinta Coaliției pentru educație trăgea iarăși, prin mijloacele de difuzare în masă, un semnal de alarmă: „40% din generațiile viitoare, din cei care vin din urmă și trebuie să susțină România din punct de vedere economic, social, cultural și politic, sunt analfabeți social și funcțional, adică vor fi un balast în viitor și nu un activ, ca acum, pentru piața muncii, pentru business, pentru economie, pentru România. Ce înseamnă analfabet social și funcțional? Nu pot înțelege, nu pot exprima, nu pot explica ceea ce citesc, nu pot face mai mult decât operațiuni simple, mecanice, fizice”. Oare este posibil ca România contemporană să se afle tocmai într-o astfel de situație? Și dacă este așa sau aproape așa, cum se va fi ajuns aici? În ce raport se află acest „analfabetism social și funcțional” cu ceea ce numim îndeobște cultură?

S-au dat, de-a lungul timpului, numeroase definiții ale culturii, fără să se cadă de acord asupra uneia general acceptate. Sub aspect etimologic, cuvântul cultură este latinesc. Verbul latin *colo, -ere, colui, cultum* are accepțiuni destul de variate: a cultiva (pământul), a locui, a împodobi, a îngriji, a ocroti, a îndrăgi, a-i cinsti pe zei etc. Cultura spirituală (intelectuală) de grup, însă, este un concept mai bine circumscris și acesta se referă, cred, la ansamblul manifestărilor spirituale ale unei comunități, concretizate în creații și realizate, de regulă, în instituții. Cultura aceasta spirituală s-a făurit de-a lungul istoriei și se făurește și acum sub ochii noștri. Ea este, prin urmare, o moștenire, transmisă deopotrivă prin memoria individuală și prin memoria colectivă, dezvoltată mereu. Nimeni nu poate elabora o creație spirituală – oricât talent ar avea – dacă nu este depozitarul acestei moșteniri, dacă nu a asimilat valorile culturale anterioare, dacă

Acad. Ioan-Aurel Pop

nu are o anumită *forma mentis* alcătuită prin educație, transmisă dinspre trecut. Dar nu este menirea mea aici să vorbesc despre cultura individuală, ci despre cultura acelei comunități umane care se cheamă națiune și, în primul rând, despre cultura națională românească. Această cultură a românilor ca națiune¹ nu are niciun înțeles fără componenta sa istorică, iar lipsirea ei de dimensiune istorică este un act iresponsabil.

De regulă, azi există o reticență bine întreținută față de trecut (și, implicit, față de istorie), repudiat prin mijlocirea a cel puțin două motivații:

1) Trecutul este mort și, prin urmare, el nu prezintă nicio importanță în „competiția” sa cu prezentul și, mai ales, cu viitorul; oamenii și grupurile de

*Alocuțiune susținută la simpozionul „Cultura română la ceas aniversar. Centenarul Marii Uniri” (15 ianuarie 2018, Aula Academiei Române)

oameni trebuie să se ocupe, așadar, de ceea ce este și de ceea ce va fi.

2) Trecutul este incognoscibil, fiind definitiv îngropat în uitare. Trecutul nu poate fi reconstituit în funcție de criteriul adevărului, fiindcă adevărul nu există. Trăim în epoca post-adevărului și suntem, astfel, liberi să ne construim/inventăm fiecare propriile „adevăruri”, în funcție de nevoi, sensibilități, gusturi, interese, comenzi sociale, pregătire etc. Repudierea componentei istorice din societățile contemporane, inclusiv din România, este vizibilă în toate domeniile, dar ceea ce ne interesează aici este consecința acestui fenomen asupra culturii.

Primele noțiuni de cultură națională se dobândesc în anii fragezi de viață, în familie și se sistematizează și desăvârșesc apoi în școală, prin educația organizată. Una dintre cele mai importante instituții de cultură este școala și orice capitol important de istoria culturii unui popor începe cu învățământul. Toate disciplinele școlare contribuie la formarea culturii individuale și a conceptului de cultură în general, în mințile tinere. Creațiile care ne-au precedat au fost clasificate – cel puțin de la Renaștere încoace – în filosofice, istorice (istoriografice), teologice (religioase), beletristice, juridice, științifice, artistice, medicale etc., iar de atunci încoace aceste forme de creație s-au tot diversificat și perfecționat.

În lumea contemporană, creația din domeniile științelor exacte, ale naturii și tehnicii este considerată, de către mulți exegeți, drept cea mai importantă parte a culturii. În timpurile revoluate nu a fost însă așa, de aceea moștenirea culturală a omenirii și a națiunii se transmite, în primul rând, în școală, prin discipline ca limba și literatura română, limbi și literaturi străine, istorie, limba și literatura latină, filosofie, religie, geografie etc. Niciuna dintre aceste discipline nu se poate studia și înțelege în afara componentei sale istorice. Spre exemplu, între primele noțiuni care trebuie însușite la literatura română se află succesiunea și definirea curentelor cultural-literare, iar faptul este verificat cel puțin din secolul al XVIII-lea încoace, secol în care elitele credeau că prin cultură se poate ajunge la libertate.

Am văzut relativ recent că, în programele școlare, aproape orice referință istorică din studiul literaturii este eliminată, iar creațiile sunt abordate pe teme mari, generoase, dar neadecvate înțelegerii elevilor. Astfel, la tema iubirii, se exemplifică prin *Iliada*, Dante, Eminescu, Shakespeare, Mircea Cărtărescu, Mircea Eliade și Camil Petrescu, la

romanul social prin *Ciocoi vechi și noi* și prin *Răscoala*, la literatura religioasă prin Dosoftei și Arghezi, la literatura istorică prin Grigore Ureche, Walter Scott, Costache Negruzzi și Maurice Druon etc. Firește, nimeni nu mai citește operele literare respective în întregime, ci profesorii și elevii se mulțumesc cu „povestiri” despre aceste opere, cu pastişe, cu reproducerea unor comentarii ale altora și, rar, cu fragmente din lucrările în cauză. De aceea, asistând la ore în școli, mi-a fost dat să aud în anii din urmă întrebări și remarci de genul: „De ce scrie Nicolae Filimon așa de naiv în comparație cu Mircea Eliade?”, „De ce să-l mai studiem pe Dimitrie Cantemir, din moment ce Nicolae Iorga a scris mai bine despre aceleași teme?”, „Ce rost mai are azi Alecsandri, care este clar inferior lui Nichita Stănescu?” etc.

Disciplina numită „Istorie” – atât cât mai există ea în școală, la dimensiunea unei ore pe săptămână – abordează tot „teme mari”, reluate la nivel superior (după cum ni se spune) în fiecare clasă următoare. De exemplu, se compară revoluțiile din epoca modernă și contemporană, de la Revoluția engleză din secolul al XVII-lea până la Revoluția română de la 1989. La fel se întâmplă cu războaiele sau conflictele armate, de la Războiul Troian până la Războiul celor Două Roze (într-o primă etapă) sau de la Războaiele Napoleonice la Al Doilea Război Mondial (în altă etapă). Astfel, unii elevi pot învăța câte ceva despre Napoleon Bonaparte înainte de a ști date despre Marea Revoluție Franceză, care l-a produs pe Napoleon. În urma unei lecții de acest fel – de altfel, judicios predate de profesor – privind organizarea conflictelor din Antichitate până azi (adică de la catapultă până la metodele digitale de luptă) am auzit o întrebare stupefiantă: „Oare Iulius Caesar era un om deștept, din moment ce nu-și stabilea strategia de luptă la calculator și din moment ce nu comunica prin e-mail?”

Despre Evul Mediu „întunecat” ce să mai spun? Mințile tinere se dezorientează complet când află că universitățile sunt o „invenție” tocmai a „barbariei medievale” sau când văd că, în scriptoriile mănăstirilor, călugării truditori au copiat manuscrisele întregii înțelepciuni antice și le-au păstrat ca pe odoare de preț pentru viitorime.

Cum s-a putut ajunge la asemenea aberații educaționale? Evident, prin eliminarea dimensiunii istorice din studiul moștenirii culturale a umanității și a națiunii. Elevii nu mai știu și nu mai trebuie să știe ce a fost clasicismul greco-latin, care a precedat

literatura cavalească a Evului Mediu, nici ce este umanismul sau raționalismul, nici cărui secol îi aparține romantismul și nici cum s-a manifestat iluminismul.

Am făcut experimentul neinspirat de a-i pune pe studenții mei din anul I să așeze în ordine cronologică câteva curente cultural-literare, anume iluminism, romantism, simbolism (plasate de mine aleatoriu), spunându-le că s-au manifestat în trei secole succesive. Majoritatea a fost complet neștiutoare, iar unii mi-au spus că nici nu-și obosesc mintea, fiindcă pot să caute pe telefon, dacă au nevoie. Alții, mai versați în formele de comunicare actuale, au pretins că împărțirea aceasta vetustă pe curente culturale, literare, de idei este o convenție umană și că lumea trebuie studiată și cunoscută global, pieptiș, fără bariere și fără domenii. I-am întrebat atunci despre universalismul titanilor Renașterii sau despre enciclopedismul din Secolul Luminilor și mi-au cerut voie să caute pe Google. În aceste condiții, cum să mai îndrăznești să întrebi ceva despre lipsa de informații din manuale privind umanismul românesc, cronicarii, Dosoftei, Varlaam, Ienăchiță Văcărescu și Sadoveanu, Coșbuc și Goga și chiar Topârceanu și Minulescu? Ți se sugerează ori ți se spune clar – după punerea unor asemenea întrebări – că ești depășit de vreme, bătrân, nostalgic sau, mai rău, naționalist și xenofob. Prin astfel de concepții ale noilor „propagandiști”, tinerii ajung la un nivel minim de cunoștințe de cultură generală și de cultură națională, nivel care nu-i ajută deloc să se orienteze în lumea contemporană. De aceea, se duc, de exemplu, la Roma și te cred dacă le spui că Michelangelo a făcut Capela Sixtină la 1300, animat de concepții iluministe! Astfel, prin eliminarea componentei spirituale a educației, ne trezim cu promoții animate doar de aspectul material, de câștigul bănesc, de competiția după cât mai multe averi. Campaniile de denigrare a educației (școlii) și a instituției bisericesti conduc în aceeași direcție de repudiare a valorilor culturale.

Să ne înțelegem bine: toate acestea nu înseamnă deloc că acești tineri au un nivel scăzut de inteligență sau că sunt mai puțin capabili decât alte generații, din trecut; dimpotrivă, sunt convins că au abilități mult mai bune și potențial mult mai ridicat decât odinioară. Numai că, fiind unilateral și nepotrivit educați, după precepte așa-zis moderne, dar falimentare, ajung victime sigure ale celor care dirijează actualmente comunicarea.

Principiul conform căruia elevii nu trebuie să memoreze totul, adică să-și însușească mecanic ceea

ce-i învață alții, este unul corect, în esență. Dar de aici și până la a nu memora nimic sau aproape nimic este o mare deosebire! Există educatori care cred (și aplică în practică această convingere) că dacă elevii învață azi cum să lucreze la computer, dacă știu (eventual) cum să deschidă o afacere, cum să mănânce sănătos, cum să-și dezvolte anumite grupuri de mușchi sau cum să practice metodele contraceptive, atunci ei nu mai trebuie sau nu mai pot să știe și conjugarea verbelor neregulate, să învețe versuri, să înțeleagă pictura murală a Voronețului, să explice noțiunile de „horă” și de „doină” sau să știe „pe de rost” unde se află Pietrosul Călimanilor. Este aceasta, probabil, o gândire de tip digital: memoria tinerilor, ca și memoria calculatorului, este limitată (că doar nimic nu este infinit pe lumea asta pământescă!), și atunci de ce să le-o ocupăm cu „vechituri”, cu aspecte „revolute”, cu „balast” și să-i lăsăm neadaptați la epoca Facebook-ului, a Instagram-ului sau a WhatsApp-ului? Toate bune și frumoase, dacă ar fi așa, dar nu este, fiindcă mintea omului nu funcționează pe principii digitale, mintea omenească nu este un computer.

Capacitatea noastră de memorare este, practic, nelimitată, iar nefolosirea acestei capacități devine, în anii din urmă, un pericol social. Nedotarea creierului uman cu noțiuni de cultură istorică, precum cele menționate mai sus, îl transformă pe om într-un ogor fertil necultivat. Încă din vechime, câmpurile cultivate intens cu anumite plante erau lăsate după un timp să „se odihnească”, erau lăsate „în pârlăoagă” sau „în moină”, dar numai cu un scop: ca să poată produce apoi mai mult și mai bine ulterior! Dacă însă noi, în perioada celor 12 ani de studii elementare și secundare, îi lăsăm pe elevi să „se odihnească” și nu le inoculăm deloc sau aproape deloc cultură (experiența culturală a națiunii și a omenirii, moștenirea generațiilor care ne-au precedat), îi lăsăm complet de izbeliște, îi lăsăm pradă celor mai dureroase și periculoase experiențe și experimente.

Mulți spun că nu știu, fiindcă au uitat. Este cel mai adesea fals: ca să uiți, trebuie mai întâi să ai din ce uita. Se spune că – în chip paradoxal – cultura generală este ceea ce-ți rămâne în memorie după ce ai uitat ceea ce ai învățat în școală!

Azi nu sunt ignorate doar domeniile de cunoaștere, precum istoria, istoria literară și culturală, istoria dreptului sau etnografia ori geografia, ci și istoria matematicii, fizicii sau chimiei, istoria medicinei, istoria tehnicii. Vă rog să întrebați un

tânăr care sunt mecanismele simple din fizică, sau când a trăit Newton, sau ce este un postulat, sau când a fost inventat motorul cu ardere internă, sau cum, când și de ce s-a ajuns la vaccinuri. Tinerii nu știu din capul lor dacă pelagra, scorbutul sau poliomielita sunt boli ori nume de ciuperci exotice (nici cum au fost salvate în lume, în ultimele două secole, să zicem, prin vaccinare, sute de milioane de oameni). Nu știu ce/ cine este „Făt-Frumos din lacrimă”, nu mai știu ce să creadă despre Mihai Viteazul, despre Bălcescu și Kogălniceanu, dar știu sigur de Pokemoni, de Harry Potter, de Războiul Stelelor, de Stăpânul Inelelor ori de felurite droguri. Nu este rău deloc, evident, că știu aceste lucruri despre lumea care-i înconjoară, dar este greșit să fie privați programatic din zestrea lor mentală de moștenirea culturală a omenirii. Necultivarea memoriei – individuale și colective – este rețeta sigură pentru limitarea inteligenței oamenilor.

Un om neinformați crede mult mai ușor o știre din mass-media, iar astăzi se manifestă, în peisajul cotidian, adevărați specialiști în „știri false” (*fake news*), adică în dezinformare. Cum să poți distinge între adevăr și minciună, dacă nu ai înmagazinate în mintea ta cunoștințele de bază despre lumea aceasta, ca să poți compara? Ca să compari ce afli cu ce știi, este nevoie să știi! Prin urmare, nealimentarea memoriei umane cu date culturale pregătește ademenirea ușoară a publicului spre direcții dorite de comunicatorii interesați. Nu digitalizarea este cauza acestei orientări contemporane – despre care am mai scris și am fost rău înțeles de unii –, ci plonjarea în epoca Facebook fără pregătirea necesară, iar pregătirea înseamnă cultură, înseamnă cunoștințe despre societate, despre experiența de viață a poporului tău și a omenirii.

Revin la afirmațiile de la început, ca să închei.

Este o mare eroare să credem și să-i convingem și pe tineri că trecutul este mort. Trecutul este viața noastră în care se concentrează toată viața celor care ne-au precedat. În noi se sintetizează tot prezentul oamenilor care au trăit în trecut. Să ne reamintim unul dintre cele mai renumite citate ale lui Faulkner: „*Trecutul nu este mort. Nici măcar nu este trecut*”. Prin urmare, dacă ne propunem să ignorăm trecutul, ne decidem să ignorăm sau să punem între paranteze viața însăși.

Este drept că noi, oamenii, nu stăpânim adevărul absolut, dar de aici și până la campania de discreditare a adevărului nostru, omenesc și pământean, este o mare diferență. Adevărul-echivalentă (acela care tinde să suprapună perfect discursul nostru cu realitatea descrisă) poate să fie o iluzie, dar atunci post-

adevărul/adevărul-semnificație (adevărul fiecăruia, după împrejurări și interese) este o iluzie și mai mare, o șarlatanie frumos ambalată. Nu sunt mai multe adevăruri – cum încearcă să ne convingă unii „exegeți” –, ci există doar adevăr relativ, la care ajungem în măsura în care putem, noi, oamenii, dacă facem eforturi în acest sens. Adevărul nostru, chiar dacă nu este imuabil, există și este cu atât mai fascinant. Ce poate fi mai tulburător decât căutarea adevărului omenesc posibil și valabil într-o anumită etapă a cunoașterii?

Prin urmare, chiar dacă adevărul este relativ, dar el rămâne adevăr. Iar adevărul nostru se află în legătură cu valorile noastre. Avem un creator de talia lui Eminescu și ne dezicem uneori de el, avem o sărbătoare a culturii naționale și ne rușinăm de ea, dacă nu de substantivul „cultură”, atunci de adjectivul „națională”, ca și cum ar fi ciumat. Deocamdată însă – până la reușita deplină a globalizării – un străin venit spre noi nu ne va întreba de Sofocle, de Rabelais, de Michelangelo sau de George Washington, ci de creatorii noștri de valori, de *Ulpia Traiana*, de Densuș și de Șurdești, de *Balada* lui Porumbescu și de Victor Babeș, de un contemporan român al lui Lamartine sau despre constructorul Podului de la Cernavodă. Cei mai mulți vor tăcea în fața unor astfel de întrebări sau vor spune – în păcatoasa tradiție românească – că nu avem nimic, că nu am creat nimic și că nu reprezentăm nimic. Ne complacem uneori în această ieftină filosofie a nimicniciei, auto-flagelându-ne cu pasiune. Noi nu suntem, firește, creatorii culturii universale, dar fără noi (ca și fără ceilalți), cu siguranță, cultura lumii ar fi mai săracă.

Cultura românească, învățată la școală din perspectivă istorică – ca să nu mai auzim oameni spunând că Eminescu sau Coșbuc nu au scris ca Jacques Prévert sau ca Edgar Allan Poe – ar putea fi salvarea noastră, salvarea minților noastre, dar și calea de a înțelege universalitatea. Cultura lumii – dacă există – este formată din toate culturile naționale și regionale. Ca români, vorbitori de limbă română, ca să-l receptăm pe Goethe într-o bună traducere românească, trebuie să-l pătrundem pe Eminescu, fără de care am fi cu toții mult mai labili sau nici nu am mai fi. De aceea, este bine să veghem aici, la Academia Română, ca noi, românii, să nu uităm niciodată „*să ne cuprindem de acel farmec sfânt*”, așa cum ne îndeamnă, din veșnicie, Eminescu.

Notă

¹ Las pentru un alt prilej critica acelor opinii care neagă valoarea culturilor naționale în general și a culturii naționale românești, în special.

La Centenar, despre cultură și politică*

Mircea Martin

Membru corespondent al Academiei Române

Domnule președinte al Academiei Române,
Doamnelor și domnilor academicieni,
Domnule ministru,
Domnule consilier prezidențial,
Doamnelor și domnilor,

Sunt onorat să mă adresez dumneavoastră cu un asemenea prilej și într-un asemenea moment pe care îl consider istoric, întrucât marchează începutul unei perioade aniversare, cu o puternică încărcătură simbolică și cu o semnificație fondatoare pentru România modernă.

Este o împrejurare festivă, consemnările mele nu pot fi decât succinte și inevitabil lacunare, dar sper să fie cât se poate de clar pentru toată lumea că Centenarul înseamnă, de fapt, munca și creația, strădania și izbânda a generații de cetățeni români și, fără îndoială, a elitelor românești din toate domeniile, efortul de construcție a instituțiilor românești, prin urmare, nu poate fi redus la ceea ce facem noi în pripă, acum – și, din păcate, nici nu prea facem.

Avem o responsabilitate enormă, sper să o conștientizăm cu toții – inclusiv și mai ales conducătorii noștri politici – responsabilitatea de a fi contemporani și martori ai acestei aniversări și, mai mult, să fim întocmitorii unui bilanț care va cuprinde și contribuția noastră. Ne revine obligația să gestionăm moștenirea primită, o moștenire culturală, politică, morală, să o punem în evidență și în valoare din perspectiva secolului al XXI-lea. Ce luăm cu noi spre a duce mai departe, la ce renunțăm? Un examen critic, o autocritică națională se impun în acest sens; procesul a început deja, nu

Mircea Martin

Membru corespondent al Academiei Române

fără ezitări sau excese, în lucrările istoricilor, filosofilor, sociologilor și literaților noștri de astăzi.

Înfăptuitorii Marii Uniri ne-au lăsat, dincolo de realizările lor concrete, personale și colective, o „moștenire de îndemnuri“ (Lucian Blaga), altfel spus, un patrimoniu moral și simbolic; au dat repere sigure și demne unei comunități de memorie, repere ce s-ar cuveni să ne servească nouă, cetățenilor români contemporani – și, cu atât mai mult conducătorilor noștri –, drept exemplu. Din păcate, un exemplu infinit distant, întrucât ceea ce se întâmplă astăzi în România – și se întâmplă de cel puțin două

*Alocuțiune susținută la simpozionul „Cultura română la ceas aniversar. Centenarul Marii Uniri” (15 ianuarie 2018, Aula Academiei Române)

decenii – este o dezbinare cumplită, o evoluție lipsită de coerență, o dezordine morală fără precedent – pe fondul unui marasm politicianist generalizat. Și când spun asta, am în vedere politicieni din toate partidele și din toate guvernele, cu foarte puține excepții.

Mai există, oare, vreo speranță că lucrurile ar putea începe să se îndrepte cât de cât, pornind de la exemplul iluștrilor predecesori și profitând de intervalul aniversar? Din cauza prestației lamentabile a oamenilor noștri politici, noi suntem nevoiți – în secolul al XXI-lea – să privim mai mult înapoi decât înainte, să ne imaginăm viitorul, în cel mai bun caz, ca pe o reiterare a trecutului.

Și totuși, în ciuda acestor condiții neprielnice, în ciuda unei lipse de coeziune, de minimă coeziune intelectuală – despre care eu am scris și am vorbit încă din 2005 –, s-au produs, începând cu anii 2000, nu doar opere literare remarcabile, unele traduse și în limbi străine, dar și sinteze critice și lingvistice de referință, care concurează cu predecesoarele lor din interbelic și chiar le întrec prin anvergură și rigoare științifică. De aproape două decenii are loc o adevărată resurrecție taxonomică, un efort lexicografic și intelectual extraordinar, merit, probabil, să răzbune decenii întregi de pasivitate și indiferență.

Mă voi restrânge, în împrejurările date, doar la enumerări de titluri academice, dintre care cele mai multe reprezintă lucrări colective. Să începem cu *Dicționarul General al Literaturii Române* în șapte volume, apărut între 2004–2009, sub egida Academiei Române și în coordonarea academicianului Eugen Simion, urmat, în 2012, de un altul, *Scritori fundamentali* (două volume). Primele două volume (A–B și C) dintr-o nouă ediție a *DGLR* au apărut deja în toamna trecută. O altă activitate importantă de construcție culturală și de restituție a început în anul 2000 și se desfășoară și în zilele noastre. Seria de *Opere fundamentale*, inițiată tot de acad. Eugen Simion, are drept model asumat bine cunoscuta colecție *Pléiade* a Editurii Gallimard, care a debutat în 1931 și a ajuns la numărul 500 în peste 86 de ani. Seria *Opere fundamentale românești* a depășit în 2017 numărul 200 și promite să emuleze prestigiosul model francez.

În aceeași ordine a unor sinteze așteptate se înscrie și *Dicționarul de opere literare românești* coordonat de Ion Pop și apărut în două ediții, între 1997 și 2011. Un loc aparte în memoria noastră tre-

buie să-l ocupe *Dicționarul exilului literar românesc*, conceput în străinătate cu eforturi aproape eroice de regretatul Florin Manolescu, profesor la Universitatea din București și la Universitatea din Bochum, Germania.

Printre sintezele de autor importante se cuvine, fără îndoială, menționată masiva *Istorie critică a literaturii române* de Nicolae Manolescu, apărută în 2008, replică ambițioasă la monumentală *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent* a lui G. Călinescu, din 1941. De mai mici dimensiuni, dar nu inferioară calitativ, este lucrarea lui Mihai Zamfir, cu titlul *Scurtă istorie. Panoramă alternativă a literaturii române*, în două volume, apărute în 2011 și 2017.

O apariție de ultimă oră se cere, la rândul ei, pomenită; este vorba despre volumul colectiv intitulat *Romanian Literature as World Literature*, publicat într-o serie prestigioasă a Editurii Bloomsbury, în urma inițiativei lui Christian Moraru, profesor la Universitatea Carolina de Nord și absolvent al Litrelor bucureștene. Volumul reunește studii ale unor critici români importanți, cu deosebire din ultima generație. Este prima încercare postbelică de a introduce literatura română, în ansamblul ei, în orizontul de atenție al culturii americane și mondiale.

N-aș dori să omit din această succintă enumerare lucrările colective ale colegilor noștri filologi și lingviști, începând cu *Dicționarul Limbii Române (DLR)*, o lucrare esențială care nu ține numai de limbă, ci și de cultură și, mai mult, chiar de civilizația unei națiuni. *Dicționarul-Tezaur al Academiei Române*, încheiat și publicat în 2010, valorifică o muncă de cercetare, înregistrare și ordonare de peste 140 de ani, de la Hasdeu și „școala latinistă” la Sextil Pușcariu și de atunci până în zilele noastre.

În 2015 a apărut primul volum (A–C) al *Dicționarului etimologic al limbii române*, sub direcția lui Marius Sala și a lui Andrei Avram, așteptat, la rândul lui, de multă vreme. *Dicționarul de cuvinte recente*, coordonat de Florica Niculescu, a apărut în 2013 și va fi actualizat din zece în zece ani. *Gramatica limbii române* de Valeria Guțu-Romalo și Gabriela Pană-Dindelegan urmează să fie reeditată în 2018. Mai trebuie, desigur, pomenite *Studiile de istorie a limbii române*, apărute în 2015 (coordonatori: Gheorghe Chifu, Gabriela Pană-Dindelegan și Adina Dragomirescu).

De o mare importanță în context național și european sunt *Atlasele lingvistice* care acoperă aproape toate regiunile României și al căror coordonator este Nicolae Saramandu. Un important succes internațional îl constituie, desigur, cele două volume masive apărute în 2013 și 2014, la Oxford University Press – *The Grammar of Romanian* și *The Syntax of Old Romanian*, amândouă coordonate de Gabriela Pană-Dindelegan.

Doamnelor și domnilor,

15 ianuarie este Ziua Culturii, nu a politicii românești. Totuși, în asemenea momente cruciale pentru națiunea română, nu pot să nu constat cu tristețe că o țară a cărei viață socială este politizată de sus până jos, de la președinție și servicii de tot felul până la procurori și inspectori școlari și chiar până la ultimul șef de ghișeu din administrația publică, această țară, politizată până în dinți și până în unghii, nu a reușit – nici după două decenii de la aderarea la Uniunea Europeană și la NATO – să închege o politică sau o strategie culturală, o politică sau o strategie educațională, și nici o strategie proprie în politica externă. Cum va arăta viitorul unei țări fără niciun proiect de țară? Cum sună viitorul ei imediat, în contextul geopolitic actual?

Ce se poate spune despre prezentul unei țări abandonate de liderii ei politici, preocupați doar de

interesele lor personale, de averile și de dosarele lor, atenți la mișcările concurenților din opoziție, dar și, mai ales, ale celor din propriul partid, urmărind să dea „lovituri” într-o luptă mărunță, meschină, fără nicio legătură cu nevoile sociale reale, ignorând interesele majore ale națiunii și chiar amenințările care, de la o vreme, par s-o vizeze? (Amenințări asupra cărora Apelul de acum un an al Academiei Române a atras atenția, fiind însă îndată contracarat de un veritabil front ideologic, mobilizat ca la un semn.)

Nu pot să nu evoc, prin contrast, inteligența și devotamentul cu care intelectualii și oamenii politici români de acum o sută de ani au reușit – în condiții infinit mai grele – să reunească aproape întreaga românită într-un stat și într-un teritoriu recunoscute internațional. Și nu pot să-mi scot din memorie versurile eminesciene care exprimă nu melancolie retrogradă, nici jale metafizică, ci o suferință personală și exponențială, o silă istorică, plină de sugestii perene: „[...] *De-așa vreme se-nvredniciră cronicarii și rapsozii/ Veacul nostru ni-l umplură saltimbancii și irozii...*”

(„Observator cultural”, nr. 907, 25–31 ianuarie 2018)

Priviți înapoi cu mândrie!

*Nicolae Bud**

Suntem în anul care marchează un Centenar de la Marea Unire și, cred, niciodată ca acum, privirea noastră spre azi și către ziua de mâine nu s-a dovedit atât de solidară cu efortul de a ne cunoaște cât mai bine trecutul. Poate și unde vin către noi invitații de pretutindeni. Academia Română o face cu orice prilej.

Sunt rare ocaziile când lipsesc de la manifestările organizate de forumul nostru, născut la răscruce de anotimpuri, din dorința de a convoca alături minți luminate din toate întinderile românești. De câte ori vin în aulă pentru a-i urmări pe *nemuritorii* de azi exprimându-se cu larg profit pentru noi, în atâtea și atâtea teme prețioase prin conținut, de neuitat licăriri de inteligență și potențialitate, mă las urmărit de privirile *nemuritorilor* de dinainte, dovezi de netăgăduit prin existența lor, că, pe acest picior de plai, românismul a existat de când lumea.

N-am absentat niciodată de la Ziua Culturii Naționale. M-am regăsit și în acest an în băncile rezervate publicului. Acum pot spune cu inima deschisă următorul adevăr: am asistat la o lecție deschisă, cu temă vizibil subliniată, *Români, priviți-vă cu mândrie trecutul! Aveți de ce!*

Firește, într-o incintă academică nu ignori coordonatele de loc și timp, omogenitatea și erudiția audienței. Dar nevoia de a spune ce gândești se dovedește pe deplin activată.

I-am urmărit și sorbit din priviri pe distinșii conferențieri. Unul și unul. Invitați la pupitrul din Aula Academiei, ei ne-au magnetizat prin idei de înălțime, cu dorința deloc ascunsă de a ne convinge să gândim ca ei.

De mulți ani ne agităm în jurul unui subiect pe care unii dintre noi l-am transformat în bulgăre de

foc. Așadar, l-ai prins între palme, te-ai ars. I se spune, în termeni de vocabular, într-un fel anume: *naționalism*.

Domnul academician Răzvan Theodorescu și-a rezervat timp pentru a întoarce pe toate părțile acest concept „*prodigios și contradictoriu*”, de tipologie diversă. Îndemnul său: oricâte forme alotropice i-au impus extremiști de diferite orientări, rețineți – există un naționalism unificator; deci, pozitiv. Poate fi însușit și promovat, cu gândul la foloasele pe care le aduce în existența unei nații.

L-am auzit pe domnul profesor enumerând trei dintre marile proiecte „naționaliste” românești: Unirea Principatelor, Războiul de Independență, Marea Unire de la 1918. Cum să nu vibrezi sub faldurile unor asemenea mari proiecte „naționaliste”? Și, precum intușiam, aveam să auzim exprimat regretul că azi ne lipsesc asemenea mari proiecte „naționaliste” pozitive.

O vibrantă pledoarie pentru cunoașterea trecutului a adus cu sine domnul academician Ioan-Aurel Pop, rectorul mult respectatei universități clujene. Oriunde apare în public, sala fierbe. Dascăl de ținută – cine n-o știe – om cu multă carte, orator spectaculos. Peste toate, domnul academician ne provoacă de la apariția pe afiș, obligându-ne să ne întrebăm: de această dată cu ce ne așteaptă la întâlnire? Cu ce a venit la microfon? Cu neodihna de a ne convinge de nevoia de istorie. Premisa este una de tot accesibilă: *Fără noi, cultura lumii ar fi mai săracă!* De aici îndemnul omului de la catedră: *Cunoașteți-vă în toate câte ați lăsat în urmă!* Învățătura aceasta se revendică din spusele lui Neagoe Basarab către fiul său. Un îndemn rostit de generații întregi pentru cele de după ele. Glasul domnului rector de la Cluj-Napoca nu poate ascunde tristeți care-l macină. Vede ce se întâmplă prin școala

românească de azi. Istoria este expeditată în carcasa unei singure ore pe săptămână. Logica este trimisă la plimbare, făcând loc unor practici toxice, cu efecte pe termen lung. La adăpostul unor experimente de împrumut, elevii sunt împinși spre „odihnă”, situații care alimentează scăderea interesului lor pentru cultura generală, pentru istorie. Anii de școală devin astfel ogor fertil, dar necultivat. Gândită lacunar, superficial, lecția de istorie te privează de chiar înțelegerea istoriei. Ținut de mână să afle nume de personalități, elevul află de Napoleon, dar nu i se spune nimic de Revoluția franceză din 1789, care i-a generat apariția. Rolul culturii în educația școlară scade vizibil. Ne sunt oferite exemple copleșitoare: peste 40 % din tinerii trecuți prin școli sunt analfabeți funcțional! Luați la întrebări de profesorul lor, studenții din anul I se dovedesc necunosători și necuviincioși. Nu știu a face diferența între iluminism și romantism, n-au idei, ei, azi, călători prin lumea largă, cam pe când a existat Michelangelo, la nașterea Capelei Sixtine. Trist, dar adevărat! Un sfat de bună credință: *Învățați istorie!*

Parcă răvășit de conștiința de maramureșean, domnul academician Nicolae Breban s-a cantonat în ziceri istorice, constatări luminoase, îndemnuri spre dragostea de neam și țară. Doar de la noi a plecat Dragoș, mândru ca un soare... Privește cu durere spre soarta ce ne-a învecinat „imperii cinice” care ne-au drămuțit existența. Dar găsește, în contrapunct, vorbe frumoase pentru neamul latin care a reușit să se apere, să se salveze. Unii, în porniri menite să-și mărească averea teritorială, au urmărit să ne dezmoștenească. Dar am rezistat, apărându-ne ce e al nostru. Am avut răbdarea „luminată”, îndemnul de a ne păstra ce duceam cu noi – limbă, istorie, obiceiuri, tradiții. Norocul ne-a venit și din existența unei biserici în stare să păstreze cutumele sfinte și din felul de a fi al locuitorilor. Spunea domnul Nicolae Breban: „*Creдем în Hristos, în Eminescu și în destinul nostru*”.

L-am înțeles și pe domnul prof. univ. Mircea Martin în demersul său de a ne propune memoriei, de Ziua Culturii, pagini de incontestabilă valoare, alcătuite în scurgerea deceniilor din urmă. Este dezarmantă constatarea că peisajul politic arată departe de ce ne-am fi dorit, de ce avem nevoie. Cu umor, ne-a recitat din Eminescu versuri ce s-ar putea potrivi și azi. Centenarul, afirmă Domnia Sa, se prezintă ca o încărcătură de simboluri, un inventar de însușiri și producții datorate muncii și creației poporului, în primul rând, elitelor. Vorbim de o moștenire politică, culturală, morală. Mi-a plăcut cheia în care s-a referit

la subiect. Se impune o autocritică națională, nu doar o glorificare a ce ne convine. Să ne limpezim mai bine opțiunile. Ce păstrăm din lada de zestre adusă cu noi din trecut? La ce renunțăm? Așa cum mi-a plăcut efortul domnului profesor de a „pune pe masă” mostre ale cercetării de specialitate, piese de inventar ale bilanțului la Centenar. Lista e copioasă, ca și numele autorităților care au inițiat și au coordonat aceste demersuri de cercetare științifică pe palierul atât de pretențios și prețios al editării de opere literare fundamentale, dicționare, atlase lingvistice. Elogiile l-au căutat nu doar pe academicianul Eugen Simion, dar cu precădere pe Domnia Sa, aflat în tranșeele de prim-plan ale editării unor volume de tezaur național. Să nu-i uităm meritele în a aduce în bibliotecă, pentru noi toți, manuscrisele lui Eminescu.

Nu aș putea lăsa deoparte prestația, în cadrul acestui eveniment de ținută, a domnului academician Alexandru Surdu, vicepreședinte al Academiei. Și-a rezervat, ca în alte rânduri, rolul – marginal – de moderator. A fost o încântare! Se ivea la microfon doar când rolul îl chema în scenă. Dar de fiecare dată pentru a rosti idei tutelare, fraze de legătură, vorbe atent și cu rost alese.

Mișcarea prin istoria Academiei Române a fost încredințată domnului academician Cristian Hera, președintele în exercițiu al respectatei instituții de știință și cultură.

Domnul academician Alexandru Surdu ne-a punctat, la rândul-i, elemente ținând de esență. Ne-a amintit de ce ne-am adunat laolaltă pentru a serba pe Eminescu, a marca Ziua Culturii Naționale, a sublinia importanța Centenarului Marii Uniri. Dacă spui Eminescu, spui România, ne-a amintit domnul academician. Mihai Eminescu – o culme de rostire și simțire românească. S-au rostit frecvent asemenea sintagme. Dar, niciodată, cu sonorități vetuste, repetitive. De reținut, totuși, asemenea postulate: *Dacă piere limba română, piere și populația care o folosește; Cultura – discul de apărare al identității naționale; Să ne creștem copiii cu biblioteci în fiecare casă.*

Ni s-au amintit țintele fixate pe agenda Academiei Române la începuturile sale: alcătuirea unei ortografii unitare și realizarea unui dicționar al limbii române. Iată cele două coloane, s-a spus, ale Templului limbii noastre.

Dorel Vișan este o prezență perenă, primăvărată la sărbătoarea Zilei Culturii Naționale.

Maestrul Eugen Doga s-a aflat ca oaspete, în premieră, la Academie. Să credem că până la a fi primit ca om de-al casei nu mai e mult de așteptat?

Alexandru Ioan Cuza – Domnul Unirii și al Reformelor*

Acad. Cristian Hera

Președintele Academiei Române

În Aula Magna „Teoctist Patriarhul” din Palatul Patriarhiei – locul în care a avut loc Adunarea electivă a Țării Românești, sub președinția Mitropolitului Nifon, la data de 24 ianuarie 1859 – s-au desfășurat lucrările sesiunii de comunicări științifice cu tema „Unirea Principatelor Române, temelie a Marii Uniri de la 1918”. Aniversarea a 159 ani de la Unirea Principatelor Române și comemorarea făuritorilor ei au avut loc în cadrul unei slujbe de *Te Deum* oficiate de Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, urmate de ceremonia depunerii de coroane de flori la statuia domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Sesiunea a fost deschisă de academicia-

nul Cristian Hera, președintele Academiei Române. A urmat mesajul domnului Klaus Werner Iohannis, președintele României. În continuare au susținut comunicări: Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, membru de onoare al Academiei Române, acad. Dan Berindei, acad. Victor Spinei, vicepreședinte al Academiei Române, acad. Ioan-Aurel Pop, acad. Victor Voicu, secretarul general al Academiei Române, și acad. Eugen Simion.

La încheierea sesiunii de comunicări, Preasfinția Sa Varlaam Ploieșteanul, Episcop-vicar patriarhal, a evidențiat lucrarea *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire*, editată, în 2018, la Editura Basilica.

Domnule Președinte al României, Klaus Werner Iohannis,

Preafericite Părinte Patriarh Daniel, membru de onoare al Academiei Române,

Distinși membri ai Academiei Române,

Distinși reprezentanți ai Președinției, Legislativului și Executivului României,

Preasfinții și Sfințiiile Voastre,

Onorată asistență,

Este un *privilegiu*, dar mai ales o înaltă cinste, să deschid sesiunea dedicată unui eveniment de GLORIE din istoria poporului român, înfăptuit aici, la *Palatul Patriarhiei*, unde, cu 159 de

ani în urmă, a avut loc *Adunarea Electivă*, care l-a ales în unanimitate pe domnitorul Moldovei, *Alexandru Ioan Cuza*, domnitor al Țării Românești.

În istoria popoarelor există evenimente care, prin însemnătatea lor, dar mai ales prin măreția influenței pe care o au, clădesc temelii fundamentale pentru viitorul națiunii.

O asemenea temelie a istoriei românești a fost actul de la 24 ianuarie 1859 al Unirii Moldovei cu Țara Românească. Se încheia atunci o primă etapă a visului secular al românilor și apăreau primii germeni ai Marii Uniri.

*Alocuțiune susținută la sesiunea de comunicări științifice „Unirea Principatelor Române, temelie a Marii Uniri de la 1918” (24 ianuarie 2018, Palatul Patriarhiei din București)

Prezidiul sesiunii omagiale: Klaus Werner Iohannis, Președintele României, Acad. Cristian Hera, Președintele Academiei Române, Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, membru de onoare al Academiei Române, Acad. Dan Berindei, Președintele Secției de științe istorice și arheologie, și PS Varlaam Ploieșteanul, Episcop-vicar patriarhal

Unitatea de limbă, de tradiții și obiceiuri, de credință, de dragoste pentru Hristos și pentru glia străbună au reprezentat **tăria poporului român încă de la formarea sa între Carpați, Dunăre și Mare.**

Românii s-au simțit întotdeauna frați, *chiar dacă au fost nevoiți să trăiască în provincii statale diferite.*

La 1600, Viteazul Mihai a aprins o flacără vie în sufletul românilor, dovedind că pot fi strânsi laolaltă în una și aceeași țară.

Semnificația acestei uniri a călăuzit permanent generațiile ce au urmat.

Importanța covârșitoare a Unirii Moldovei cu Țara Românească a reprezentat un pas hotărâtor pentru evoluția țării noastre, legat pentru totdeauna de numele lui Alexandru Ioan Cuza.

Personalitate marcantă a istoriei naționale, **Domn al Unirii și al Reformelor**, Cuza Vodă ne-a lăsat un stat modern.

„Domn nou” într-o „epocă nouă” s-a dovedit, imediat **după dubla sa alegere**, un „domn cetățean”, puternic implicat în punerea în practică a **cele mai sfinte dorințe a românilor: UNIREA, simbolizată în persoana sa.**

Din cauza specificului fiecărei provincii istorice, a susceptibilităților oamenilor politici, tratatelor și convențiilor europene, drumul necesar îndreptării greutăților economice, sociale și politice, până la cele ce țineau de mentalitatea oamenilor sau de contextul internațional, a fost anevoios.

În primii trei ani ai domniei sale, Cuza Vodă și-a îndreptat eforturile spre **unificarea instituțiilor și legislației**, precum și spre **obținerea recunoașterii internaționale a actului de la 24 ianuarie.**

Domnul UNIRII, adresându-se Parlamentului, declara că „noua viață” deschidea tânărului stat român modern – invitându-i deopotrivă pe toți, popor și oameni politici – dedicarea tuturor silințelor unui singur țel „dezvoltarea morală și materială a României”.

În această activitate, Alexandru Ioan Cuza s-a situat în fruntea tuturor, perioada ce a urmat însemnând **epoca marilor sale reforme. Nu a existat niciun domeniu al vieții economice, sociale, culturale, ecleziastice, agricole, militare, care să nu fi beneficiat în acești ani de o înnoire, de o modernizare substanțială.**

Între instituțiile asupra cărora și-a aplecat gândirea, a fost și **cea academică**, actele statutare ale

acestui Forum fiind elaborate și definitive în acea perioadă.

Alexandru Ioan Cuza, *Domnul Unirii și al Reformelor*, a dăruit în anul 1863 o însemnată sumă de bani pentru *cele mai bune lucrări publicate în limba română*. Donația sa, alături de alte donații, *au constituit baza materială pe care se va înălța, în anul 1866, Societatea Literară Română*.

Patriotismul său, onestitatea și demnitatea au fost calități care l-au caracterizat pe Cuza Vodă atât în timpul domniei, cât și în anii de exil. **Poporul, fin observator, prețuindu-l pentru calitățile sale, i-a păstrat și îi păstrează și astăzi vie amintire.**

În doar șapte ani de domnie, Cuza Vodă a lăsat un stat solid în interior și respectat în exterior. Momentele ce au urmat – cucerirea Independenței de Stat a României în 1877–1878, proclamarea Regatului în 1881, **desăvârșirea unității statale românești în anul astral 1918** – nu s-ar fi putut înfăptui dacă nu ar fi existat statul, ale cărui temelii au fost puse în vremea domniei lui Alexandru Ioan Cuza.

Acum, când am intrat în anul în care sărbătorim o sută de ani de la desăvârșirea Unității noastre

Statale, se cuvine, **mai mult ca oricând**, să aducem prinosul nostru de recunoștință **Domnului făuritor de țară, întruchipare a demnității noastre naționale.**

Un înalt și profund omagiu aducem și Majestaților Lor, **Carol I, continuator al reformelor începute de Cuza și Ferdinand I**, care – promovând, împreună cu elita politică din acea vreme, **conceptul autodeterminării naționale** lansat de Woodrow Wilson – **a fost întregitorul de țară**, ambii aducând contribuții substanțiale la **consolidarea, emanciparea și afirmarea României.**

Fie ca exemplul făuritorilor Unirii de la 24 ianuarie 1859 și de la 1 Decembrie 1918 – **evenimente astrale ce încălzesc sufletele românilor în perioadele geroase ale iernii și de-a pururea** – să ne fie o pildă de urmat.

Să transmitem urmașilor noștri **o țară unită, demnă și respectată**, în care să domnească **concordia, indiferent de deosebirile dintre noi, de orice natură ar fi: etnice, religioase, sociale sau politice.**

Să avem în permanență un singur gând: „**Unirea face puterea**”. **Să fim ferm uniți spre binele și măreția Patriei noastre, România!**

Unirea Principatelor Române – temelie a Marii Uniri de la 1918*

Klaus Werner Iohannis
Președintele României

Klaus Werner Iohannis, Președintele României

Preafericirea Voastră, Părinte Patriarh,
Domnule Președinte al Academiei Române,
Onorată audiență,

Vă mulțumesc pentru invitația de a sărbători
împreună Ziua Unirii Principatelor!

În acest loc cu o simbolistică deosebită, Adu-
narea electivă l-a ales și în Țara Românească pe
proaspătul domn al Moldovei, Alexandru Ioan
Cuza. Aici, Unirea Principatelor sub un singur
domn a fost cerută de cei care s-au strâns pe Dealul
Mitropoliei în dimineața zilei de 24 ianuarie 1859,
aceeași generație care a apărut deviza „Dreptate și
frăție” pe Dealul Spirii la 1848.

La Iași și la București, elitele politice au înțeles
momentul istoric și au urmat interesul general al
societății.

Un rol decisiv în înfăptuirea Micii Uniri l-a avut
intelectualitatea progresistă, formată la înalte școli
occidentale, și totodată puternic inspirată de idealu-
rile naționale.

Nu întâmplător, artizanii Unirii de la 1859, poli-
ticieni respectați ai perioadei, de anvergură intelec-
tuală europeană, s-au regăsit printre primii membri
ai Academiei Române. Ion Heliade-Rădulescu,
C.A. Rosetti, Titu Maiorescu, Alexandru Hurmuzachi
sunt doar câteva dintre figurile ilustre ale vremii.

**Alocuțiune susținută la sesiunea de comunicări științifice „Unirea Principatelor Române, temelie a Marii Uniri
de la 1918” (24 ianuarie 2018, Palatul Patriarhiei din București)*

Prin contribuția acestei elite, deopotrivă politice, dar și intelectuale, în decurs de 60 de ani de la Unirea Principatelor, România și-a construit principalele instituții statale, de inspirație europeană, și-a obținut independența națională și a fost recunoscută ca subiect de drept internațional.

Unirea Principatelor din 5, respectiv 24 ianuarie 1859 este departe de a reprezenta un episod cu semnificații reduse sau conjuncturale. Astăzi, când o sărbătorim, suntem conștienți că ea este, în fapt, un moment fundamental al nașterii Statului Român, expresie politică a unei societăți în căutarea unității și modernității.

Prin construcția instituțională care i-a succedat, Unirea Principatelor consolidează, la un deceniu după revoluțiile de la 1848, cursul țărilor române spre valorile și filosofia politică occidentale.

Să ne amintim că prin Convenția de la Paris din 1858 se stabilea pentru Principatele Române așezarea statului pe principiile separației puterilor, ale responsabilității ministeriale, precum și constituirea unei unice curți judecătorești și de casație, formate din judecători inamovibili, cu sediul la Focșani.

„Fă ca legea să înlocuiască arbitrarul; fă ca legea să fie tare!” – așa îl îndemna Mihail Kogălniceanu pe domnitorul Alexandru Ioan Cuza. Este un îndemn care și-a păstrat vie semnificația.

Astăzi, când destinul nostru european se fundamentează pe domnia statului de drept și pe egalitatea în fața legii, progresul României este indisolubil legat de existența unei legislații coerente și stabile, capabile să sancționeze abuzurile și necinstea.

Acesta este și mesajul pe care l-au transmis la unison sutele de mii de români care au manifestat și în 2017 și la începutul anului 2018 pentru o țară stabilă și prosperă, pentru o justiție independentă și eficientă.

Preafericirea Voastră,
Domnule Președinte,
Doamnelor și domnilor,

Marile evenimente istorice se explică și prin contextul geopolitic în care s-au petrecut.

Unirea Principatelor s-a înscris în marile procese politice europene, alături de toate celelalte realizări majore ale României moderne, precum Marea Unire, regăsirea cursului democratic și apartenența la spațiul comunitar european și nord-atlantic.

Însă, atât în 1859, cât și în 1918, hotărâtoare a fost conștiința unității naționale, împletită cu acțiunea vizionară a elitelor. Mesajul peste timp al actu-

lui Unirii Principatelor, ca și al Marii Uniri, se regăsește în spiritul, în energia și în determinarea socială de a ne urma destinul european. În aceste două momente fundamentale ale istoriei noastre moderne, românii au avut în frunte conducători destoinici.

Când au existat oameni de stat responsabili, iar aspirațiile tuturor românilor s-au concretizat într-un proiect comun, atunci România a fost un stat puternic. Când prevalează ambițiile personale ale diferiților lideri sau grupuri în detrimentul interesului național, atunci țara stagnează sau face pași înapoi.

Evenimentele din ultimele zile dovedesc din nou că aceste lecții ale istoriei rămân valabile și astăzi. La fel ca acum un secol, spiritul națiunii este viu.

Manifestațiile pașnice și democratice arată o față frumoasă a României de astăzi: o societate care știe ce vrea, care nu abdică de la principiile fondatoare ale României moderne.

Guvernanții au datoria de a fi mai atenți la cerințele cetățenilor, mai preocupați față de consecințele pe termen lung ale deciziilor luate, mai deschiși dialogului. Avem nevoie de un stat care să fie pe măsura societății, pentru că românii vor o guvernare decentă și eficientă.

Preafericirea Voastră,
Domnule Președinte,
Onorat auditoriu,

Să nu uităm că sărbătoarea de astăzi reprezintă, înaintea de toate, un îndemn la unitate și coeziune socială.

Unitatea națională a depășit sensul istoric avut în 1859 și 1918. Conținutul acestei sintagme s-a îmbogățit, în România contemporană, prin valori democratice și civism.

Societatea noastră își potențează astăzi unitatea și își întărește coeziunea prin valorificarea diversității sale etnice, culturale și religioase.

Plecând de la aceste trăsături și valori, în anul Centenarului, națiunea noastră așteaptă ca țara să fie condusă de politicieni conștienți de importanța misiunii lor.

Din locul consfințirii Unirii Principatelor, în numele statului care s-a născut acum 159 de ani și s-a desăvârșit la 1 Decembrie 1918, vă chem să facem din România un stat cât mai puternic, în care drepturile și libertățile sunt respectate, iar democrația este literă de lege!

Vorba imnului aniversării de astăzi, să arătăm că România are o soartă demnă în lume!

La mulți ani!

Clădirea în care s-a decis Unirea*

Preafericitul Părinte Daniel

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

Membru de onoare al Academiei Române

Klaus Werner Iohannis, Președintele României, Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, membru de onoare al Academiei Române, și Preasfințitul Varlaam Ploieșteanul, Episcop-vicar patriarhal

Astăzi, la sărbătorirea a 159 de ani de la Unirea Principatelor Române, în acest Palat al Patriarhiei, ne aflăm de fapt pe locul unde a fost vechea clădire a Mitropoliei Țării Românești în care s-au desfășurat lucrările Adunării electivă de la București, din anul 1859, care a ales în ziua de 24 ianuarie pe domnitorul Moldovei Alexandru Ioan Cuza și domnitor al Țării Românești, înfăptuind astfel Unirea celor două Principate Române.

În acest loc, pe cunoscutul Deal al Mitropoliei, reper al istoriei, credinței și culturii, loc al binecuvântărilor care aduc bucurie oamenilor, s-au desfășurat

în urmă cu 159 de ani ceasurile Unirii, binecuvântate și susținute de rugăciunea Bisericii, momente pe care noi astăzi le aniversăm cu respect și recunoștință.

Fosta clădire în care s-a realizat Unirea Principatelor Române se afla aici, pe vechea colină a Mitropoliei Țării Românești, numită anterior Dealul Podgorenilor, clădire funcțională până în anul 1906, când a fost demolată, iar în locul ei a fost construit Palatul Camerei Deputaților, realizat în trei etape, între anii 1906 și 1916¹. În anul 1996, actuala clădire a fost dată în folosință Patriarhiei Române,

**Alocuțiune susținută la sesiunea de comunicări științifice „Unirea Principatelor Române, temelie a Marii Uniri de la 1918” (24 ianuarie 2018, Palatul Patriarhiei din București)*

iar în anul 2010 (HG 1229, 6 decembrie) a fost trecută în proprietatea Patriarhiei.

Vechea clădire a Divanului domnesc sau a Sfatului Țării de pe Dealul Mitropoliei aparținea Mitropoliei, iar Mitropolitul Țării Românești era președintele Divanului domnesc. Devenirea sau transformarea cu timpul a acestei clădiri în sediu al Adunării Obștești, al Camerei Deputaților, al Marii Adunări Naționale și din nou al Camerei Deputaților a fost determinată de contextul mutațiilor politice produse în țara noastră.

În istoria zbuciumată a Bucureștilor, când sediul Curții Domnești de pe malurile Dâmboviței căzuse în ruină, după multe incendii, jafuri ale trupelor de ocupație și abandonarea lui de către domnitorii ultimelor decenii ale secolului al XVII-lea, Divanul domnesc, Sfatul Țării sau Adunarea Obștească, se întrunea în această clădire a Sfintei Mitropolii, conform tradiției preluate și de *Regulamentul Organic* (1831–1832).

Vechea clădire a Mitropoliei era o construcție simplă, după cum este descrisă de unii călători străini în Țările Române². Aceasta era compusă dintr-un vestibul, urmat de o sală lungă. La capătul opus al sălii, pe un podium, se afla jilțul președintelui Adunării Obștești.

În clădirea Adunării Obștești, în anul 1857, Adunarea ad-hoc a Țării Românești, avea ca președinte pe Mitropolitul Nifon Rusailă³ (1850–1875). Adunarea ad-hoc, conform hotărârii Tratatului de pace de la Paris (1856), a stabilit și a votat rezoluția care conținea în principal „*dorința cea mai mare (...) unirea Principatelor într-un singur stat cu numele de România*”⁴. În aceeași clădire a Adunării Obștești din incinta Mitropoliei, la 24 ianuarie 1859, Adunarea electivă din București a ales un nou domnitor al Țării Românești.

Mulțimea adunată pe Dealul Mitropoliei, precum și la baza acestuia, a fost cuprinsă de o bucurie de nedescris, când a aflat că domnitorul Moldovei, Alexandru Ioan Cuza, a fost ales și domnitor al Țării Românești: „*Tot Bucureștiul era în picioare de la Filaret la Dealul Mitropoliei, până la Băneasa*”⁵, nota un cronicar al vremii.

La 8 februarie 1859, noul domnitor Alexandru Ioan Cuza a fost întâmpinat în Catedrala Mitropolitană din București de către Mitropolitul Nifon al Țării Românești, care a oficiat slujba de *Te Deum*. În

Mitropolitul Nifon a spus: „*Poporul nu se îndoiește că Măria Ta ești cel trimis de Providență ca să pui sfârșit suferințelor și durerilor lui; (...) să-l luminezi cu înțelepciunea Măriei Tale și să pregătești un viitor fericit și demn de gloria strămoșilor noștri*”⁶. Apoi, domnitorul Alexandru Ioan Cuza, împreună cu Mitropolitul Nifon al Țării Românești și cu tot clerul, a intrat în sala de ședințe a Adunării Obștești, unde a rostit, cu mâna pe *Sfânta Evanghelie* și în fața icoanei Preasfintei Treimi, următorul jurământ: „*Jur în numele Preasfintei Treimi și în fața Țării că voi păzi cu sfințenie drepturile și interesele Principatelor Unite; că în toată Domnia mea voi priveghea la respectarea legilor pentru toți și în toate și că nu voi avea înaintea ochilor mei decât binele și fericirea nației Române. Așa Dumnezeu și conștiința mea să-mi fie întru ajutor!*”⁷

În anul următor, 1860, Mitropolitul Nifon al Țării Românești a tipărit o broșură cuprinzând *Rânduiala rugăciunii care se va săvârși în toți anii la 24 ianuarie, ziua alegerii Prea Înălțatului nostru Domn Alexandru Ioan I*⁸.

Astfel, înțelegem că ziua de 24 ianuarie 1859 reprezintă pentru istoria României *un moment istoric fundamental*, în care ierarhii și clericii Bisericii, oamenii politici și poporul, adunați pe Dealul Mitropoliei, au avut un rol determinant pentru Unirea Principatelor Române. Istoria consemnează rolul important pe care l-a avut Mitropolitul Nifon al Țării Românești ca președinte al Adunării ad-hoc și al Adunării electivă a Munteniei, în desfășurarea evenimentelor, solicitând membrilor Adunării electivă de la București, în dimineața zilei de 24 ianuarie 1859, angajament solemn (jurământ) că vor vota ca domnitor al Țării Românești pe Alexandru Ioan Cuza, fapt care s-a împlinit în după-amiaza aceleiași zile de 24 ianuarie 1859.

După tratative duse de partea română cu puterea suzerană otomană și cu Puterile Garante pentru recunoașterea Principatelor Unite, a urmat, la data de 11 decembrie 1861, în vechea clădire a Adunării Obștești de pe Dealul Mitropoliei, întrunirea Camerelor Deputaților din cele două Principate Române. În fața acestei adunări reprezentative a Moldovei și a Munteniei, domnitorul Alexandru Ioan Cuza a anunțat recunoașterea Unirii Principatelor Române de către Înalta Poartă și de Puterile Garante, ca fiind o reușită a diplomației

române și nu un cadou al marilor puteri, spunând: „Unirea este îndeplinită, naționalitatea română este întemeiată!”⁹ În concluzie, Unirea Principatelor Române din 24 ianuarie 1859 a fost **Unirea de bază pentru organizarea statului român modern, precum și o temelie solidă pentru Marea Unire din anul 1918.**

Ne rugăm Preasfintei Treimi, izvorul și modelul unității și comuniunii eterne, să ne ajute să cultivăm permanent unitatea națională, conviețuirea pașnică și cooperarea demnă cu alte popoare spre binele României.

Note

¹ Nicolae Șt. Noica, *Palatul Patriarhiei. Personalități și semnificații din istoria construcției sale*, Ed. Cadmos, București, 2008, p. 12–13.

² Gheorghe G.I. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, 1847, Anatol Demidov, p. 217, 311, 367–369. Vezi și Paul Emil Miculescu, *Monumentele de pe Dealul Patriarhiei*, Ed. Meridiane, București, 1967.

³ Pr. Mircea Păcurariu, „Atitudinea slujitorilor Bisericii Ortodoxe față de actul Unirii Principatelor Române”,

în *Biserica Ortodoxă Română și Unirea Principatelor*, p. 33 (articol publicat inițial în „Biserica Ortodoxă Română”, 1967, 1–2, p. 73–94); pr. Corneliu Zăvoianu, „Mitropolitul Nifon al Ungrovlahiei și Unirea Principatelor”, în *Biserica Ortodoxă Română și Unirea Principatelor*, Ed. Cuvântul Vieții, București, 2009, p. 71.

⁴ Radu Olteanu, *Bucureștii în date și întâmplări*, Ed. Paideia, București, 2002, p. 176.

⁵ Pr. Mircea Păcurariu, *120 de ani de la Unirea Principatelor*, în „Mitropolia Ardealului”, anul XXIV, nr. 1–3, ianuarie-martie 1979, Sibiu, p. 12.

⁶ *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, VI, Tipografia Carol Göbl, București, 1889, p. 800–801, și pr. Mircea Păcurariu, „Atitudinea slujitorilor Bisericii Ortodoxe față de actul Unirii Principatelor Române”, în volumul *Biserica Ortodoxă Română și Unirea Principatelor*, Ed. Cuvântul Vieții, București, 2009 (articol publicat inițial în revista „Biserica Ortodoxă Română”, 1967, 1–2, p. 73–94).

⁷ *Acte și documente relative la istoria renașterii României ...*, p. 96.

⁸ Pr. Radu Mișu, „Clerici și mireni promotori ai Unirii Principatelor”, în volumul *Biserica Ortodoxă Română și Unirea Principatelor*, Ed. Cuvântul Vieții, București, 2009, p. 257.

⁹ Nicolae Iorga, „Conflictul cu puterile garante”, *Istoria Românilor*, X, *Întregitorii*, Cartea I-a, *Lupta pentru Independență*, București, 1939, p. 17.

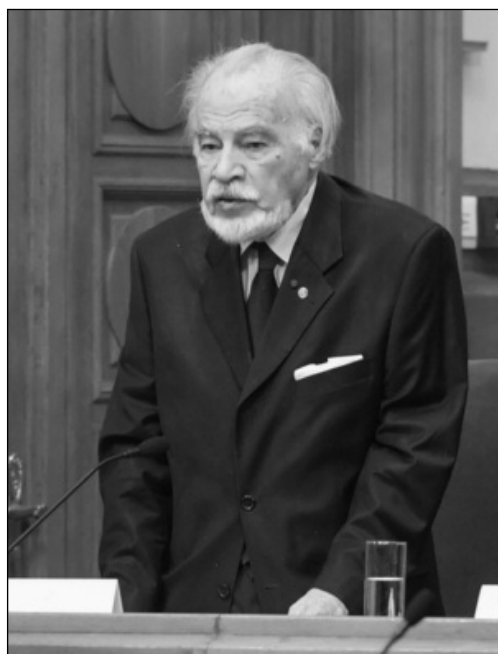
Unirea Principatelor Române a fost un obiectiv comun al unei întregi națiuni*

Acad. Dan Berindei

Ziua de 24 ianuarie 1859, definită ca „zi de aur”, este într-adevăr momentul fondator al unui stat național, menit totodată de a fi un *nou* stat, înzestrat cu atributele modernizării și ale alinierii sale printre statele europene ale vremii, dar înscriind în destinul său și sacra îndatorire de a fi temeiul unui stat național desăvârșit, în care să fie strânsă națiunea română în integralitatea ei, așa cum îl obliga și denumirea de România pe care o adoptase.

Un proiect grandios nu putea fi realizat decât întemeiat pe voința și acțiunea unei puternice colectivități, iar românii au trecut atunci această încercare cu manifestarea unei surprinzătoare – pentru mulți – unități de vedere și poate și pentru scepticii zilelor noastre! Într-adevăr, spre mirarea întregii Europe, Unirea Principatelor a fost un obiectiv comun al unei întregi națiuni, care și-a demonstrat existența cu o vigoare, ca un David înfruntând mai mulți Goliați, care a silit puterile vremii să-i recunoască până la urmă îndreptățirea. Națiunea a beneficiat atunci de o clasă conducătoare devotată cauzei comune și capabilă de dăruire și jefă, neurmărind interese personale, dispusă chiar și la compromisuri, atunci când erau în joc interese fundamentale ale țării.

Nu putem înțelege pe deplin, în pasivitatea patriotică a zilelor noastre manifestată de societate, dimensiunile implicării națiunii noastre în susținerea atunci cu fervoare a cauzei Unirii, nici forța mobilizatoare pe care o putea avea *Hora Unirii* sau presa unionistă, chiar hăitută de cenzură. Două țări frățești în curs de unificare – ca și românii supuși direct dominației străine – au fost cuprinse de un elan nestăvil și fiecare s-a simțit dator să nu fie un

Acad. Dan Berindei

simplicu spectator, ci un actor în procesul istoric în curs de desfășurare.

Era o cotitură a istoriei. Un proces larg cuprinzător al traducerii în viață a principiilor Secolului Luminilor și extensiunea corectată a ceea ce însemnase opera înnoitoare a Revoluției franceze – mai întâi de către geniul și simțul practic al lui Napoleon Bonaparte și apoi prin decantarea operată de concertul puterilor la Congresul de la Viena în 1815 – era în curs de desfășurare în veacul definit ca secolul naționalităților.

*Alocuțiune susținută la sesiunea de comunicări științifice „Unirea Principatelor Române, temelie a Marii Uniri de la 1918” (24 ianuarie 2018, Palatul Patriarhiei din București)

Românii au fost și ei un popor dintre cele care au acționat alături de mari popoare, ca germanii și italienii. Ei au trebuit să folosească uneori căi proprii pentru a-și legitima năzuințele și a li se asigura succesul. Au dus politica faptelor împlinite, dar acționându-se cu inteligență politică, cu multă îndrăzneală. Știind să se manevreze totuși într-un teritoriu al *posibilului*, au știut să aleagă o cale proprie, novatoare, nedepășind limitele unei impuneri și acceptări generale. Dubla alegere a fost faptul împlinit cel mai îndrăzneț și o soluție care nu putea fi respinsă, dar – învățătoare până astăzi sau, mai ales, astăzi – ea s-a întemeiat pe un *consens general*. Cu inteligență politică, cu pricepere, dar și cu măsură, s-a soluționat atunci nu numai o năzuință a națiunii române *ci și o problemă europeană*; pe această cale, pe harta continentului, avea să apară România!

La 24 ianuarie 1859 s-a încununat de bucușteni, dar și de către miile de țărani care li se alăturaseră, lanțul de acțiuni succesive, desfășurate mai ales în Moldova, unde uneltirile potrivnice au tre-

buit înfruntate, mai ales că erau sprijinite sau erau chiar opera unor mari puteri, în timpul căimăcămiilor intermediare din 1856–1858. Avea să revină viitoarei capitale a țării reunite prima bucurie și cinstea unui act final într-o zi de aur a națiunii. Chiar aici, pe locul unde s-a înălțat acest frumos și ospitalier palat patriarhal, ființa Adunarea Electivă a Țării Românești căreia i-a revenit cinstea votului decisiv de acum 159 de ani și tot aici aveau să fie centrate manifestațiile de bucurie nemăsurată care s-au desfășurat după ce extraordinarul rezultat al votului a fost dezvăluit.

Din acel moment cu totul deosebit a fost declanșat procesul de unificare ce avea să fie încununat în 1918. Pe harta Europei a apărut prin voință, inteligență și faptă un nou stat cuprinzător al unei națiuni care a manifestat atunci prin conducătorii ei capacitatea de a-și găsi și afirma locul în concertul statelor Europei. Cinste nemăsurată, recunoștință și indemn la dăruire patriotică, datorată și de urmași după pilda și modelul unei generații de înfăptuitori!

Statuia domnitorului Alexandru Ioan Cuza de pe Dealul Mitropoliei

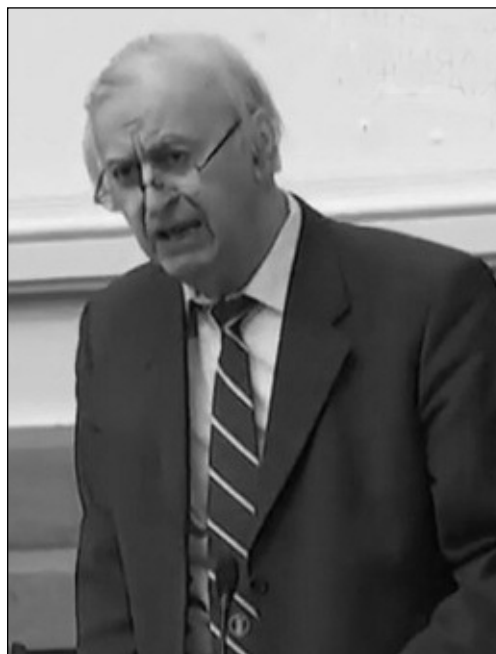
Unirea Principatelor Române în context european*

Acad. Victor Spinei

Vicepreședinte al Academiei Române

Actul unirii Principatelor reprezintă indubitabil un moment crucial în destinul poporului român, iar fără această bornă în devenirea noastră istorică Marea Unire ar fi fost de neconceput. Desemnarea prin epitetul „Unirea cea mică”, demonetizat prin uzură excesivă, ar putea fi interpretată ca având o tentă depreciativă, astfel că adoptarea sintagmei „Unirea de bază”, propusă cu câțiva ani în urmă de Preafericitul Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, pare mult mai adecvată, iar această depoziție sper să nu fie percepută doar ca un gest de curtoazie pentru gazda noastră de astăzi.

Derularea evenimentelor interne și externe, care a avut drept corolar unirea Principatelor – laborios investigată de un lung cortegiu de istorici, literați și politicieni, periodic evocată în tratate docte și la adunări festive –, este în general bine cunoscută nu numai de specialiști, ci și de publicul larg interesat de istorie. Abordarea sa consistentă se află în marile sinteze dedicate trecutului românesc datorate lui A.D. Xenopol, Nicolae Iorga, C.C. Giurescu și colaboratorilor la tratatele coordonate de Academia Română, dar și în amplele monografii semnate de Dan Berindei, Gheorghe Platon, Leonid Boicu și de alți prestigioși savanți. Din acest motiv îmi voi permite ca despre tema respectivă să fac doar notificări succinte, spre rememorarea unor date esențiale din dosarul problemei, adăugând câteva considerații privind anumite aspecte complementare. Aș dori să previn auditoriul să nu se aștepte la lucruri epatante, căci precum notifica William Somerset Maugham, „*marile adevăruri sunt prea importante ca să fie noi*”.

*Acad. Victor Spinei
Vicepreședinte al Academiei Române*

Ca toate evenimentele capitale, Unirea reprezintă un *summum* al acumulărilor politice anterioare, care au pregătit-o și i-au configurat caracteristici definitorii. În plan apropiat extern, Unirea a reprezentat în parte fructul războiului Crimeei, care a fost declanșat de Franța, Anglia, Turcia și Piemont, drept replică a invadării Principatelor de către Rusia în 1853, tenace în dorința de a le anexa și de a continua ofensiva în Balcani spre Constantinopol, profitând de desuetudinea endemică a Imperiului otoman. Ar fi poate cazul să amintim un fapt ce este uneori ignorat, referitor la oferta de 30 de milioane de franci făcută Turciei în numele țarului de către contele Orloff după încheierea

*Alocuțiune susținută la sesiunea de comunicări științifice „Unirea Principatelor Române, temelie a Marii Uniri de la 1918” (24 ianuarie 2018, Palatul Patriarhiei din București)

tratatului de la Adrianopol în 1829, pentru cedarea Principatelor, ceea ce dovedește perseverență în fructificarea proiectelor expansive prin orice mijloc. Puterile occidentale nu puteau consimți în 1853 la o depreciere a propriilor interese și la ruperea echilibrului de forțe în Europa de Sud-Est. Replica pregătită de aliați a fost întrucâtva neașteptată, pentru că nu și-au desfășurat forțele pe teatrele de operațiuni de la Dunărea de Jos, ci în Crimeea, anexată de Rusia în 1787, zonă de cea mai mare însemnătate strategică atât în vechime, cât și astăzi. Potrivit convingerilor politicianilor, formulate de-a lungul timpului, cine stăpânește Crimeea controlează întregul Bazin Pontic. Cu toată ardoarea angajării în luptă a soldaților ruși, zugrăvită cu măiestria bine-cunoscută de tânărul pe atunci Lev Tolstoi, Rusia a fost înfrântă și a trebuit să suporte condiții de pace defavorabile. Pentru a i se obtura accesul la axul fluvial dunărean, sudul Basarabiei a fost restituit Moldovei și s-a decis crearea așa-numitelor divanuri ad-hoc, menite să consulte localnicii în legătură cu opțiunile lor politico-administrative. Această oportunitate a fost folosită, precum se știe, de elementele cele mai conștiente ale societății din cele două Principate pentru a realiza Unirea prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza în Moldova și Muntenia, nu fără anumite dificultăți și reticențe venite din interior și exterior, căci nu o dată în decursul vremurilor s-au găsit grupuri care să se opună cursului firesc al istoriei din atașament pentru meschine profituri personale sau din incapacitatea de a percepe interesele majore ale națiunilor. În mod ciudat, și astăzi mai răzbat voci răzlețe, mai cu seamă în Moldova, care deplâng pierderea calității de capitală a Iașilor și a altor prerogative, ceea ce reflectă evident o viziune desuetă. Nu suntem la curent dacă nostalgii de acest fel se exteriorizează la Frankfurt ori la München, pe motiv că Berlinul a devenit capitala Germaniei, sau la Torino, pentru că a pierdut calitatea de reședință regală, cu toate că unitatea teritorială a Italiei s-a coagulat în jurul Piemontului. Nu-i mai puțin adevărat că atitudinea unor moldoveni este alimentată de preocupările reduse ale decidenților politici pentru problemele economico-sociale din estul țării, unde în ultimele decenii investițiile în proiecte majore au fost în mod constant precare.

Multă lume și-a exprimat uneori nedumerirea că în cele două Principate nu s-au manifestat tendințe tranșante de unire – exceptând momentul

Mihai Viteazul – până târziu, la nivelul secolului al XIX-lea. După cum se știe, cele două state s-au plămădit în cursul secolului al XIV-lea, după o gestație îndelungată, cauzată de revărsarea valurilor succesive de migratori din stepele Eurasiei și de acțiunile perturbatoare ale unor forțe politice externe. Epicentrele lor de formare – în zona subcarpatică a Munteniei și în nord-vestul Moldovei – se găseau la distanță destul de mare unele de altele, iar „descălecătorii” transilvăneni, care au avut un rol major în geneza formațiunilor statale din afara arcului carpatic, proveneau din arealuri diferite. Contopirea lor s-ar fi putut realiza în anumite circumstanțe pe cale militară. Astfel, de vreme ce Mircea cel Bătrân a reușit să-l detroneze în anul 1400 pe Iuga-Vodă și să-l înscăuneze pe Alexandru cel Bun, este de la sine înțeles că domnul muntean ar fi fost în măsură să preia el singur puterea în Moldova, după cum și Ștefan cel Mare, care și-a susținut în mai multe rânduri proprii protejați la Târgoviște, ar fi putut să se instaleze pe tronul Țării Românești. Nici Mircea cel Bătrân și nici Ștefan cel Mare nu au cutezat însă să-și asume prerogative voievodale în țara vecină, din respect imprescriptibil pentru cutumele feudale, ce presupuneau acceptarea tradiției dinastice rânduite odată cu fondarea celor două state sub sceptrul Basarabilor și al Bogdăneștilor.

Pluralitatea statală nu a afectat pregnant legăturile economice și culturale interromânești, iar unitatea lingvistică și confesională s-a dovedit de o viabilitate multiseculară, grație transferurilor de colectivități umane. Acestea nu au avut o direcționare unilaterală, în sensul că în anumite perioade fluxurile migratoare s-au derulat din interiorul spre exteriorul arcului carpatic, iar în alte epoci acestea au avut o orientare inversă, dependentă de cauze economice, confesionale sau politice. În diverse situații, comunități mai mult sau mai puțin numeroase s-au îndreptat spre ținuturile învecinate pentru practicarea păstoritului transhumant ori în căutare de terenuri agricole, iar în alte cazuri au emigrat din cauza prigoanei suferite din rațiuni sociale sau religioase. Toponimia și antroponimia locală furnizează mărturii peremptorii pentru asemenea fenomene ale dinamicii demografice.

Între regiunile românești au avut loc totodată contacte constante pe filieră culturală și religioasă. Semnificativ în acest sens este și faptul că la traducerea

Bibliei de la 1688 – așa-numita *Biblie a lui Șerban Cantacuzino* –, carte fundamentală pentru cultura românească, au colaborat cărturari moldoveni și munteni, mai exact Nicolae Milescu Spătarul și, respectiv, Șerban și Radu Greceanu, ajutați de alți învățați. Fuziunea între particularismele lingvistice ale graiului moldav și ale celui muntean avea să contribuie la definirea normelor literare ale limbii române de mai târziu.

Precum se știe, destrămarea unor state a fost cauzată în bună parte tocmai de lipsa unității de credință. Este cazul petrecut relativ recent implicând fărâmițarea Iugoslaviei, ale cărei componente regionale fuseseră integrate în Evul Mediu și în perioada modernă unor ansambluri politice diferite. Această compartimentare cu ascendență milenară, ce a generat tradiții specifice, dar poate în și mai mare măsură apartenența Serbiei la ortodoxism, a Croației și Sloveniei la catolicism și a Bosniei la islamism, s-a soldat cu tensiuni interetnice virulente și, prin concursul neavenit al unor puteri externe, cu dezmembrarea statului apărut pe harta continentului după Primul Război Mondial mai mult prin stăruința potențailor vremii decât prin voința etniilor din nord-vestul Peninsulei Balcanice.

Realizarea Unirii Principatelor asigură o stabilitate politică mai mare, în sensul că o eventuală tentativă de anexare globală ar fi implicat destabilizări ale echilibrului strategic și ar fi alertat puterile europene și îndeosebi imperiile din proximitate. Se știe că încorporarea unor teritorii mai puțin întinse din componența celor două state românești, precum – temporar – Oltenia în 1718 și – durabil – Bucovina în 1775 de către Austria și – tot durabil – a Basarabiei în 1812 de Rusia, nu au stârnit reacții ostile vehemente la scară continentală, ca atunci când s-au întreprins măsuri tranșante în vederea ocupării ambelor Principate, asupra cărora planau norii unor permanente amenințări. În viziunea realistă a cercurilor diplomatice apusene, prin reunire Principatele ar fi fost de natură să reprezinte bariere mai eficiente în calea planurilor expansioniste ale unor imperii precum Rusia și Austria.

Înfăptuirea Unirii de bază a pavat drumul spre obținerea Independenței și a desăvârșirii Marii Uniri. Fără Unirea din 1859 ar fi fost imposibilă crearea statului național unitar, eveniment cardinal din devenirea istorică a românilor. În afară de condiții externe favorabile, în realizarea actului Unirii, românitătea a avut nevoie de o elită politică

tenace și responsabilă, animată de sentimente patriotice și dotată cu dexterități diplomatice. Țările mici nu-și pot asuma inițierea unor demersuri politice cu reverberații continentale, precum cele ce vizează noi trasee ale granițelor naționale. De aceea, ele trebuie să profite de circumstanțe favorabile spre a-și materializa aspirațiile. Numai astfel s-au putut fructifica Unirea din 1859, Independența și Marea Unire.

Dacă în urmă cu aproape trei decenii am fi dispus de o clasă conducătoare decisă și abilă, atașată neșovăielnic năzuințelor naționale, pe ambele maluri ale Prutului, s-ar fi putut profita de colapsul Uniunii Sovietice. Posturile letargice nu au reprezentat niciodată soluții adecvate, fiind necesare implicări hotărâte, cu riscurile de rigoare, întrucât împlinirile majore reclamă eforturi, determinare și eroism. Cine nu este capabil de sacrificii, se complace într-o stare larvară, la periferia curentelor robuste ale istoriei.

La ceasul marilor încercări de la mijlocul veacului al XIX-lea am avut șansa să dispunem de oameni vrednici, recrutați din toate regiunile locuite de români, așa cum avea să se întâmple și în momentele dramatice de mai târziu, când s-a declanșat Prima mare conflagrație mondială. Aceștia se antrenaseră prin participarea la Revoluția din 1848, dar rădăcinile acțiunilor viguroase coboară și în deceniile anterioare, când s-a produs răscoala lui Horea și revoluția lui Tudor Vladimirescu. Jertfa lor nu s-a dovedit sterilă, iar ecourile ei s-au propagat revigorator și la generațiile ce au urmat. Uneori și înfrângerile eroice merită tot atâta considerație precum victoriile.

Cu excepția unor arealuri izolate, situate pe insule disipate printre talazurile oceanelor sau în hățiturile vegetației tropicale, popoarele mapamondului nu au avut o dezvoltare autarhică, detașată de spațiul existențial din jur, acestea fiind de natură să le dreneze cursul evolutiv. În mod firesc, și regiunile geto-dacice, daco-romane și românești au suferit influența statelor din vecinătate, după cum, la rândul lor, ele le-au înrâurit pe acestea din urmă. Astfel, nu numai din rațiuni strict epistemologice, ci și din motive pragmatice, lumea savantă este datoare să investigheze, să înțeleagă și să explice derularea unor realități consumate pe alte meridiane. Când accedem către o perspectivă mai amplă – zonală sau planetară –, vom fi în măsură să configurăm verdicte mai exacte și în legătură cu turnura parcursului istoric al spațiului românesc. Departe de noi

naivitatea de a considera că au existat identități globale între faptele petrecute în spațiul carpatodunărean și cele ce au avut loc în alte ținuturi ale lumii. Cercetările docte și responsabile pot dovedi doar prezența unor sincronisme parțiale, dar nu a identităților.

Considerând că o comprehensiune a modului de înfăptuire a actului unirii statale în diverse alte spații ar fi oportună, am propune o foarte lapidară și selectivă survolare retrospectivă a acestor procese, fără să ne asumăm veleitarismul de a oferi sentințe universal viabile.

Cele mai multe entități statale s-au format prin extindere și anexări succesive pe seama teritoriilor din preajmă. Așa s-au coagulat toate marile imperii ale lumii din cele mai vechi timpuri. Statul lui Alexandru cel Mare a avut drept punct de demarare Macedonia paternă și s-a întins până în India și Asia Centrală. Imperiul roman și-a avut originea în mica regiune a Latium-ului și a cuprins întregul Bazin mediteranean, Britania, Dacia și Orientul Apropiat. Imperiul mongol, cu obârșia în valea râului Kerulen, și-a impus hegemonia de la Pacific la Dunărea de Jos, Persia și Anatolia, devenind cea mai mare și mai robustă formațiune statale din Evul Mediu. Regatul spaniol și-a trimis galerele cu conchistadori dincolo de întinderile Atlanticului, anexând aproape toată America Centrală și de Sud, astfel că regele Spaniei Carol Quintul, totodată suveran al Sfântului Imperiu romano-german, avea îndreptățirea să declare emfatic că în imperiul său soarele nu apune niciodată. Cea mai mare extindere teritorială în epoca modernă au avut-o Imperiul rus și cel sovietic, cu nucleul în ținutul moscovit, care s-a revărsat implacabil până la țărmlul Pacificului, iar dacă țarul Alexandru II nu s-ar fi precipitat în 1857 să vândă americanilor Alaska cu prețul – astăzi ridicol – de 7,2 milioane de dolari, ar fi deținut probabil și în prezent extremitatea nord-vestică a Americii de Nord. Crearea imperiilor lui Carol cel Mare, al Habsburgilor, al turcilor selgiucizi și otomani, al Angliei etc. prezintă aceleași trăsături generale, implicând organizarea campaniilor militare de anvergură, soldate cu închegarea unor state plurietnice și multiconfesionale, cu o caleidoscopică diversitate și armonie a contrastelor. În cazurile evocate mai sus constituirea respectivelor state nu s-a concretizat prin reunirea benevolă a unor entități teritoriale, ci prin anexări graduale – realizate prioritar prin coerciție –, care ar putea fi desemnate eventual prin termenul de „unificare”, dar în niciun caz prin cel de „unire”.

Alte state și regiuni s-au desprins în cadrul procesului de destrămarea imperiilor și regatelor multinaționale: Grecia, Bulgaria, Albania, Serbia și mai multe țări din Orientul Apropiat și Mijlociu din Imperiul otoman, Cehoslovacia, o parte din Iugoslavia și Polonia, Transilvania și Bucovina din Imperiul Austro-Ungar, Finlanda, Țările Baltice, cea mai mare parte din Polonia, Basarabia și, doar temporar, Ucraina din Imperiul Rusiei țariste, cele trei Țări Baltice, Bielorusia, Republica Moldova, țările caucaziene și cele central-asiatice din Uniunea Sovietică etc. La rândul lor, unele țări fondate după Primul Război Mondial, precum Iugoslavia și Cehoslovacia, s-au scindat după cea de-a doua mare conflagrație mondială, dând naștere unui conglomerat de noi state.

Italia modernă a avut drept epicentru unificator Regatul Sardiniei-Piemont, cu toate că nu era aureolat de un blazon medieval la fel de prestigios precum cel reprezentat de Roma, Florența, Veneția, Milano sau Neapole. Preluând programul și determinarea mișcării *Risorgimento* și având pretutindeni partizani activi, Sardinia-Piemontul a uzat pentru împlinirea idealului unificării atât de forță – a se vedea acțiunile ce l-au avut în prim plan pe Garibaldi – cât și de diplomatie – cazul ministrului de Externe Cavour. Participând la Războiul Crimeei alături de Franța și Anglia, pentru a le câștiga favoarea, Piemontul s-a aliat ulterior cu Prusia împotriva Austriei și a obținut regiunea Venetă în urma victoriei de la Sadova, pentru ca, profitând de înfrângerea lui Napoleon III de către prusaci, să poată anexa Statul Papal, protejat anterior de trupele franceze.

Aproximativ în aceeași perioadă în care se prefigurau unirea Principatelor și a Italiei, s-au derulat și evenimentele ce au condus la unificarea teritoriilor germane în jurul Prusiei, pregătită moral de promotorii curentului *Sturm und Drang* și finalizată prin consens mutual, datorat prestigiului covârșitor dobândit de statul prusac în vremea când frâiele puterii erau deținute de brațul ferm al cancelarului Otto von Bismarck. *Mutatis mutandis*, tot fără mijloace coercitive s-a înfăptuit după 120 de ani – într-un context internațional total diferit și cu alți actori principali pe scena politică – reunificarea Germaniei, orchestrată de data aceasta de cancelarul Helmut Kohl.

Nu toate popoarele lumii au fost în măsură să-și creeze propriul nucleu statale. Unele dintre ele au fost decimate sau asimilate de neamuri mai

viguroase, altele continuă de veacuri să fie cuprinse în hotarele altor state: kurzii, estimați la peste 30 de milioane, se află disipați pe teritoriile Iranului, Irakului, Siriei și Turciei, osetinii din spațiul nord-caucazian își au sălașele atât în Confederația Rusă, cât și nordul Georgiei, bascii, una dintre rarele populațiile cu ascendență pre-indoeuropeană din Europa, sunt răspândiți compact în nordul Spaniei și sud-vestul Franței, iar exemplele s-ar putea multiplica aproape pe toate continentele. Aspirațiile lor firești către independență și statalitate proprie întâmpină opoziția ireductibilă din partea celor cu care conviețuiesc și se bucură doar de un palid și complezent suport internațional, iar viitorul lor plutește în ceața incertitudinilor. Nu putem să uităm nici comunitățile neolatine damnate din Balcani: numărul istroromânilor și meglenoromânilor s-a diminuat la un nivel cu totul insignifiant, iar aromânii sunt supuși unui proces accentuat și duplicitar de deznaționalizare, în indiferența prelungită și greu de calificat a autorităților de la București.

Dacă ar fi să identificăm paralelele cele mai apropiate ale Unirii Principatelor cu evenimente de aceeași natură din alte părți ale Europei, ne-am cantona căutările către stadiul crepuscular al Evului Mediu în două extremități ale continentului.

Ne-am opri mai întâi într-un areal apropiat de teritoriile românești, unde, în anul 1386, Regatul polon s-a unit cu Marele Cnezat al Lituaniei, în urma căsătoriei la Cracovia a marelui cneaz Wladislaw II Jagello cu moștenitoarea tronului polon, Hedwiga de Anjou. Această fuzionare statală de factură personală, cu tentă matrimonială, a presupus și obligația convertirii oficiale generalizate a lituanienilor la religia creștină de rit catolic.

O altă căsătorie prin care s-a parafat unirea a două state a avut loc în anul 1463 în Peninsula Iberică, unde ceremonia matrimonială s-a consumat între Fernando II de Aragon și Isabela I de Castilia. Unirea Regatului Castiliei cu Regatul Aragonului s-a aureolat prin finalizarea *Reconquistei* – adică încorporarea la domeniile creștine a ultimelor posesiuni maure din sultanatul Granadei, din sudul Spaniei – în 1492, an crucial din istoria omenirii, în care ilustrul navigator Cristofor Columb a fost trimis în căutarea Indiilor.

Dacă unificarea Italiei precum și a Germaniei s-au realizat în jurul unui pol de putere predominant, reprezentat, precum spuneam, de Piemont și, respectiv, de Prusia, unirea Valahiei (Munteniei) cu

Moldova înjumătățită, la fel ca și cea a Poloniei cu Lituania și a Castiliei cu Aragonul, s-au produs prin liberul consimțământ între două entități statale cu prerogative egale. Paralelisme nu merg spre identitate, căci precum nu există similitudini absolute între două ființe umane, cu atât mai mult nu se pot reliefa identități la nivelul marilor conglomerate demografice. În vreme ce, înainte de decizia fuzionării, Polonia, Lituania, Castilia și Aragonul erau state suverane, cu o osatură organizatorică consolidată și cu substanțial potențial militar, cele două Principate se aflau sub suzeranitate otomană, de care aveau să se debaraseze de-abia 18 ani după Unirea din 1859.

Ar trebui poate de notificat că stigmatul destinului a făcut ca, după dispariția Regatului polono-lituanian de pe harta Europei vreme de mai mult de un secol, cele două componente ale acestui ansamblu statal să reînvie în circumstanțe politice radical schimbate la sfârșitul Primului Război Mondial în cadrul a două unități statale distincte. În schimb, Castilia și Aragonul – Spania și Catalonia de astăzi –, după o conviețuire relativ armonioasă mai bine de o jumătate de mileniu, se află în prezent la ceas de grea cumpănă, iar perspectivele sunt momentan greu de anticipat, cum dificil de prevăzut sunt și traseele hotarelor altor țări.

Prețuirea pentru demersurile colectivităților umane de a-și uni forțele în scopul traversării momentelor critice sau pentru materializarea năzuințelor comune este reflectată plenar în tezaurul de proverbe și cugetări al multor popoare. Pentru a ne susține aserțiunea, poate ar fi de interes să cităm doar câteva dintre acestea, selectate din arealuri diverse. Astfel, în faimoasa culegere sanscrită de narațiuni și fabule – *Panchatantra* – găsim reflecția: „*Unirea multora, chiar când sunt slabi, e greu de biruit; doar din ierburi se împletește frânghia cu care se leagă elefantul*”. Tot din lumea orientală, de la marele literat persan Firdousi ne provine îndemnul optimist: „*Când veți fi uniți și veți avea același gând, până și muntele se poate scoate din rădăcini*”. Compatriotul său, nu mai puțin celebru, Hafez, conclusea lapidar: „*Cu unire se poate cuceri lumea*”. La fel de tranșant sună proverbul italian: „*L'unione fa la forza*” și cel francez: „*L'union fait la force*”, având și o variantă românească: „*Unirea face puterea*”, care amintește de o binecunoscută strofă din *Hora Unirii* a lui Vasile Alecsandri, publicată în 1856 în *Steaua Dunării* și pusă pe note de Alexandru Flechtenmacher, ce avea să devină

nemuritorul imn al Unirii. Din cronistica romană vom reține verdictul lui Sallustius, biograful primilor împărați romani: „*Concordia parvae res crescunt, discordia maxumae dilabuntur*” („*Prin unire cresc lucrurile mici, prin dezbinare se prăbușesc cele mai mari*”). Același sens este exprimat într-un vers dintr-o fabulă a lui La Fontaine: „*Toute puissance est faible, à moins que d’être unie*” („*Orice putere este slabă dacă nu reușește să-și adune forțele*”), dar și într-un proverb al comunităților negroide: „*Cirezile adunate obligă pe leu să se culce flămând*”. Ne încheiem exemplificările – care bineînțeles ar putea fi augmentate la o scară vastă – prin rememorarea probabil a celei mai cunoscute sentințe asupra temei abordate, inserate în drama schilleriană *Wilhelm Tell*: „*Verbunden werden auch die Schwachen mächtig*” („*Și cei slabi, dacă-s uniți, devin puternici*”).

La aniversarea Unirii Principatelor, gândurile tind să lunece spre scrutarea efectelor în timp ale acestei înfăptuiri cardinale pentru devenirea noastră istorică. Am putea fi suspectați de optimism naiv dacă am conchide că se învață prea multe din experiența trecutului, dar considerăm totuși că istoricul ce aspiră spre exigență nu trebuie să-și abjure menirea și obligația de a prezenta și explica faptele în mod corect și cu obiectivitate deplină, sensibilizând factorii decizionali să se preocupe de alegerea căilor adecvate pentru progresul societății.

Luciditatea pretinsă unui reprezentant al cinului istoricilor împiedică cantonarea în retorica euforică prilejuită de cuantificarea succintă și neîndoios lacunară a acestor împliniri majore, deoarece planează apăsarea memorării obsesive a unor realități curente, care înnegurează parțial aniversarea de astăzi. Astfel, nu ne putem reprima mâhnirea că în prezent ne evidențiem drept o lume lipsită de repere, fără coagularea consensului în probleme vitale, că se adâncește demobilizarea elitelor, dispare respectul pentru profesionalism, pentru competențele intelectuale și capătă audiență sporită retorica neîncrederii și negativismul generalizat, se abandonează propriile interese în favoarea celor străine, că, în condițiile expansiunii tendințelor de globalizare, sporește primejdia pierderii identității naționale pe fondul proliferării antagonismelor cu tentă de *bellum omnium contra omnes*. Ar mai fi de consemnat că valorile culturale din vestul Europei, absorbite cu foarte mult folos de

societatea românească, mai cu seamă în ultimele două veacuri, nu mai inspiră aceeași venerație și emulație ca în trecut, producând reticență și desolare, astfel că Occidentul tinde să-și diminueze statutul de far călăuzitor al civilizației mondiale. Suspiciunile și scepticismul decurg desigur din abjurarea păgubitoare a preceptelor creștine, manifestată concomitent cu acceptarea iresponsabilă a implantărilor unor colectivități alogene total refractare și ostile tradițiilor locale. Dincolo de aceste precarități, mirajul condițiilor de trai mai bun și dezamăgirea față de ineficiența programelor de guvernare performantă, de stopare a fenomenelor de corupție provoacă un exod galopant și implacabil a milioane de oameni spre meridiane mai prospere, de o amploare fără precedent în istoria țării, iar dezechilibrul demografic se profilează a fi unul dintre cele mai mari pericole pentru însăși dănuirea poporului român.

Fără îndoială că stările de fapt din trecut au fost mult diferite comparativ cu cele de astăzi, chiar dacă anumite disfuncționalități s-au perpetuat în mod nefast. Cu toate acestea, suntem datori să nu uităm că generația ce a plămădit Unirea Principatelor, în pofida faptului că a fost confruntată cu dificultăți dintre cele mai apăsătoare pe plan intern și extern, a dat dovadă de responsabilitate și vitalitate atunci când a fost pusă în situația de a veghea la bunul mers al modernizării țării, a reacționat în mod ferm față de fenomenele de fraudă și corupție, exteriorizate în anumite circumstanțe, a gestionat cu grijă resursele materiale limitate aflate la dispoziție și le-a dirijat spre necesitățile stringente ale societății, renunțând la propriile interese în favoarea celor comune și dedicându-se cu toată abnegația împlinirii aspirațiilor cruciale ale nației. Strânsele conexiuni cu cercurile politice influente de dincolo de hotare s-au dovedit benefice, căci prin această strategie s-a obținut sprijin consistent pentru materializarea liniilor programatice preconizate, iar devoțiunea elitelor pentru împlinirea idealurilor naționale a insuflat încredere compatrioților pentru un viitor mai bun. Împărtășim parțial reticența cu nuanță de paradox a elvețianului Max Frisch, atunci când conchidea că „*nimic nu este mai greu decât să lauzi*”, dar în cazul artizanilor Unirii Principatelor o altă alternativă pare nefondată.

Să le eternizăm memoria într-o indefectibilă recunoștință!

Unirea de la 1859 și românii din Transilvania*

Acad. Ioan-Aurel Pop

În Transilvania, spre deosebire de Țara Românească și Moldova, lupta pentru unitatea românilor a fost precedată de o mișcare (desfășurată, în mod organizat, vreme de mai bine de două secole) de emancipare internă, de eliminare a discriminării și de impunere a egalității românilor cu celelalte națiuni și confesiuni.

La sud și răsărit de Carpați s-au fondat încă din secolul al XIV-lea – după expresia fericită a lui Nicolae Iorga – două „libertăți românești” care, în ciuda agresiunilor străine, s-au menținut, în general, dacă nu independente, măcar autonome. În aceste două monarhii românești libere sau cvasi-libere, stăpânii au fost aproape întotdeauna de aceeași limbă și credință cu supușii și astfel, atunci când soarta țării a fost în primejdie, au pus umărul împreună, „*de la vladică până la opincă*”.

În Transilvania, conducerea politică nu era românească și apăra interesele altor națiuni și confesiuni, nu pe cele ale românilor. De aceea, încrederea românilor de rând, supuși pe propriile pământuri, nu se putea îndrepta spre acești conducători străini, ci spre domnii, ierarhii și boierii Țării Românești și Moldovei.

Patriarhul ecumenic Chiril Lucaris surprindea încă în prima treime a secolului al XVII-lea această stare de lucruri, evidentă chiar și sub Mihai Viteazul. Solicitat de Gabriel Bethlen, principele protestant al Transilvaniei, în legătură cu trecerea românilor la calvinism (cu alte cuvinte, ar fi fost cumpărată o iluzorie libertate a românilor ardeleni cu prețul abandonării credinței bizantine), înaltul ierarh, bun cunoscător al stării românilor, i-a răs-

Acad. Ioan-Aurel Pop

puns acestui lider maghiar, la 1629, dezamăgindu-l complet: autoritatea protestantă a Ardealului nu-i va putea sili niciodată pe români să treacă la calvinism, fiindcă aceștia sunt prea legați de credința lor bizantină (numită în unele izvoare „legea românească”), dar și pentru că ar interveni în Transilvania domnii Țării Românești și Moldovei, „*dacă nu cu armele, măcar cu îndemnuri tainice*”; în plus, mai era cea „*legătură de sânge și de simțiri*”, care-i unește pe românii de pe cei doi versanți ai Carpaților.

Ideea ocrotirii românilor transilvăneni de către elitele extracarpatiche și, mai ales, această „*legătură de sânge și de simțiri*” dintre toți românii au salvat

*Alocuțiune susținută la sesiunea de comunicări științifice „Unirea Principatelor Române, temelie a Marii Uniri de la 1918” (24 ianuarie 2018, Palatul Patriarhiei din București)

viața românilor înstrăinați și au păstrat viu sentimentul unirii. Altminteri, românii transilvani și-au dus viața lor modestă ca supuși, singurii lor conducători, bisericești (spirituali) și mireni (politici) deopotrivă, fiind preoții și călugării. Nu întâmplător, același Nicolae Iorga își intitula o carte de suflet *Sate și preoți în Ardeal*, înțelegând dintr-o privire sensurile adânci ale unei civilizații agrar-pastorale, ținute în coeziune de biserică.

Dar unirea nu se putea face în jurul Transilvaniei, deoarece Transilvania nu avea în frunte o putere românească. Era nevoie de un nucleu de Românie care să atragă apoi Transilvania, iar acest nucleu nu se putea constitui decât din cele două „libertăți românești” și, mai ales, din acea țară care-și asumase de timpuriu – prin Mihai Viteazul – misiunea de reconstituire a unității politice a poporului al cărui nume îl purta (Șerban Papacostea).

Țări românești erau zeci, aproape pe fiecare vale și în fiecare depresiune – numite așa mai ales în Transilvania, unde românii erau pe alocuri separați de străini – dar numai una dintre ele a purtat neîntrerupt acest nume simbolic, anume țara de la sud de munți.

Moldova era „*a doua libertate românească*”, vitregită și frântă însă și ea, mai ales de la 1484 încoace (ocuparea de către otomani a Chilieii și Cetății Albe, „plămâni Moldovei”), trecând prin 1538 (transformarea Tighinei în raia), 1715 (preluarea de către turci a Hotinului), 1775 (răpirea Bucovinei de către Habsburgii) și ajungând la 1812 (răpirea Basarabiei de către ruși). Dar, în ciuda tuturor acestor dureroase ciuntiri, Moldova exista ca țară românească. Prin urmare, speranța românilor transilvani se concretizează într-o Românie, care trebuia să înceapă cu Țara Românească și Moldova. Altminteri, despre o Daco-Romanie s-a discutat mult, încă de la finele secolului al XVIII-lea, inclusiv în unele cancelarii străine. Idei de acest fel, de unire a românilor într-un singur stat, s-au vehiculat chiar pe teritoriul Transilvaniei și mai ales la Adunarea Națională de la Blaj, în mai 1848, unde erau prezenți fruntașii revoluționari ardeleni, moldoveni și munteni. Acolo s-au pus în cauză „*trebuințele națiunii întregi*”.

În spiritul veacului naționalităților, de care erau animate toate forțele progresiste ale Europei, s-a căzut de acord că, din cauza împrejurărilor, într-o perspectivă apropiată, ar fi posibilă numai unirea

Principatelor extracarpatine, Moldova și Țara Românească, urmând ca problema Transilvaniei să se pună ulterior, când se vor ivi condiții favorabile. Totuși, unele voci de pe Câmpul Libertății ar fi strigat chiar atunci, la 1848, conform mărturiilor, „*Noi vrem să ne unim cu Țara*” și „*Ardealul este acum România!*”, o Românie pe cale de a se face. Să nu uităm că Avram Iancu a transformat, pentru o clipă, Munții Apuseni în „țară românească”.

În deceniul care a unit Revoluția de la 1848–1849 cu Unirea din 1859, s-a desfășurat – cum ar fi spus Nicolae Bălcescu – o lucrare a tuturor românilor asupra lor înșiși. Românii ardeleni au sprijinit și au încurajat mereu acțiunile unioniste, atât în timpul când lupta pentru Unire a fost dusă în emigrație (până la 1856), cât și în timpul edificării ei în interiorul Principatelor (1857–1859). În acest spirit, Simion Bărnuțiu, marele ideolog al revoluției transilvane, îi îndemna – de la Pavia (din Italia), unde își lua un doctorat în drept – pe românii săi din Transilvania, să lupte pentru Unire, spre a dovedi lumii că românii sunt pregătiți pentru a se „face națiune”.

Gazetele brașovene exprimau faptul că „*dorința cea mai de pe urmă a tuturor românilor, a celor destul de deștepți pentru a-și înțelege soarta, este că într-o unire să formeze un regat neolatîn, neatârnat*”.

Păcurarii transilvani, care-și pășteau turmele în luncile Dunării, Siretului și Prutului, în Dobrogea, întorși acasă după rânduiala lor pendulatoare, răs-pândeau printre români ideea unirii, în timp ce cărturarii și oamenii de acțiune susțineau cu scrisul, cu vorba și cu fapta ideea unirii. De exemplu, Timotei Cipariu, socotind unirea Principatelor de însemnătate capitală pentru viitorul românilor, cerea fiecărui român ardelean să se ocupe de împlinirea ei. Avram Iancu era înfățișat de rapoartele austriece ca susținător al unirii Principatelor, cu care „*el dorea din suflet unirea pentru totdeauna a Transilvaniei*”. Autoritățile austriece atrăgeau atenția că în Transilvania majoritatea populației era românească, că Transilvania avea o importanță strategică fundamentală pentru unirea Principatelor Române și că deveniseră evidente tendințele de înființare a unui „Imperiu daco-roman” din cele trei țări (Mihai Racovițan).

Actele de voință națională din 5 și 24 ianuarie 1859 i-au găsit pe românii transilvani (prin elitele

lor) în bucurie și solidaritate deplină cu românii moldoveni și munteni. La vestea dublei alegeri, George Barițiu scria: „*Bucuria este atât de mare, fericirea este atât de mare, încât peana tremură în mâna mea, și o las*”.

Alexandru Papiu Ilarian susținea că „*românii din Transilvania numai la Principate privesc*” și că, la alegerea lui Cuza, „*entuziasmul la românii din Transilvania era poate mai mare decât în Principate*”. Adăuga și că „*românii de peste Carpați (din Transilvania), bărbați și femei, bătrâni și tineri, toți ar fi gata a muri pentru domnul Cuza*”. Intelectualii ardeleni au perceput opera lui Cuza ca pe una națională, deopotrivă lupta sa pentru recunoașterea dublei alegeri, pentru desăvârșirea unirii (1859–1962) și cea pentru modernizarea României prin marile reforme, gândite astfel încât ele să pună în aplicare programul Revoluției de la 1848. Prin ideile lui Mihail Kogălniceanu, care, în acord cu acel curent organicist, voia „reformă fără pripeală”, Domnul Unirii a transpus în faptă o mare parte a programului Revoluției române de la 1848–1849.

Principele și-a manifestat, în mai multe împrejurări, intenția de întregire a Unirii cu celelalte ramuri ale poporului român. De exemplu, adresându-se oștirii reunite din tabăra de la Florești (Prahova), în vara anului 1859, a spus: „*Vă stă în mână ca într-o zi țara noastră să vă poată datora mărirea*”. De asemenea, scriind reprezentantului Piemontului (nucleul viitoareii Italiei) la Constantinopol, arăta că el urmărește „*a asigura soarta, buna stare și libertatea a tot ce poartă numele de român*”. Dădea exemplul italienilor și socotea „*izbânda lor ca o cheazășie și o nădejde pentru viitorul nostru*”. Cuza era văzut în unele rapoarte diplomatice contemporane drept doritor al înfăptuirii unei „*Daco-României*” și drept țesător al unor „*intrigi daco-române pentru a anexa Transilvania*”.

Deși o acțiune de eliberare a Transilvaniei nu a fost posibilă în timpul lui Cuza, domnul i-a făcut pe românii ardeleni să se simtă în Principatele Unite ca acasă, dându-le adăpost și sprijin necondiționate. Mai ales intelectualii erau prețuiți peste măsură: Simion Bărnuțiu a fost numit profesor la Universitatea din Iași, unde era dorit ca rector; Gheorghe Barițiu a fost propus inspector general al școlilor din Moldova; Alexandru Papiu Ilarian a devenit procuror general la Curtea de Casație și apoi ministru de Justiție în guvernul Kogălniceanu.

Studenții transilvani au primit burse, școlile românești din Brașov (gimnaziul creat la 1850, devenit apoi Liceul și Colegiul Național „Andrei Șaguna”) și Biserica Sfântul Nicolae s-au bucurat de importante ajutoare bănești.

Circulare și proclamații ale principelui sau ale apropiaților săi, considerate de autorități ca primejdioase, erau răspândite în Transilvania și Bucovina.

Se consemna în epocă faptul că Alexandru Ioan Cuza ar fi declarat consulului francez, Victor Place, și celui italian, Strambio, că el, ca principe român, nu va renunța niciodată la Transilvania. Sentimentele elitei românești ardeleni față de Cuza sunt sintetizate cel mai bine de Alexandru Papiu Ilarian: „*O, principe și doamne al românilor, fie ca să vă steie în ajutor geniul națiunii române, să răzbunați cu înțelepciune moartea lui Mihai Viteazul și să fiți executorul fericit al planului celui mai mare domn român ce a avut vreodată Dacia lui Traian*”. Erau prin urmare atunci speranțe că, prin domnul Alexandru Ioan Cuza, se va înfăptui unirea Transilvaniei cu Principatele Unite, formându-se România.

Unirea de la 1859 a fost, astfel, fără îndoială, temelia unirii Transilvaniei și a Marii Uniri în general. Românii transilvani au înțeles treptat că lupta lor pentru egalitate pe pământurile lor nu se poate realiza fără unire. Cele două secole de luptă pentru eliminarea discriminării lor în cadrul Imperiului Austriac și apoi Austro-Ungar, de la mișcarea *Supplex*-urilor (1732–1848, cu accent pe *Supplex Libellus Valachorum* de la 1791–1792) până după *Memorandum* (1892–1894), au arătat că mântuirea nu putea veni de la stăpânirea străină și nici sub stăpânirea străină. Vorbele lui Bărnuțiu, din mai 1848, reveneau ca un *memento*: „*Împăratul ne-a înșelat, patria (adică Imperiul Habsburgic) ne-a ferecat și ne-am trezit că numai credința în noi înșine și în neamul nostru românesc ne poate mântui*”. „*Neamul nostru*” își făurise sub Cuza un stat numit România și care era merit să le fie scut și adăpost tuturor românilor. Românii ardeleni au înțeles că numai unirea cu România le poate aduce emanciparea. Nu toți și nu de la început, ci parțial și treptat, ca la toate popoarele pornite pe căi similare.

Ceea ce au realizat românii de la 1859 până la 1918 a intrat în mersul firesc al istoriei. După 1859–1866, românii transilvani, ca și ceilalți aflați sub stăpâniri străine, aveau de-acum propria țară

spre care erau îndreptățiți să aspire ca spre o izbăvire. După 1877–1878, acești români aveau o țară liberă și independentă care-i putea mântui de rău. Din anii '80 ai secolului al XIX-lea, era tot mai clar pentru cât mai mulți că „soarele, pentru toți românii, la București răsare” (Ioan Slavici).

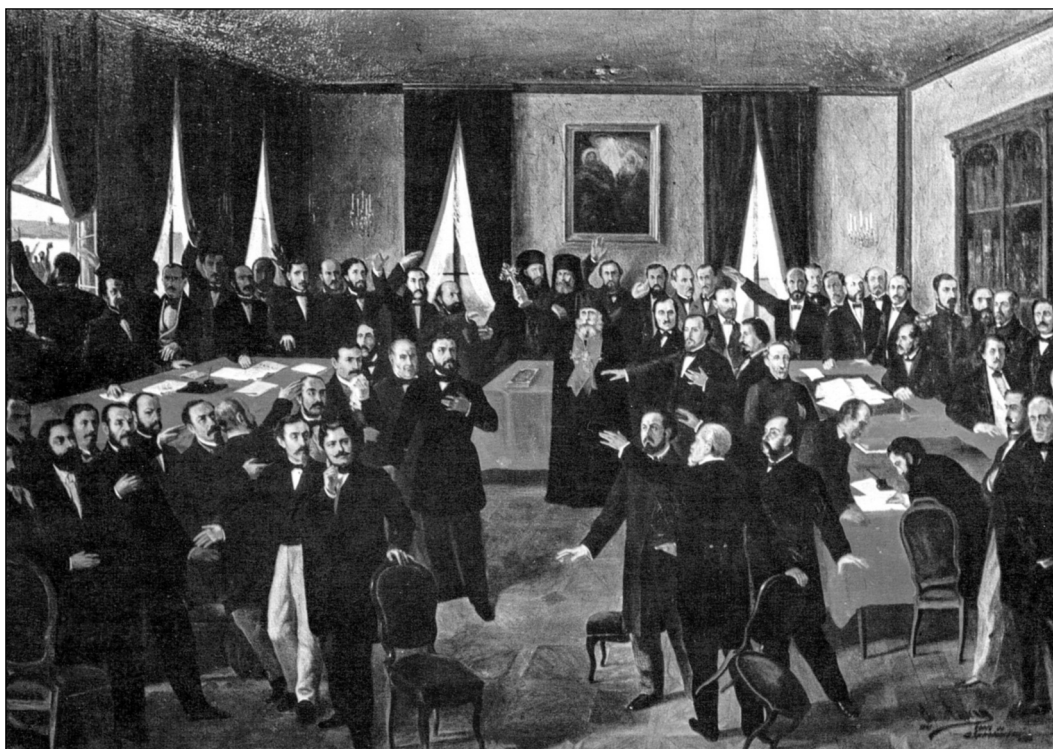
Până la împlinirea idealului, românii ardeleni au mai încercat o dată calea petiționară (prin *Memo-randum*), calea luptei politice și parlamentare (prin activism), au continuat modalitățile luptei culturale (în primul rând prin ASTRA), s-au sacrificat pentru o cauză care nu era a lor în Primul Război Mondial, dar totul a fost în zadar. Speranța libertății în Imperiul habsburgic s-a dovedit complet iluzorie și atunci au pus în prim-plan „credința în neamul nostru românesc”, după cum îi îndemnase, la 1848, Simion Bărnuțiu. Prima concretizare a justeții acestei credințe a fost actul de la 24 ianuarie 1859, odată cu dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, prin care s-a deschis și posibilitatea unirii Transilvaniei cu România.

La 1859, românii din Țara Românească și Moldova s-au înscris în mersul istoriei europene – care punea în prim-plan emanciparea națională – iar elitele românești din provinciile înstrăinate au înțeles foarte bine acest drum care li se deschidea și

pe care trebuiau să-l urmeze. Ajungem, astfel, tot la vorbele lui Mihail Kogălniceanu din 1862 și care sună nu doar constatativ, ci și profetic: „Unirea națiunea a făcut-o!”

Se încearcă astăzi fel de fel de ajustări ale istoriei, sub diferite pretexte, ajustări care tind să excludă ori să diminueze rolul românilor în actul unirii, care privilegiază voința marilor puteri sau care scot în prim-plan șansa (norocul), dar adevărul – în ciuda unor cârcotași – este de neocolit: oricât de favorabile ar fi fost împrejurările interne ori internaționale, oricât de mult ne-ar fi sprijinit (în chip interesat, de altminteri) Franța, oricât de mult ar fi lucrat elitele intelectuale străine și locale, fără Moș Ion Roată, adică fără „talpa țării”, nu se putea face nimic trainic.

La 1859, intelectualitatea și poporul au mers – ca și la 1848–1849, în mare măsură – împreună, „mână cu mână” (cum scria Alecsandri), creând acel „concert” de care orice popor are nevoie spre a fi națiune. Iar românii, atunci când s-a împlinit sorocul, au știut să fie o națiune. Aceasta trebuie să o știe neapărat românii de astăzi, ca să înțeleagă că gloria trecutului nostru – atunci când s-a manifestat – nu este o invenție și că ea ne poate fi reazem pentru prezent și pentru viitor.

„Proclamarea Unirii” – Theodor Aman

Elita românească și rolul ei în înfăptuirea Unirii Principatelor Române*

Acad. Victor Voicu

Secretarul general al Academiei Române

Luptele pentru expansiune a imperiilor învecinate Principatelor Române, definite în secolul al XVIII-lea drept războaiele ruso-otomane (circa 12 ca număr) sau, mai adecvat și mai cuprinzător, războaiele ruso-austro-turce, și-au pus puternic amprenta asupra destinului istoric al românilor. Teritoriile celor două principate trebuiau să slujească, adesea, drept delimitare, drept tampon între imperiile vecine, dacă nu chiar teatru de operații.

Românii au trăit, ca de atâtea ori în cursul istoriei lor, sub amenințarea armelor, peste 50 de ani la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor. Consecințele au fost dramatice: Imperiul habsburgic a ocupat Transilvania (1687–1918), Banatul (1718–1918), Oltenia (1718–1739) și Bucovina (1775–1918); Imperiul otoman a transformat în raia ținutul Hotinului, iar Rusia țaristă a anexat Basarabia (1812–1917).

Prejudiciile aduse românilor au conștientizat elitele ce proveneau din rândul marilor boieri moldoveni și munteni, cristalizându-se ideea Unirii, mai întâi a românilor de pe cele două maluri ale Milcovului, dar și ideea unui prinț străin, precum și a punerii Țărilor Române sub garanția colectivă a marilor puteri. Pentru români, atunci, una dintre consecințe a fost instalarea domniilor fanariote. Trebuie amintit că, în pofida spolierii economice, cele două țări române s-au apropiat, unii dintre domnii fanarioți pendulând între tronurile de la Iași și de la București, reușind, fără să bănuie măcar, că prin

Acad. Victor Voicu

Secretarul general al Academiei Române

aceasta se producea o apropiere și mai mare între românii din cele două principate.

Revoluția de la 1821, condusă de Tudor Vladimirescu, a constituit un eveniment de înaltă semnificație pentru români, a marcat începutul renașterii naționale, o etapă de cristalizare a conștiinței naționale și identitare, atrăgând atenția puterilor occidentale asupra Principatelor Române, reușind să pună capăt și domniilor fanariote.

*Alocuțiune susținută la sesiunea de comunicări științifice „Unirea Principatelor Române, temelie a Marii Uniri de la 1918” (24 ianuarie 2018, Palatul Patriarhiei din București)

Aula Palatului Patriarhiei din București

Se remarcă, în context, proeminența unui mare lider politic, militar, organizator și mare patriot, Tudor Vladimirescu, în contextul Revoluției de la 1821 și al organizării armatei naționale pe baze moderne, cu o compoziție majoritar țărănească. Revoluția de la 1821 a propulsat, de asemenea, pe scena istoriei naționale, o serie de comandanți militari promovați pentru meritele lor personale, „*cei dintâi conducători de oaste de la noi*”, în sensul conceptului modern, după cum avea să considere marele nostru istoric Nicolae Iorga. Printre acești comandanți s-au remarcat frații Magheru, în special cel care, ulterior, a devenit cunoscut drept generalul Gheorghe Magheru.

Revoluția de la 1848 – urmare firească a evoluției dorinței de emancipare națională la nivel european – a cuprins și Țările Române. La 1848 avea să se remarce o strălucită pleiadă de patrioți – generația pașoptistă – formați în Occident, mai ales în Franța, reveniți în locurile lor de baștină pentru reformarea patriei.

Intențiile lor se regăsesc în programele revoluției pașoptiste, cu un caracter național bine definit: unirea, independența, reafirmarea statutului specific al Principatelor, emanciparea națională a românilor

din Transilvania, Banat și Bucovina. Documentele au fost întocmite de lideri de mare anvergură, însuflețiți de un mare atașament și patriotism pentru țară, pentru ridicarea și afirmarea ei. Menționăm cu adânc respect:

- „Petiția-Proclamație” din 27 martie 1848, dată la Iași și semnată, în numele Comitetului desemnat, a prezenta domnitorului revendicările moldovenilor, de Vasile Alecsandri, A.I. Cuza și Grigore Cuza.
- Programul sugestiv intitulat „Protestație în numele Moldovei, al omenirii și al lui Dumnezeu”, întocmit în mai 1848 de Vasile Alecsandri.
- „Petiția Națională” adoptată la 3/15 mai 1848, la Blaj, redactată de Simion Bărnuțiu.
- „Proclamația” de la Islaz, din 9 iunie 1848, redactată în principal de Ion Heliade Rădulescu.
- „Dorințele și rugămintele” românilor bucoveneni, redactate la Cernăuți, în iunie 1848, de frații Hurmuzaki.
- „Dorințele Partidei Naționale în Moldova”, act întocmit în august 1848 de Mihail Kogălniceanu.

În esență, toate cereau în mod expres:

– recunoașterea Națiunii Române pe baza principiului libertății, egalității și fraternității (Blaj, Bucovina, Logoj);

– unirea Moldovei cu Țara Românească „*într-un singur stat neatârnat românesc*”, „*cheia de boltă fără de care s-ar prăbuși tot edificiul național*”, după cum menționa, în programul său întocmit la Cernăuți, Mihail Kogălniceanu.

În prevederile acestor proclamații, toate cerințele conturau viitorul stat modern românesc, evidențiau valoarea conducătorilor revoluției pașoptiste, înalta lor pregătire, viziunea asupra viitorului națiunii, neegalatul lor patriotism.

Mișcarea patriotică nu a încetat, chiar dacă revoluția a fost înfrântă, în tot spațiul românesc. Ea nu a rămas însă fără urmă.

Marile sacrificii ale pașoptiștilor – să nu-l uităm, înainte de toate și de toți, pe Nicolae Bălcescu, profetul și martirul lor – nu au fost nici inutile și nici uitate. Nicolae Bălcescu s-a stins din viață cu șapte ani înaintea înfăptuirii Unirii Principatelor, viziunea pașoptist vedea în actul Unirii singura cale pentru afirmarea viitoarei României. „*Nu poate fi fericire fără libertate, nu poate fi libertate fără putere și noi, românii, nu vom putea fi puternici până nu ne vom uni cu toții într-unul și același corp politic. Uniunea națională, dar e singurul principiu de viață, singurul principiu de mântuire pentru noi...*”, afirma, pe bună dreptate, Nicolae Bălcescu.

Actul Unirii Principatelor va reprezenta, așadar, o încununare a sacrificiilor pașoptiștilor, în numele Națiunii Române.

După înfrângerea Revoluției de la 1848 a urmat o nouă etapă, până în 1857, caracterizată, printre altele, printr-o propagandă asiduă la nivel european, cu sprijinul jurnaliștilor, diplomaților, liderilor politici europeni, prietenilor poporului român ș.a., o coagulare a tuturor resurselor materiale și umane, a celor din exil sau a celor rămași în țară, pentru reușita marelui lor ideal – Unirea Principatelor.

Să menționăm, spre exemplu, gruparea constituită la Paris în jurul lui Ion C. Brătianu și al unei publicații „*Republica Română*” (1851 Paris, 1853 Bruxelles), în al cărei comitet de redacție a acționat C.A. Rosetti și în paginile căreia Ion C. Brătianu a scris articole dintre cele mai înflăcărâte în sprijinul Unirii.

În condițiile create după încetarea Războiului Crimeii dintre 1853 și 1856, cercurile politice occidentale au fost nevoite să înțeleagă rolul potențial al românilor din Principate.

Nu în ultimul rând, se cuvin amintite mesajele lui Ion C. Brătianu, care îl vizau pe împăratul Napoleon al III-lea, considerat drept „*protectorul românilor*”. Astfel, în contextul complex, istoric, politic și diplomatic, Unirea Principatelor devenea un act imperios necesar pentru Franța, o contrapondere la Rusia.

Rusia vedea la rândul său Unirea ca o cale de slăbire a Imperiului otoman. Austria considera însă, cu îngrijorare, că statul național român va stimula lupta de eliberare a românilor din Transilvania, a căror dorință de alăturare la frații lor de peste Carpați era de neînfrânt.

Congresul de la Paris din 1856, care a încheiat ostilitățile aferente Războiului Crimeii, a găsit elita politică și intelectuală românească pregătită pentru Unire. Destinul a fost, așadar, de partea celor pregătiți și hotărâți!

Generația pașoptistă strălucește prin devotament, prin patriotism și printr-o largă viziune.

Nu voi intra în analiza meandrelor, complexității și subtilității politice, diplomatice, a abilității, a dedicației, a patriotismului elitei politice românești, care s-au încheiat magistral cu alegerea pentru cele două principate a unui singur domn, la Iași și la București, consfințind Unirea Principatelor Române, la 24 ianuarie 1859.

Propaganda asiduă a românilor s-a făcut cu sacrificii personale, fără ezitări. Aceste eforturi trebuiau finanțate, iar Ion C. Brătianu, de exemplu, nu a ezitat să vândă moșia soției sale pentru a asigura fondurile pentru complexa activitate unionistă a românilor din Franța și din celelalte orașe europene (Viena, Londra, Constantinopol), după cum Costache Negri pune la îndemâna unioniștilor importante sume de bani pentru susținerea acestei cauze nobile.

La acest eveniment de importanță covârșitoare pentru istoria Națiunii Române (în 1862, Principatele Unite Române s-au numit România) și-au adus contribuția elitele românești – intelectuali formați în Occident, reveniți în patrie din dorința de a o ridica din punct de vedere economic, politic, cultural, pentru integrarea ei în marele concert al popoarelor europene.

Îmi revine onoarea acum, la 159 de ani de la Unirea Principatelor Române, să evoc câteva dintre numele acestor mari români – oameni de litere, istorici, oameni politici, generali și ofițeri, înalți prelați ai Bisericii Ortodoxe Române.

Oameni de litere, istorici

Mihail Kogălniceanu
Ștefan Golescu
Costache Negri
Ion Bălăceanu
Vasile Alecsandri
Ion Ghica
Vasile Boerescu
Nicolae Kretzulescu
Ion C. Brătianu
Anastasiu Panu
Dumitru Brătianu
C.A. Rosetti

Generali și oameni politici

Nicolae Golescu
Ioan Emanoil Florescu

Înalți prelați ai Bisericii Ortodoxe Române

Arhiepiscopul Neofit Scriban
Episcopul Melchisedec Ștefănescu
Mitropolitul Ungrovlahiei Nifon
Episcopul Râmnicului, Calinic Cernicanul
Episcopul Buzăului Filotei

În sfârșit, dar nu cel din urmă, se cuvine pomenit numele lui Alexandru Ioan Cuza, domn al Principatelor Române (1859–1862), apoi al României (1862–1866), fondatorul strălucit al României moderne.

Acest eveniment pe care-l sărbătorim și-l omagiem astăzi, după 159 de ani, ne îndeamnă să evocăm cu respect pe făuritorii săi și să-l identificăm ca reperul istoric și moral al neamului nostru. De aici, din acest moment, s-a declanșat – într-o succesiune foarte scurtă în plan istoric – o serie de evenimente cruciale pentru români:

– instalarea pe tronul României, la 1866, a Principelui Carol, devenit, din 1881, Regele Carol I;

– proclamarea Independenței Naționale și consfințirea acesteia prin Războiul de Independență din 1877–1878;

– procesul de consolidare a României moderne și suverane;

– participarea la Războiul de Întregire Națională, marcat de mari drame și sacrificii ale întregului popor român și ale armatei române;

– memorabilele victorii din vara anului 1917 de la Mărăști, Mărășești și Oituz care, prin relevanța lor politico-militară, au impus respect prietenilor, dar și inamicilor;

– remarcabila activitate politico-diplomatică desfășurată de mari oameni de stat la Conferința de pace din 1919–1920, în vederea edificării momentului astral al istoriei românilor, 1 Decembrie 1918;

– campania din 1919 pentru eliberarea Transilvaniei, ocuparea de către trupele române a Budapestei și alungarea regimului bolșevic al lui Béla Kun, armata română salvând astfel Europa de la bolșevizare.

Iată că, în circa 60 de ani, poporul român și-a scris, prin uriașe sacrificii de sânge, materiale și morale, pagini de istorie nemuritoare.

Începutul a fost marcat în urmă cu 159 de ani: Unirea Principatelor din 24 ianuarie 1859, prin scurta, dar strălucita domnie a domnitorului Alexandru Ioan Cuza.

Intelectualitatea românească, elitele românești, fie ele politicieni sau oameni de litere, militari sau slujitori ai bisericii, au avut, istoric vorbind, ocazia, valorificată strălucit, să marcheze momente de luciditate, de clarviziune, de atașament, de sacrificiu și de înalt patriotism față de crezul lor în viitorul românilor, pentru edificarea și consolidarea Națiunii Române și a Statului Național Român.

Aceste exigențe și valențe ale Neamului Românesc își păstrează o dramatică actualitate și astăzi, sunt repere și exemple nemuritoare pentru elitele contemporane ale românilor, oriunde s-ar afla.

Despre acești „mesianici pozitivi” care au făcut Unirea din 1859 și au pus bazele României Moderne*

Acad. Eugen Simion

O alianță oximoronică

Preafericite Părinte Patriarh al Bisericii
Ortodoxe Române,

Domnule președinte,

Doamnelor și domnilor academicieni,

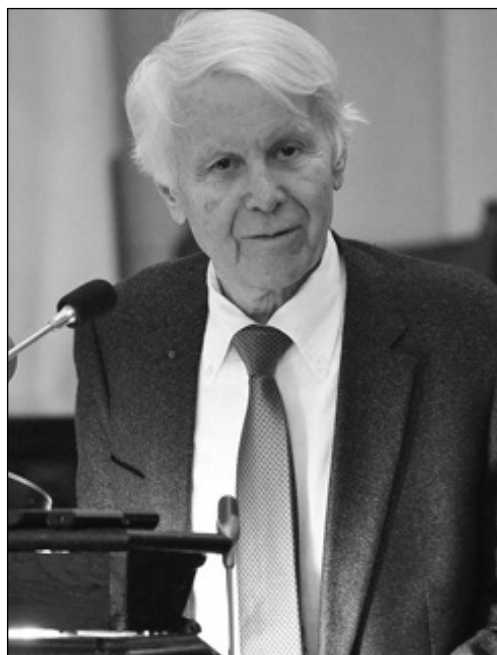
Înalte și cinstate fețe bisericești,

Doamnelor și domnilor

Fiind ultimul orator, am avantaje și dezavantaje.

Dezavantajul este că ceea ce voiam să spun eu, aproape că s-a spus. Avantajul este că trebuie să inventez altceva, cât mai scurt, pentru că dumneavoastră ați obosit după atâtea discursuri frumoase și consistente și, în ceea ce mă privește, nu am multe lucruri inedite să vă comunic și să vă stârnesc, astfel, interesul. Vreau să-i felicit pe cei care au vorbit și care au spus lucruri, într-adevăr, și foarte actuale, și foarte substanțiale. Îi felicit pe cei care au păstrat un ton, cred eu, de luciditate, responsabilitate și iubire. Iubire pentru această generație extraordinară (generația de la 1848–1860) despre care tocmai s-a vorbit și despre idealurile și sacrificiile ei.

Bănuind că se va întâmpla așa, m-am gândit să aleg un subiect special și l-am definit printr-o formulă care, probabil, cere explicație. De ce am zis „Mesianicii pozitivi care au făcut România modernă”? Formula nu-mi aparține. Formula aparține unui uriaș critic literar. Este una dintre mințile cele mai strălucite ale acestei nații: George Călinescu găsește din când în când, în scrierile sale, asemenea formule norocoase. Vorbind de generația de la '48, generația care a făcut, într-adevăr, unirea, o mare generație, o mare generație de intelec-

Acad. Eugen Simion

tuali, în primul rând, G. Călinescu a folosit sintagma „mesianicii pozitivi”. Multă vreme această sintagmă a stârnit zâmbete și ironii, în stilul nostru cârtitor.

Îmi amintesc de un profesor care, de câte ori ajungea la cursul lui la acest capitol, încerca să facă glume pe seama formulei călinesciene. „Mesianicii pozitivi”? Ce-o fi asta? E de bine sau de rău? Formula e foarte bună, prinde. De ce? Pentru că această generație, cred și eu, a pus în evidență ceva ce ne este propriu nouă, românilor. Înainte de a spune ce, fac o paranteză, pe care vă rog s-o acceptați. S-a vorbit mereu de firea românilor, de caracterul nostru, de spiritul nostru tranzacțional, de resemnarea

*Alocuțiune susținută la sesiunea de comunicări științifice „Unirea Principatelor Române, temelie a Marii Uniri de la 1918” (24 ianuarie 2018, Palatul Patriarhiei din București)

noastră, de mioritismul nostru ș.a.m.d. S-a vorbit, de asemenea, despre oportunismul nostru în istorie sau de alianțele morale și spirituale curioase, oximorice ale spiritului nostru. Mi-amintesc că un profesor de la Sorbona, de la Paris IV Sorbonne, un romanist, un om care îi iubea pe români, a învățat limba română și, în momentul în care eu l-am cunoscut, conducea Catedra de italiană și română la Sorbona, Alain Guillermou, cel care a scris o carte despre Eminescu – o carte, de altfel, splendidă despre Eminescu. El spunea: „*Ce curios e poporul român, eu n-am mai întâlnit o fire ca aceea a românilor care să unească în structura ei de profunzime profetismul cu un sentiment de disperare atât de copleșito. De unde vine, m-a întrebat el, acest oximoron atât de puternic în natura dumneavoastră morală și spirituală? Această alianță atât de oximoronică între profetism, militantism și, în același timp, atâta sentiment al deșertăciunii și al durerii n-am mai întâlnit*”.

Cultura noastră e plină, într-adevăr, de asemenea remarci despre spiritul românesc, care este un spirit depresiv sau melancolizant, resemnat. Mioritic, i-a zis Blaga și formula lui a prins în cultura noastră. Ceea ce nu înseamnă că este acceptată de toată lumea. Acest profesor francez care ne iubea pe noi, românii, vorbea cu oarecare simpatie și cu oarecare mirare de această alianță, care există într-adevăr. Generația despre care s-a vorbit aici – și, încă o dată, s-a vorbit bine, s-a vorbit în spiritul adevărului – era, într-adevăr, o generație, în primul rând, profetică, o generație mesianică. Toate numele pe care le-am auzit citate astăzi sunt, într-adevăr, înainte de orice, niște spirite mesianice. Vă rog să acceptați formula lui Călinescu „mesianici pozitivi”, pentru că e vorba de niște spirite profetice, care, învingând resemnarea din spiritul și sufletul lor, au construit ceva durabil și esențial pentru țara lor. Este frumos să gândești, să visezi, dar trebuie să și faci ceva în istorie. De altfel, se face mult caz, cred, despre *mioritismul, resemnarea, fatalismul nostru*, despre *capul ce se pleacă pentru a nu fi tăiat*. Nu poți să nu fii abil în istorie, pentru a supraviețui, când stai cinci secole sub stăpânire străină. Nu poți să nu devii *mioritic* când trăiești, aproape două milenii, în calea răutăților. Și, apoi, *mioritismul* – a dovedit Mircea Eliade – nu este un act de lașitate în fața adversarilor. Baciul din baladă nu vorbește de confruntarea lui cu ciobanii care doreau să-l omoare pentru a-i lua

oile, ci de *nunta lui cosmică, de marea trecere*. În concluzie, să nu umilim frumoasa baladă *Miorița* cu o interpretare pragmatică, polițienească... Și nici pe noi, românii mioritici, să nu-i tot agresăm și nedreptăți cu obsesiile noastre îngust morale... Noi, românii, – îmi vine să spun – putem fi, în continuare, buni luptători, buni constructori, profetici („mesianici pozitivi”) și mioritici, adică filosofi ai existenței și ai inevitabilei *treceri*. „Marea trecere” – cum i-a zis, tot Blaga.

Spiritul grec, spiritul roman și spiritul iudeo-creștin

Mi-amintesc că Sfântul Augustin zicea că două verbe sunt esențiale pentru om: verbul *a fi* și verbul *a avea*. A venit spiritul modern – eu mă includ în generația care și-a petrecut cea mai mare parte a vieții în secolul al XX-lea – și a adăugat prin André Malraux: „Ne trebuie și verbul *a face*”. Sigur că *a face* era și este în spiritul nostru european de la romani încoace. Spiritul european, se spune deseori, este format din trei surse: spiritul grec, spiritul roman și spiritul iudeo-creștin. Paul Valéry se referea la geometria greacă și tradiția iudeo-creștină și, mai înainte, la spiritul roman, cel care a construit. Aceste trei forțe reunite în spiritul mediteranean au determinat în fapt spiritul european. Civilizația noastră și cultura noastră sunt formate prin alianța acestor trei surse. Unirea din 1859, Marea, Mica, Fundamentata unire, nu știu cum să-i zic mai bine, această unire ne-a adus pe scena istoriei. Au făcut-o, cred eu, trei forțe. În primul rând, aș zice „boierii de neam”. Este formula lui Eminescu, care făcea o diferență: boierii de neam, boierii legați de pământ, cei care gândeau, firește, la moșia lor, dar se gândeau, în primul rând, și la nația lor. Din acești „boieri de neam” au ieșit fiii lor, care și-au făcut studiile în străinătate, s-au întors acasă și au construit, au pregătit această unire fondatoare, splendida unire i-aș spune, care, încă o dată, ne-a plasat în istoria modernă. N-am mai fost niște rătăciți, aici, între trei imperii, între stăpâniri străine, ci am devenit o națiune. Națiunea și naționalismul în sensul secolului al XIX-lea au constituit religia acestei generații. Naționalism în sens pozitiv. Astăzi termenul a căpătat o nuanță peiorativă și este imprudent să pronunți termenul de *naționalism*, pentru că vei fi repede suspectat de xenofobie. Nu mai poți să zici nici *națiune*. Este o interdicție venită din *corectitudinea politică*, după părerea mea, aceasta

este cu totul nepotrivită... De fapt, nu atât nepotrivită, ci înțeleasă în chip cu totul greșit. Dacă spui *națiune*, vine politica corectă și te sancționează. Nu poți să spui *Eminescu a fost naționalist* pentru că, dacă spui, mulți înțeleg că Eminescu a fost xenofob, antisemit. Fals! Eminescu a fost naționalist, sigur că a fost, dar în sensul pe care-l avea în secolul XIX acest cuvânt! Era naționalismul unui popor care voia să devină un stat modern și să-și găsească locul între celelalte state europene! Și ne grăbim noi, acum, să-l penalizăm pentru acest lucru. Să-l penalizăm pe el. Să penalizăm și generația lui, care, după vorba lui Bălcescu, Ion Ghica și Kogălniceanu s-au orientat în acțiunea lor după *principiul naționalității*.

Revin: e vorba de o seamă de tineri care au făcut studii în străinătate. Kogălniceanu a învățat în Luneville și la Berlin și a venit de acolo cu gândirea istoricilor. Al doilea, sau înaintea lui Kogălniceanu, ar trebui să-l cităm pe Bălcescu care, într-adevăr, este martirul acestei generații. Orice lucru, ca în Mitul Creației, are nevoie de sacrificiu. Bălcescu a fost martirul care, în euforia și în grandoarea viziunii lui, s-a pregătit pentru acest martiraj. Dar au fost și alții care, în afară de *a fi* și *a avea*, s-au gândit la șansa de a avea o patrie, șansa de a avea o națiune, șansa de a avea o limbă, norocul de a avea un sol. În determinarea unei națiuni sunt două elemente esențiale: *limba și solul*. Solul, adică țara, spațiul. Această generație s-a bătut pentru identitate, independență și națiune.

Înnoire, reformă și tradiție

Pe lângă Bălcescu, trebuie să cităm, aici, din nou, pe Kogălniceanu. Dați-mi voie să am o preferință în această chestiune. Eu sunt valah creștin-ortodox. Preferința mea în această generație merge spre moldoveanul Kogălniceanu. Bălcescu era vizionarul, era cel care se pregătea pentru martiraj. Citite și astăzi, cărțile lui sunt extraordinare. De altfel, tocmai le-am publicat prin Fundația Națională pentru Știință și Artă. Am publicat, acum câteva săptămâni, operele fundamentale ale acestor cărturari: Bălcescu, Kogălniceanu și Ghica. Acești trei mari intelectuali și trei mari patrioți ocupă un loc esențial în istoria și cultura noastră. Preferința mea, ziceam, merge către Kogălniceanu, pentru că este, cred eu, mintea cea mai chibzuită a acestei generații superbe.

Este un filosof al chibzuinței. Este un om care gândește bine relația dintre înnoire, reformă și tradiție. Această generație de oameni învățați, de tineri învățați, alcătuia, într-adevăr, elita națională. S-a vorbit frumos, aici, despre elită. Ce deosebește elita noastră de astăzi – care este arogantă și își vede de interesele ei, nu de interesele nației – de această elită, care gândea că nu poți să fii strălucit, nu poți să fii nimic dacă nația ta este în sărăcie, în ignoranță și nesocotință. Elita de atunci a pus înaintea problema națiunii. Nu-i putem uita nici pe alții. Cineva a citat, pe bună dreptate, o figură uriașă a acestei generații: Heliade Rădulescu. Heliade, pe care mulți nu-l iubeau. De fapt, nu se iubeau între ei. Am citit recent corespondența dintre ei și am văzut relațiile dintre acești tineri naționaliști, mesianici pozitivi. Nu se iubeau! Nu prea se iubeau, mai exact, se acuzau, se bârfeau. Dar când era vorba de națiune, de „principiul naționalității”, acești cărturari nu se mai certau, nu se mai duceau undeva să se reclame între ei, nu se mai duceau nici măcar la Înalta Poartă, unde învățaseră domnitorii și boierii noștri să se ducă, să se plângă și să bage intrigă. Când a fost vorba să se voteze – mi-a confirmat academicianul Ioan-Aurel Pop – în divanul ad-hoc, conservatorii și reformiștii au votat toți împreună! Mă rog, e adevărat că au început să se certe mai târziu, când s-a pus problema reformelor. Dar atunci, când s-a pus problema națiunii, acești oameni s-au înțeles.

„Politica noastră cea mai bună este literatura”

Heliade Rădulescu a lansat o formulă pe care îmi place s-o citez deseori: „*Politica noastră cea mai bună este literatura*”. Prin literatură ei înțelegeau cultura, participarea acestei intelighențe românești la realizarea unui stat unitar printr-o cultură comună specifică națională. Așadar, „*politica noastră cea mai bună este literatura*”. O paranteză scurtă. În 1990, după căderea comunismului, toți trăiam într-o stare de euforie extraordinară. Am fost atât de bucuroși, eu care îmi petrecusem aproape întreaga viață în comunism. Făceam socoteala anilor... și erau mulți. Eu și încă două generații ne-am petrecut viața sub un regim totalitar. Atunci, în 1990, eram atât de fericiți și atât de liberi. Ne bucuram că putem gândi liber. Ne bulucisem toți să facem publicistică, să ne afirmăm. Ei, atunci, mi-am amintit de fraza lui Heliade și am

zis: „Domnilor, să facă politică cei care se pricep, cei care vor să facă politică și vor să se angajeze. Dar să nu amestecăm lucrurile. Literatura să rămână, totuși, politica noastră cea mai bună”. N-am fost, cred eu, înțeles bine, sau am fost interpretat altfel, căci n-a ieșit bine ceea ce am spus. Ceilalți, mulți prieteni de-ai mei au făcut politică și s-au despărțit de mine. După părerea mea, n-au reușit prea mult ca oameni politici, iar pe urmă s-au întors la literatură. Dar, iată, au trecut de atunci aproape trei decenii. Și dacă comparăm ce au reușit să facă intelectualii dintre cele două războaie mondiale cu ce am reușit să facem noi în aproape 30 de ani, după '90, în domeniul literaturii, balanța nu este în favoarea noastră. Asta, așa, ca să fiu tolerant.

Îl pun, dar, în fruntea generației care a creat România modernă pe bine-chibzuitul, domolul Kogălniceanu. În disputele din epoca aceea erau două curente. Unul era reprezentat de C.A. Rosetti – o figură memorabilă, pe care ar trebui s-o discutăm, să-l publicăm, în primul rând. C.A. Rosetti voia o reformă radicală, o trecere de la feudalismul nostru întârziat la forme moderne. Lângă el era un spirit mai practic, Brătianu. Ceilalți, reformiștii, erau spiritele cumpătate de felul lui Kogălniceanu. Aceștia voiau, citez, „o reformă fără pripeală”. O reformă fără pripeală... Îmi place să spun, mai ales, în ultima vreme, această formulă, mi se pare foarte potrivită, i se potrivește și lui, moldoveanului din el, care, de fapt, reprezintă ceea ce oamenii de cultură numesc la noi „curentul organicist”. Kogălniceanu voia o dezvoltare organică a lumii românești. Nu era împotriva reformei, dar nu era nici împotriva renunțării la tradițiile spirituale și morale, la tradițiile „babachii”, cum zice în scrisorile din tinerețe tânărul student de la Berlin. „Reforma fără pripeală” este aceea care, de fapt, a triumfat și a făcut România modernă. Trebuie să spunem de multe ori că fără reformele inițiate de Kogălniceanu și Cuza, precum și de toți oamenii care au fost în jurul lor, fără cele trei mari reforme, și anume desființarea clăcii și împrumutarea clăcașilor (consolidarea unei puternice clase țărănești, care să lucreze pământul), fără dezrobirea țăganilor și a treia, secularizarea averilor mănăstirești – aici nu știu prea multe, Preafericite, o să ne spuneți dumneavoastră – fără aceste reforme, așadar, nu se putea închipui România modernă.

Două generații strălucite

Mai este ceva ce trebuie precizat. Erau reformiștii radicali, care voiau să ne sincronizăm rapid cu Occidentul. Și aveau dreptate. Erau, pe de altă parte, conservatorii. Atenție, conservator nu înseamnă reacționar. Noi înțelegem greșit politic. Conservatorii reprezintă, și ei, o forță în societate, o forță necesară. Generația lui Maiorescu, Eminescu și Caragiale e una conservatoare. Dar asta nu înseamnă că ei nu aveau o justificare în societate și că rolul lor a fost totalmente negativ. Spiritul conservator reprezintă, în societatea românească de atunci, în această generație și în generația critică a Junimii, forța care veghează asupra progresului. Cei care aveau dreptate să împingă societatea noastră erau, într-adevăr, liberalii de atunci, „roșii” le spune Eminescu, care voiau să construiască „drumul de fier”, să facă un sistem bancar, să aducă Principatele în Europa și să impună noul stat, România, cum s-a numit – fericit moment și bună inspirație! – să o ducă în Europa. Dar progresul nu se poate realiza – și o ia pe un drum greșit de multe ori – dacă nu este un spirit care să vegheze. Maiorescu nu este împotriva progresului. Noi am învățat niște lozinci de la sociologii de după Al Doilea Război Mondial. Maiorescu nu este, pentru Dumnezeu, un spirit reacționar. Este împotriva formelor fără fond, a formelor goale. Există pasaje în articolele lui, în care acceptă sincronizarea, dar pune o stavilă. Este și el un organicist, cum au mai fost de la Kogălniceanu până la Nicolae Iorga și până târziu în societatea noastră. România modernă are – nu sunt eu cel care le descopăr – două generații strălucite care ar trebui să ne fie generații-model. Generația de care am vorbit, aceea care a făcut unirea Principatelor și a pus bazele României Moderne. Cuza este simbolul politic și moral al acestei generații. După el a venit Regele Carol, care a găsit „aluatul încropit”. Ce a făcut această generație? A creat formele societății moderne. Între altele, s-a ocupat de cultură. S-a vorbit aici, pe bună dreptate, despre înființarea Academiei Române în 1866, care a fost pregătită de Cuza și de oamenii lui. C.A. Rosetti, după aceea Kogălniceanu, care a fost președinte de multe ori. Această Academie Română reprezintă matricea unirii spirituale realizate în 1918. Este o matrice pentru că și-a pus problemele fundamentale ale civilizației noastre și ale culturii noastre. Academia Română a creat *Dicționarul Limbii Române*. Prima

grijă a Academiei Române a fost să strângă documente istorice și să unifice limba noastră, care ne-a ținut uniți. Românitatea s-a bazat pe această limbă, pe ideea latinității, apropo de strigătul cronicarului „*Noi de la Râm ne tragem*”! Ioan-Aurel Pop a afirmat că Transilvania n-a participat la actul unirii din 1859. N-a participat direct, dar lecția conștiinței naționale ne-au dat-o ardelenii, Școala Ardeleană. Să recunoaștem acest lucru! Ideea latinității ne-a unit și trebuie să ne unească, în continuare, în jurul ideii de latinitate. Noi aparținem unei familii spirituale și morale europene puternice. Și nu trebuie să renunțăm la aceste lucruri. Știți cât a durat lucrul la *Dicționarul Limbii Române*? O sută și ceva de ani! Abia în anii din urmă, în timpul nostru, am încheiat *Dicționarul Limbii Române*.

Sunt lucruri de temelie.

Să fim români, să fim români europeni

Mai există o generație pe care ar trebui s-o amințim. Este a doua generație, care a urmat aceleia de care am vorbit acum, o altă o generație de intelectuali de elită, cum s-a spus, și care a pregătit unirea: generația lui Iorga, generația lui Goga, generația lui Slavici (deși Slavici, să zicem, mai târziu a avut o altă gândire), generația lui Coșbuc. Este generația atâtor scriitori extraordinari, care la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, au pregătit Marea Unire. Forța lor extraordinară și grija lor cea mai mare s-au concentrat asupra următorului subiect: cum să pregătim unirea tuturor provinciilor istorice ale românilor! Această a doua generație strălucită a reușit. Este adevărat, am avut și noroc. Sigur că – așa cum s-a spus – norocul trebuie, uneori, pregătit. Cert e că am avut noroc. Uneori,

norocul joacă un rol important în istorie. Dar, noi, românii, am plătit acest noroc în istorie, în 1916–1918, cu un milion de victime.

Putem trage unele învățăminte din tot ce ați auzit astăzi, din ce gândim toți, uneori, cu voce tare, alteori, numai în limbajul nostru de taină. Este bine să fii un scriitor strălucit. Este bine să fii un istoric mare. Este bine să aparții unei elite. Elita, însă, n-o stabilește un număr de indivizi care vin și se declară ei înșiși „elitiști”. De altfel, „elitismul” este un cuvânt care mie nu-mi place. Îmi place „elita”. „Elitismul” miroase – a ceea ce românii numeau în secolul de care vorbim – a „ciocoism”. Vii deodată și te instalezi undeva, ai o susținere, de la o fundație, de la alta, și te declari tu elitist și începi să-ți faci interesele tale. Nu! Elita este aceea care face ceva fundamental pentru nația respectivă. Eminescu nu s-a considerat elitist niciodată. Cine citește articolele lui vede că el nu vorbește de poezia lui. Eu nu-mi amintesc de așa ceva. Deși l-am citit și am scris despre Eminescu. L-am editat pe Eminescu. Deci, nu-mi amintesc ca el să spună: „*Eu sunt elitist. Sunt genial! Eu, ceilalți nu mai contează!*” Așa ceva nu există. Aceasta e o boală a postmodernismului nostru. În concluzie, să creăm elita, pentru că avem nevoie de elită. Avem nevoie de o elită, în primul rând, în clasa politică. Națiile civilizate și vechi, democrate, își construiesc această elită. Sunt marile școli pe care le cunoașteți – în Franța, în Anglia sau în altă parte – care își pregătesc elitele, ai cărei reprezentanți să nu fie doar vorbitori. Să fie și buni administratori în diferite profesii. Elita nu are un rost, după părerea mea, nu are o justificare, dacă nu se pune în slujba nației. Să fim români, să fim români europeni.

600 de ani de la trecerea în veșnicie a Domnului Țării Românești, Mircea cel Bătrân*

Acad. Cristian Hera

Președintele Academiei Române

În Aula Academiei Române a avut loc sesiunea științifică comemorativă cu tema „600 de ani de la moartea domnitorului Țării Românești Mircea cel Bătrân. 1418–2018”. Sesiunea a fost deschisă cu un cuvânt rostit de acad. Cristian Hera, președintele Academiei Române.

Comunicările prezentate au abordat o paletă largă de probleme, care au pus în lumină realizările relevante ale domniei unei personalități a istoriei noastre medievale, reliefând aspecte mai puțin cunoscute. Au susținut comunicări: acad. Răzvan Theodorescu, acad. Victor Spinei, vicepreședinte al Academiei Române, acad. Ioan-Aurel Pop, prof. univ. Ionel Căndea, membru corespondent al Academiei Române.

Cu această ocazie au fost lansate medalia „Brăila – 650 de ani de atestare documentară” și emisiunea de mărci poștale „Mircea cel Bătrân, 600 de ani de la moarte”.

*Mircea cel Bătrân
Portret votiv, Mănăstirea Cozia*

În ziua de 31 ianuarie a anului 1418 se stingea din viață domnul Țării Românești, Mircea cel Bătrân, care timp de 32 de ani **a condus statul muntean înființat cu doar un secol în urmă**, 32 de ani de maximă înflorire economică, politică, militară și culturală.

Mircea cel Bătrân a știut, ca nimeni altul până atunci, **să țină piept puternicului imperiu al sultanilor**, înscriindu-și numele printre cei mai de seamă

apărători ai Creștinătății, reprezentând un adevărat reper pentru urmași.

Pe plan intern, Mircea cel Bătrân a impulsionat dezvoltarea economică a țării, emiterea de monede, intensificarea comerțului cu românii de peste munți și cu cei de peste Milcov.

Pe plan militar, a construit puternice cetăți fortificate, a pus bazele oastei celei mari, adică a

*Cuvânt de deschidere rostit la sesiunea științifică comemorativă „600 de ani de la moartea domnitorului Țării Românești Mircea cel Bătrân” (31 ianuarie 2018, Aula Academiei Române)

ridicării întregului popor în situații de mare primejdie pentru țară.

Pe plan cultural, a sprijinit activitatea co-piștilor, caligrafilor și a zugravilor de biserici.

Pe plan religios, s-a dovedit un *mare ctitor de mănăstiri și biserici* pe întregul cuprins al țării.

În fața primejdiei străine, *a știut să-și apere „sărăcia, și nevoile, și neamul”*, așa cum minunat „*grăia*”, în *Scrisoarea III*, Luceafărul poeziei românești, reușind să extindă hotarele țării până la Marea cea Mare, *dar și dincolo de munți, în Transilvania, lăsând un stat întins, independent și respectat*.

Marele nostru istoric *Dimitrie Onciul*, în discursul susținut la Catedrala Metropolitană din București, afirma: „*Din mormântul său de la Cozia, umbra lui ne însufletește, îndemnându-ne la faptele iubirii de țară și ale tăriei de credință, virtuți prin care, cu vitejie și înțelepciune, și-a cucerit cunună de glorie nepieritoare*”.

Îmi îngădui să consider că cele spuse de marele istoric, *cu o sută de ani în urmă*, sunt de reală actualitate și astăzi.

Academia Română, instituție înființată *pentru studierea limbii române și a istoriei poporului român*, a cinstit de-a lungul anilor pe marele

voievod. Istorici de seamă i-au consacrat ample monografii, studii, sesiuni științifice, cu prezentări făcute de iluștri membri ai Academiei Române, care au adus *și continuă să aducă și astăzi* noi date referitoare la epoca, personalitatea și faptele sale nemuritoare, la *figura măreață a Domnitorului Mircea cel Bătrân*.

Printr-o fericită coincidență, anul în care comemorăm 600 de ani de la trecerea în veșnicie a Voievodului ne aduce în memorie și pe *marii eroi și făuritori ai istoriei noastre*, care, *prin vitejie, înțelepciune și dragoste pentru glia străbună, au contribuit la edificarea și afirmarea statului român, prin Marea Unire de acum o sută de ani, la 1 Decembrie 1918*.

Binecuvântată fie în istorie, în conștiința națională, ca și în inimile noastre, amintirea domnului Țării Românești, Mircea cel Bătrân, cel care, de șase veacuri, așa cum afirma Dimitrie Onciul, ne veghează din ctitoria sa de la Cozia.

Fie ca măreția faptelor sale și dragostea față de glia străbună să rămână pildă vie de urmat pentru noi toți, pentru generațiile de astăzi și cele care vor veni, pentru a contribui, așa cum se cuvine, la edificarea și afirmarea Patriei noastre, România.

Mănăstirea Cozia – ctitorie a domnitorului Mircea cel Bătrân

Mare voievod, herțeg și despot: ctitorul de țară Mircea I*

Acad. Răzvan Theodorescu

Cu optzeci de ani în urmă Nicolae Iorga își intitula al treilea tom al *Istoriei Românilor* „Ctitorii” și încheia evocarea „ctitoriei independente” a veacului al XIV-lea cu ideea „creațiunii politice românești” reprezentată de cârmuirea lui Mircea cel Bătrân. Desigur, ilustrul savant ar fi putut așeza la fel de bine pe strănepotul lui Basarab Întemeietorul și în tomul următor, cel al „Cavalerilor” dedicat lui Ștefan cel Mare, lui Iancu de Hunedoara și lui Vlad Țepeș, nepotul de fiu al ctitorului Coziei – care a fost și primul cruciat între voievozii români –, dar sigur este că apelativul „ctitor de țară”, cu o domnie întemeietoare într-o epocă de statornicire culturală¹ i se potrivește aceluia pe care poetul național, privind-i stăpânirea de la Severin până în Dobrogea, l-a numit „*cel mai mare Domn al Țării Românești acela sub care țara cuprindea amândouă malurile Dunării până în mare*”².

Cu adevărat titlul purtat de acest fiu al lui Radu I, mai amplu decât cele purtate de înaintași și de urmași, precum cel din actul dat la Tismana în 23 noiembrie 1406 – „*Io Mircea, mare voievod și domn, singur stăpânitor a toată țara Ungrovlahiei și al părților de peste munți, încă spre părțile tătărăști și Herțeg al Amlașului și Făgărașului și domn al Banatului Severinului și de amândouă părțile peste toată Podunavia, încă până la Marea cea Mare și singur stăpânitor al cetății Dîrstor*”³ – este unul care reflectă strict realități istorice și nu, așa cum se întâmpla în Europa timpului, veleități monarhice.

„Mare voievod”, precum bunicul său, Nicolae Alexandru, cofondator de mitropolie, „herțeg”, adică „Herzog” sau „dux” al feudelor ardelene ce apăruseră deja în titlul unchiului patern Vladislav I,

cel pe care izvoarele de emanație occidentală îl numeau „Mircius”, iar cele orientale „Emirgi”, fusese pentru o vreme, între 1388 și, probabil, îndată după 1396, și „*terrarum Dobrodicii despotus*”, după cucerirea Dobrogei de la turci, așa cum îl indică două documente latinești încheiate cu regele Poloniei Vladislav al II-lea Jagiello în ianuarie 1390 și iulie 1391, dar și acvilele bicefale sculptate și pictate la Cozia despre care am scris cândva⁴, titlu bizantin arogat și apoi abandonat de la sine putere în numele aceluiași realism politic menționat.

Sigur este că în domnia de peste trei decenii a lui Mircea I câteva trăsături ale vechii civilizații românești s-au structurat temeinic. Cea dintâi este sinteza culturală aici dovedită, mai ales prin elita princiară și nobiliară. Aceasta într-o lume unde voievodul, el însuși purtător de costum cavaleresc apusean cu „chausses” împodobite cu semne heraldice orientale, se afla în relații statornice sau episodice cu împăratul rege Sigismund de Luxemburg sau cu contele de Nevers, viitor duce al Burgundiei, iar un boier valah al timpului îl însoțea pe marele senior baronul Enguerrand de Coucy⁵.

Așa cum remarcam mai demult⁶, aidoma câtorva altor colțuri de continent, din Spania în arhipelagul grecesc, din Crimeea până în Sicilia, unde în acel moment crucial al istoriei europene – cu secularul conflict franco-englez, cu fărâmițările balcanice și cu ofensiva otomană – se întâlneau Occidentul catolic al „goticului internațional”, Bizanțul ortodox al Paleologilor și Islamul arabo-turcesc, spațiul românesc a polarizat, în contactele politice cu Basarabii și cu Bogdăneștii o „Europă în miniatură” ai cărei eroi erau împărații germani și bizantini, cruciații

*Alocuțiune susținută la sesiunea științifică comemorativă „600 de ani de la moartea domnitorului Țării Românești Mircea cel Bătrân” (31 ianuarie 2018, Aula Academiei Române)

burgunzi și misionarii franciscani, neguțătorii genovezi și șeici otomani, ducând în trenea lor o firească atmosferă cosmopolită unde vizualul devenea a toate stăpânitor în ceremonialul aulic sau liturgic și în războaiele feudale nu mai puțin.

Detaliile decorative musulmane de pe ferecătura tetraevangelului din 1404–1405 al lui Nicodim și cele din epitaful cozian de la 1396, învecinate lorosului imperial bizantin al îngerilor, erau contemporane cu aversul unor monede din 1399–1400 unde voievodul purta saccosul și diademă de origine constantinopolitană, dar și cu sarcofagul antropomorf net occidental de la Cozia al lui Mircea – el însuși prefațat de podoabele și gisantul de inspirație apuseană de la Curtea de Argeș ale lui Vladislav I și Radu I – și iarăși contemporan cu lăcașurile gotice de la Severin, Câmpulung și Târgoviște, într-o vreme în care venea la Marienburg, din Țara Românească, un „menestrel”, un „joculator”, un „Spilman us der Walechyen”⁷. Acesta venea dintr-un spațiu unde, pe la 1400, se contura o poetică slavo-română dunăreană, cu referire la aria munteană, bulgară și sârbească, povestind luptele cu turcii, evenimente din timpul unor Vladislav Vlaicu și Radu I, conflictele dintre urmașii lui Dan I și Mircea I, totul conducând la geneza unui „cântec bătrânesc”, comun în bună parte epicii românești și eposului sud-slav. Era o țară, adaug, unde, asemănător regalităților apusene se nășteau acum, pentru o vreme, ramurile dinastice: Dăneștii coborâtori din fratele lui Mircea cel Bătrân și stinși cu Neagoe Basarab, Drăculeștii – care stau la obârșia Bucureștilor –, descendenți chiar din Mircea și fiul său Vlad Dracul, pe două linii, cea a lui Țepeș și a Mihneștilor, cea a lui Vlad Călugărul, Radu cel Mare, Pătrașcu cel Bun, Petru Cercel și Mihai Viteazul.

O a doua trăsătură a civilizației muntene a timpului este toleranța spirituală. O deslușim grație corespondenței purtate, între 1381 și 1393, între patriarhul Eftimie al Târnovei și mitropolitul Ungrovlahiei Antim Critopoulos de unde aflăm că pe malul stâng al Dunării și-au găsit refugiu răuvoitori și potrivnici ai bisericii bulgare⁸. Și ne amintim că tot acum era adăpostit de Mircea Vodă șeicul reformator de origine selgiucidă Bedreddin de Samavna, cel care împotriva politicii sultanale predica o toleranță religioasă și un sincretism cu rădăcini anatoliene și șamaniste central-asiatice, prin care erau chemați să stea alături derviși musulmani și călugări isihăști din Balcani⁹ (aceasta într-un timp în care, din rațiuni politice, se refugia pe lângă dom-

nul muntean, în 1409, pretendentul Musa, devenit efemer sultan la Edirne doi ani mai târziu).

A treia trăsătură va fi conturarea, de pe acum, în chip limpede a unei romanități, adică latinități a spiritului românesc în veacul „întemeierii de țară”. Un veac al bilingvismului slavo-românesc¹⁰, care precede cu trei sute de ani momentului în care cronicarii vor conștientiza, ca elite cărturărești, originea latină a poporului lor; dar, totodată, un veac în care sunt semne, deopotrivă materiale și imateriale, care ne îngăduie ipoteza unei trăiri românești, alta decât cea a lumii slave sau grecești cu care lumea nord-dunăreană era în strânsă legătură.

Faptul că o biserică, precum ctitoria-necropolă de la Cozia, avea toate datele stilistice ale lăcașurilor contemporane sârbești de pe valea Moravei, mai puțin complicațiile și exuberanța volumetrică și decorativă de la Kruševac, Veluče, Neupara sau Kalenić¹¹, adoptând calmul, echilibrul și logica pe care le arătase, cu trei decenii înainte, necropola argeșeană a înaintașilor Basarabi, spune ceva. Asemănătoare multor lăcașuri moraviene – cu care avea în comun și particularitatea unui pronaos fără ferestre, propriu unei atmosfere monastice și funerare, ca și cunoscutei rugi isihaste de sorginte palamită¹² –, Cozia are ceea ce cândva Gabriel Millet numea „*amprenta înțelepciunii bizantine*”¹³ și ceea ce eu am socotit a fi mărturia unei „*latinități estetice*” medievale, mult deosebită de estetica slavă iubitoare de complicații, supraîncărcări și tendințe piramidale în arhitectură.

*„Era aici și substratul de adâncă latinătate – pe nedrept neglijată – al Bizanțului care întâlnea, în extremitatea răsăriteană a Olteniei, armonia subiacentă a unui alt spirit latin, acela românesc, care cu puțin timp înainte, în aceeași Țară Românească, simplificase sobru, la Argeș, chiar experiența arhitecților bizantini ai timpului”*¹⁴.

Va fi rimat într-un fel, spiritul bisericii mănăstirești unde odihnește pe veci Mircea I, cu spiritul călugărilor valahi care, în timpul unchiului Vladislav, pe la 1370, refuzau „întocmirea chinovicească” din Cutlumuzul athonit iubitor de viață comunitară, cenobitică, de esență slavo-grecescă¹⁵, înturnându-se acasă și preferând idioritmia individualistă din lăcașuri rupestre, precum cele din Muscel și Buzău?

Un răspuns categoric este dificil de formulat, dar sigur este că epoca la care ne-am referit este una întemeietoare: a realismului politic, a sintezei culturale, a toleranței și a romanității spirituale

pentru care domnia lui Mircea cel Bătrân rămâne un început de drum.

Note

¹ R. Theodorescu, *O epocă de statornicire culturală: Țara Românească la 1400*, în *Marele Mircea voievod*, București, 1987, p. 457–468.

² M. Eminescu, *Opere XIII. Publicistică 1882–1883. 1888–1889*, București, 1885, p. 188.

³ *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, I, București, 1966, p. 70; cf. *Istoria Românilor*, IV, 2001, p. 288.

⁴ *Autour de la „despoteia” de Mircea l’Ancien*, în *Roumains et Balkaniques dans la civilisation sud-est européenne*, București, 1999, p. 253–266.

⁵ R. Theodorescu, *O epocă...*, p. 467.

⁶ *Ibidem*, p. 465.

⁷ *Ibidem*, p. 467. Pentru climatul internațional de la

Dunărea de Jos în preajma anului 1400 vezi *idem*, *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400–1400)*, București, 1976, p. 233 și urm.

⁸ *Idem*, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X–XIV)*, București, 1974, p. 252.

⁹ M. Balivet, *Islam mystique et revolution armée dans les Balkans ottomans. Vie du cheikh Bedreddin, le „Hallaj des Turcs” 1358/59–1416*, Stamboul, 1995.

¹⁰ R. Theodorescu, *Vizualitate și limbaj în vechea civilizație a românilor*, București, 1998, p. 7.

¹¹ *Idem*, *Un mileniu...*, p. 206.

¹² *Idem*, *Le narthex de deux monuments valaques des XIVe–XVIe siècles*, în „Revue Roumaine d’Histoire de l’Art”, série Beaux Arts, XLIX, 2012, p. 4.

¹³ *Cozia et les églises serbes de la Morava*, în *Mélanges offerts a M. Nicolas Iorga*, Paris, 1933, p. 849.

¹⁴ R. Theodorescu, *O epocă...*, p. 459.

¹⁵ *Idem*, *Bizanț...*, p. 226–227.

Colița de la emisiunea mărcii poștale
„600 de ani de la moartea domnitorului Mircea cel Bătrân”

Mircea cel Bătrân și Transilvania*

Acad. Ioan-Aurel Pop

Cel mai dezvoltat titlu domnesc al lui Mircea cel Bătrân – aflat, de regulă, în partea numită *intitulatio* din protocolul inițial al documentelor – ar putea data de prin anii 1404–1406 și este următorul: „*Eu, cel în Hristos Dumnezeu bine-credinciosul și bine-cinstitorul și de Hristos iubitorul și singur stăpânitorul, Io Mircea, mare voievod și domn, din mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu, stăpânind și domnind peste toată Țara Ungrovlahiei și al părților de peste munți, încă și spre părțile tătărești și herțeg ale Amlașului și Făgărașului și domn al Banatului Severinului și de amândouă părțile peste toată Podunavia, încă și până la Marea cea Mare și singur stăpânitor al cetății Dârstorului*”¹. În alte documente, mai apar atribute, detalii sau variațiuni ca: „*marele și singur stăpânitorul domn Ioan Mircea voievod*”², „*însuși fiitor*”³, „*până la marginile părților tătărești și domn de veci*”⁴, „*râvnind să urmez vechilor împărați și domni*”⁵, „*eu, de Hristos Dumnezeu învrednicitul, domn autocrat creștin (...) stăpânitor până la Dunăre și peste munți, în Țara Făgărașului, până la Olt*”⁶, „*stăpânind și domnind (...) pe toată Dunărea*”⁷, „*despot al țărilor (pământurilor) lui Dobrotici*” (*Terrarum Dobroticii despotus*)⁸.

Diferențierea titlului domnesc (princiar) este firească și se întâlnește la toți principii (suveranii) medievali din toată Europa. Prima cauză este caracterul diferit al documentelor, care pot varia de la cele simple până la privilegiile solemne, de la documentele interne la cele externe etc. Un alt motiv de variațiune este limba de redactare a înscrisurilor, altul este modul de păstrare (original sau copie, copie de epocă ori copie târzie), altul este legat de

forma traducerii și de concepțiile traducătorilor. În cazul de față, diferențele sunt mai ales de formă și datorează limbii de redactare (slavonă sau latină), copiilor târzii (în română arhaică sau modernă, în maghiară), opțiunilor traducătorilor pentru anumiți termeni etc. Dar, dincolo de aceste variațiuni, titlul domnesc dezvoltat al lui Mircea cel Bătrân este impresionant.

Niciun domn sau principe al Țării Românești nu a purtat vreodată un asemenea titlu, fapt care pledează clar pentru unicitatea domniei de 32 de ani a lui Mircea cel Bătrân (1386–1418). În primul rând, nu a mai fost niciun suveran al Țării Românești din toate timpurile care să fi avut o domnie atât de lungă. Este posibil ca Basarab I (mort la 1352) să fi condus la fel de mult sau chiar mai mult, însă el a fost doar „mare voievod”, neasumându-și încă oficial atributele domniei, vizibile abia la fiul său.

Titlul acesta al lui Mircea cel Bătrân arată și cuprinde, în și prin forma sa, multe elemente de conținut și a fost analizat de mai toți marii noștri istorici ai Evului Mediu. Sunt conținute în el cele mai importante atribute ale monarhiei noastre medievale: credința în Dumnezeu („cruce-ajută” sau semnul crucii pus înainte de text; „bine-credinciosul”; „de Hristos iubitorul”), originea divină a puterii („din mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu”), calitatea de suprem conducător militar („mare voievod”) și de stăpân unic al țării și supușilor („domn”; „singur stăpânitor”), atributele evidente ale suveranității („din mila lui Dumnezeu”; „singur stăpânitor”), rădăcinile bizantine ale puterii, legătura cu „Bizanțul descins din Bizanț” (ca să-l parafrăzăm pe Nicolae Iorga) și mai ales cu iradierea

*Alocuțiune susținută la sesiunea științifică comemorativă „600 de ani de la moartea domnitorului Țării Românești Mircea cel Bătrân” (31 ianuarie 2018, Aula Academiei Române)

sud-slavă a moștenirii împărătești răsăritene („Ioan Mircea”, „Io Mircea”, „râvnind să urmez vechilor împărați și domni”) și, într-un mod destul de precis, întinderea geografică a autorității domnului. Ne vom mărgini aici să facem doar câteva observații asupra autorității domnești și asupra întinderii teritoriale a stăpânirii asupra căreia se exercita această autoritate.

Autoritatea domnului era, din punctul de vedere al concepției interne, suverană, iar calitatea de domn era cea mai înaltă pe care o putea avea un conducător pe pământ, fiindcă puterea domnească venea de la Dumnezeu și nu de la oameni. De altminteri, titlul de domn este moștenit din tradiția creștină, pe linie religioasă și din cea romano-bizantină, pe filieră laică.

Domnul din ceruri este Pantocratorul, dar tot domn este fiul său, Iisus Hristos, aflat în postură deopotrivă de Dumnezeu și de om. Româna este singura limbă romanică în care numele divinității supreme⁹ nu provine numai din latinescul *Deus*, ci din doi termeni latini alăturați și apoi topiți, *Dominus Deus*. Prin urmare, în mintea și în exprimarea românilor, domn era și stăpânul din ceruri, dar și stăpânul de pe pământ, rânduit de stăpânul din ceruri. Pentru aspectul mirean, nu trebuie să uităm că a existat o perioadă în istoria statului roman numită „dominatul” sau „Imperiul Roman Târziu”, plasată, de regulă, între finalul secolului al III-lea și finalul secolului al V-lea (circa 280–circa 480). De fapt, este vorba (conform unor exegeți) despre o perioadă mult mai lungă de regim monarhic totalitar, succesoare a Principatului în Imperiul Roman.

Dominatul a început după încheierea crizei din 235–284 d.Hr. și a durat până la asediul Constantinopolului și colapsul Imperiului Roman de Răsărit din 1453. În Imperiul Roman de Răsărit, mai ales în timpul lui Iustinian I (527–565), sistemul dominatului a evoluat spre absolutism autocratic. Cuvântul „dominat” provine din latinescul *dominus* (*stăpân*). Termenul a fost utilizat încă de unii împărați din dinastia Iulia-Claudia (secolul I d.Hr.), dar Dioclețian (284–305) a fost însă primul care s-a impus ca *stăpân* (*dominus*) deplin al imperiului, imaginea împăratului schimbându-se prin afișarea puterii sale. Astfel se trece de la monarhia antică spre cea medievală. Prin urmare, pentru latinofonii și apoi pentru românii de la Dunărea de Jos, deopotrivă împăratul ceresc și împăratul pământesc erau „domni”, încât între domnie și împărăție s-a instalat de timpuriu o sinonimie

perfectă. De altminteri, domnul Mircea se plasează pe sine alături „de împărați și domni”, cărora aspiră să le urmeze în toate, spre „*a se învrednici de împărăția cerurilor*”.

Forma de redactare a expresiei „împărați și domni” în cadrul documentului citat mai sus arată, între altele, sinonimia dintre cei doi termeni (domnul este împărat și împăratul este domn), în concepția puterii politice de atunci. Este evident faptul că raporturile de suzeranitate-vasalitate, în care s-au integrat principiile române în general și Mircea cel Bătrân în special, nu afectau caracterul integru al suveranității, nu știrbeau această suveranitate și nici sacralitatea originii puterii. Când însă documentele erau simple sau aveau destinație externă și erau, de regulă, redactate în latină (mai ales când se îndreptau spre regele Ungariei), atunci intitulăția era scurtă („mare voievod și domn”), fiind omis uneori chiar atributul originii divine a puterii.

Esența contractului vasalic este uneori greșit înțeleasă: ea nu însemna supunerea unui nobil față de alt nobil, ci punerea unui nobil sub protecția și scutul altui nobil, pe baza unui acord care cuprindea drepturi și obligații reciproce. Nici când protagoniștii contractului de vasalitate erau șefi ai unor structuri politice lucrurile nu se schimbau, în sensul că egalitatea de fond dintre ei persista. Este drept că, uneori, prin abuz, mai ales spre finele Evului Mediu, vasalitatea a fost asimilată cu un fel de supunere, dar faptul acesta a depins mult și de persoanele implicate în contractul respectiv. De multe ori, seniorul tindea să domine, iar vasalul tindea să eludeze pretențiile de dominație ale suzeranului său.

Titlul domnesc evocat aici este unic și prin chestiunile teritoriale pe care le cuprinde. Mircea cel Bătrân „stăpâna și domnea singur” peste „toată Țara Ungrovlahiei” și peste „părțile de peste munți”, apoi peste „părțile tătarești”, el mai deținând titlurile de „herțeg” (din germanul *Herzog*, adică „duce”) al Amlașului și Făgărașului, de „domn” al Banatului de Severin și al ambelor părți ale „Podunaviei” până la „Marea cea Mare” și „stăpânitor” al cetății Dârstor. Unele dintre aceste denumiri sunt clare și nu necesită comentarii, pentru localizarea și precizarea altora există încă discuții.

„Țara Ungrovlahiei” – fără să abordăm aici chestiunea numelui combinat de Ungaria și Valahia, spinoasă și ea – este Țara Românească propriu-zisă de atunci, adică Muntenia și Oltenia (sau o mare parte a Olteniei). „Părțile de peste munți”

sunt, în principal, țările Amlașului și Făgărașului, dar nu numai ele, ci și o parte din banatul Severinului. Tot „peste munți”, domnul muntean a mai stăpânit cetatea Branului și cetatea Bologa, cu domeniile adiacente. „Podunavia” este, evident, Dunărea cu valea sa¹⁰, Dârstorul este ceea ce slavii au numit Silistra, iar stăpânirea de până la „Marea cea Mare” numește, de fapt, Dobrogea. „Părțile tătărești” trebuie să fie o fâșie de la nordul Dobrogei, adică dinspre tătari, deși lucrurile sunt încă nelămurite și în acest caz.

Deși stăpânirea voievozilor munteni și olteni la nord de Carpați este atestată încă din secolul al XIII-lea (unii astfel de voievozi proveneau, sub aspect geografic, chiar de la nord de munți) – cazul lui Litovoi care stăpânise până la 1247 și Țara Hațegului, având ca axă a acestei stăpâniri văile Jiurilor (din Ardeal și Oltenia) și al lui Seneslau, cu prelungiri ale puterii sale spre Făgăraș – stăpânirile „de peste munți” ale lui Mircea sunt percepute de regele Ungariei ca feude, fiindcă, formal, ele erau acordate (recunoscute) prin contractul de vasalitate. Prin urmare, Făgărașul și Amlașul provin din vechi țări românești, luate sub control unguresc odată cu extinderea controlului Regatului Arpadian până la Carpați (în jurul anilor 1200) și redare domnilor Țării Românești înainte de domnia lui Mircea cel Bătrân¹¹. Chestiunea banatului Severinului a fost tratată în mai multe rânduri, dar întinderea sa teritorială și oscilațiile acestei întinderi necesită încă cercetări. Sub aspect teritorial, acest banat de Severin trebuie să fi cuprins vestul Olteniei și sud-estul Banatului de mai târziu, încăleccând și el munții. Oricum, începând cu anul 1391, documentele au consacrat seria banilor români de Severin, membri ai sfatului domnesc: Drăgan ban (la 27 decembrie 1391), Radu ban (la 11 mai 1409), Drăgoi ban (la 21 noiembrie 1413), Radul ban și Aga ban (la 28 martie 1415 și la 22 iunie 1418)¹² ș.a. Natural, aceasta nu dovedește că stăpânirea lui Mircea cel Bătrân asupra acestui banat și, mai ales, asupra părții sale de la nord-vest de munți a fost continuă. Există chiar mărturii că au existat și sincope în această stăpânire. Cetatea Branului s-a aflat cu siguranță în mâinile domnilor munteni între 1412 și 1419, dar se poate ca dania respectivă, făcută de regele Ungariei, să se fi produs mai repede¹³. De asemenea, domnul Țării Românești apare și ca stăpân asupra cetății și domeniului Bologa (*Sebeswar, Hunyadwar, Kalathazeg*), de lângă Huedin¹⁴, nu departe de Cluj.

Un document din 1399 arată că cetatea Bologa și domeniul său (circa 18 sate și părți de sate) fuseseră hărăzite nu cu mult timp în urmă domnului muntean¹⁵. Se crede că acest domeniu a ajuns în stăpânirea lui Mircea cel Bătrân în urma căsătoriei acestuia cu o nobilă maghiară (probabil din familia Bánffy).

Cele mai multe date despre stăpânirea efectivă a domnului de la sud de munți s-au păstrat în legătură cu Amlașul și Făgărașul. Țara Făgărașului, numită în surse „Țara Românilor” (*Terra Blachorum*) încă de la 1222, cu aproape două secole înainte de sfârșitul domniei și vieții lui Mircea, avea pe la 1400 circa 25 de sate cu hotarele lor cunoscute și fixate pe teren, întinse spre sud până la culmile munților, moștenite așa și împărțite pe „bătrâni”.

Din vremea domniei amintite s-au păstrat mărturiile numai despre opt boieri stăpânitori de sate (cu pământuri și supuși), întăriți (confirmați) în ocinile lor sau dăruți de Mircea în intervalul 1390–1406¹⁶. Aceștia sunt Ion, Burcea și Călian, confirmați în stăpânirea satului Braniștea Urășiei, a ocinii Vadul Șercaiei și a unei stâne în Muntele Lereștilor; apoi Costea, confirmat în stăpânirea ocinilor Viștea de Jos, Viștea de Sus și jumătate din Arpașul de Sus, „cu țigani”; apoi egumenul Stanciul și fratele său Călin, dăruți cu ocina Scorei, scutită de orice fel de dări (înzestrată, astfel, cu imunitate fiscală); apoi, Micul și Stoica primesc jumătate din satul Mândra¹⁷. În anumite cazuri, în funcție de natura documentelor păstrate, se dă și mersul hotarelor. De exemplu, hotărnicirea moșiei Scorei este redată în detaliu, fiind întărită și împuternicită de „*preaiubitul meu fiu, Mihail Voievod, împreună cu ceilalți boieri*”: „*mai întâi, de la cursul râului Olt, sub moșia numită Cetate, din ținutul Cârța, de-a dreptul în lungul pârâului Valea Opatului, mergând până la piscul numit Piatra Oablă, apoi de la pârâul Râul lui Laiotă, așa zis, în sus, până la culmea munților; iar din partea cealaltă, de sus, trece prin locul zis Pe Scoreiul cel Bătrân, apoi se îndreaptă pe pârâul numit Valea Vișianilor și se întinde în sus până aproape de locul numit La Unghiul cu Frasinii, de unde coboară din nou până la locul Pârâul Sașilor; apoi iar merge până la pârâul Valea Sărății, apoi iar, în sfârșit, se întinde în sus până La Țolfa Tunsului și, în cele din urmă, merge drept pe pârâul numit Pe Apa Tunsului până la piscul munților; unde se încheie hotarele acestui pământ*”¹⁸. Din această hotărnicire reiese o cunoaștere detaliată a moșiilor,

cu hotarele lor, precum și un control strict asupra teritoriului.

Mircea cel Bătrân și-a exercitat, prin urmare, autoritatea domnească asupra întregului teritoriu al țării, inclusiv în „feudele ardelen”. Este, în acest context, important de stabilit ce înțeles avea atunci cuvântul „țară”. Este de preferat să se pornească, în acest caz, tot de la titlul domnesc, unde apare formula de „toată Țara Românească” sau „toată Țara Ungrovlahiei”. Relativ recent, împotriva tuturor interpretărilor tradiționale ale medievalității românești, s-a susținut, ca rezultat al unei laborioase cercetări, că „în terminologia medievală, noțiunea de «țară» avea mai degrabă un înțeles social, desemnând o comunitate, decât unul teritorial”¹⁹. Firește că un „înțeles social”, din trecut, al noțiunii de „țară” nu a fost negat nici de istorici și nici de filologi. Este faimos titlul unui mic capitol din *Letopisețul Țării Moldovei* de Grigore Ureche – „Cându s-au strânsu țara la Direptate”²⁰ – mărturie a recunoașterii lui Ștefan al III-lea (cel Mare) ca domn, în aprilie 1457, în locul numit „Direptate” de la Siret (vechea capitală a țării). Aici, semnificația cuvântului „țară” este explicată chiar de cronicar: „Ștefan Vodă strâns-au boierii țării și mari și mici și altă curte mărunță, dimpreună cu mitropolitul Theoctist și cu mulți călugări”²¹. Prin urmare, aici este vorba despre grupurile conducătoare sau de stări – boieri, cler, curteni – denumite de unii și „țara legală”, adică privilegiații. Noțiunea de lege din Antichitatea greco-romană și din perioada modernă, are în Evul Mediu un corespondent aproximativ în ceea ce se cheamă privilegiu sau act privilegiat. Numai că în același text din secolul al XVII-lea (referitor la secolul al XV-lea) se găsește noțiunea de „țară” și în înțelesul său teritorial: „Ștefan Vodă strâns-au boierii țării”, adică a adunat boierii din teritoriu, boierii entității geografice numite Țara Moldovei.

Să revenim acum la titlul lui Mircea cel Bătrân, în care, după mențiunea că suveranul stăpâna și domnea „peste toată țara Ungrovlahiei”, se mai precizează că această stăpânire și domnie se mai exercita și asupra „părților de peste munți”, asupra „părților tătarești”, asupra „Amlașului și Făgărașului”, asupra „Banatului Severinului”, apoi „pe amândouă părțile pe toată Podunavia și încă până la Marea cea Mare” și asupra cetății Dârstor. Or, toate aceste elemente ale lungii enumerări, fără excepție, sunt noțiuni teritorial-geografice și nu vedem cum exclusiv expresia „toată Țara Ungrovlahiei” ar avea

înțeles social și nu teritorial, ea referindu-se la grupurile privilegiate. Iată și o variantă a intitulății din perioada 1390–1400: „Io Mircea, mare voievod (...), oblauduind și domnind toată Țara Muntenească, încă și Latura Tătarului și hotarul de sub munte și pe toată Dunărea”²². Și aici, Latura Tătarului, hotarul de sub munte, Dunărea sunt în întregime elemente teritoriale și nu sociale.

Din toate documentele păstrate din epoca lui Mircea cel Bătrân reiese un control al domniei deopotrivă asupra teritoriului și asupra oamenilor, în egală măsură asupra teritoriului vechi al țării și asupra noilor achiziții teritoriale și tot în egală măsură asupra elitelor și asupra supușilor. De exemplu, un document timpuriu, din 27 iunie 1387, notează: „Io Mircea Voievod (...) am aflat în țara domniei mele, la locul numit Tismena, o mănăstire”²³. Nici aici, „țara domniei mele” nu poate avea alt sens decât geografic, mai ales că urmează detaliul lămuritor „la locul numit”. Nici titlul domnesc al unui document emis la 27 decembrie 1391, la Argeș, nu spune altceva: „Noi, Ioan Mircea (...), domn și voievod a toată Țara Românească, începând de la munți până la marginile părților tătarești și domn de veci a toată Țara Făgărașului (...), am dat și am dăruit această carte a noastră de danie credincioșilor noștri Stanciul egumenul și fratelui său Călin, boieri din țara noastră, (...) tot pământul numit Scorei, care se află în Țara Făgărașului mai sus zisă”²⁴, după care urmează – cum s-a văzut mai sus – mersul detaliat al hotarelor. Și aici, „toată Țara Românească” începe „de la munți” și ajunge „până la marginile părților tătarești”; în al doilea rând, egumenul Stanciul și fratele său Călin sunt „boieri din țara noastră”, iar în al treilea rând, Scoreiul este plasat „în Țara Făgărașului”. Astfel, în toate cele trei ipostaze ale cuvântului țară din acest document, sensul teritorial este indubitabil. De asemenea, un document emis, probabil, la 1406 – din seria celor referitoare la Cozia – permite carelor mănăstirii să umble nestingherite, fără plata vămilor, „în țara domniei mele”²⁵. Nici aici, domnul nu se putea referi prin termenul de „țară” la altceva decât la teritoriu.

Într-un alt hrisov, dat în intervalul 1407–1418, Mircea, dăruind satul Ciulnița, „care se află pe Buzău”, Mănăstirii Snagov, îi stabilește statutul „de ohabă”, adică îl scutește de „toate slujbele și dajdiile și dările mari și mici, câte se află în țara de sine stătătoare și în stăpânirea domniei mele”²⁶. Și aici, noțiunile „țara” și „stăpânirea” au sensurile lor consacrate: prima exprimă teritoriul și oamenii

(supușii), iar a doua exprimă autoritatea sau puterea domnului asupra teritoriului și supușilor. Cum ar putea fi altminteri, din moment ce se vorbește despre dajdiile și dările „câte se află în țară”? În același sens, un document emis la 20 iulie 1400 începe astfel: „*Eu, de Hristos Dumnezeu învrednicitul (...), domn a toată Țara Românească, stăpânitor până la Dunăre și peste munți, în Țara Făgărașului, până la Olt*”²⁷. Și în acest caz, tot în sens teritorial, Țara Românească se întindea până la Dunăre, iar Țara Făgărașului până la Olt. În privilegiul înnoit acordat „pârgarilor” din Brașov li se recunoaște acestora scutirea de vămi „*prin târgurile din țara domniei mele și pe drumul Brașovului până la Brăila*”²⁸.

La fel se întâmplă și cu posteritatea imediată a lui Mircea cel Bătrân. Pe urmele acestuia, Radu al II-lea Praznaglava (1420–1422; 1426–1427) dorește cu brașovenii mai mult decât privilegiile comerciale: „*Io Radul voievod și domn (...) făgăduiește domnia mea (...) ca să fie pace între noi și să fie o singură țară cu țara domniei mele și să trăiască și bună înțelegere tot Brașovul și toată Țara Bârsei (...), să nu li se facă nicio pagubă de către țara domniei mele, ci să fie o singură țară cu țara domniei mele. Și să cumpere oamenii domniei mele în țara voastră și să lăsați orice marfă să vină în țara domniei mele*”²⁹. Mărfurile nu pot fi cumpărate și vândute decât în anumite locuri, adică în anumite teritorii numite „țara domniei mele” sau Țara Românească și „Țara Bârsei”. La fel se exprima și Dan al II-lea (1422–1427, cu o întrerupere): „*Dă domnia mea această poruncă a domniei mele brașovenilor care negustoresc în țara domniei mele ca să le fie legea care le-a fost și în zilele lui Mircea voievod*”³⁰. „A negustori” într-o țară înseamnă a vinde și a cumpăra pe un teritoriu. Tot Dan al II-lea face cunoscut, la 10 noiembrie 1424, că a primit de la regele Ungariei permisiunea de a bate monede, care „*să umble în această țară [a noastră] ca și acolo, în Brașov și Țara Ungariei, dimpreună cu boierii noștri care se află în Țara Românească (...) și cei care trec de la Brașov dincolo de Dunăre, ca să facă negoț cu mărfuri în țara noastră să nu plătească nicăieri vamă, numai la Rucăr și la vadul Dunării*”³¹. La aceeași dată și pe aceeași temă, în alt document, Dan al II-lea le explică brașovenilor „*ca să fie în țara domniei mele după cum este și în țara sa [a craiului], astfel să se bată bani și în țara domniei mele*”³².

58 Cândva, între 10 noiembrie 1424 și anul 1431, Dan al II-lea revine la privilegiul comercial al

brașovenilor, scriindu-le că trebuie să dea vamă numai la Târgoviște, „*iar apoi, să umblați și pe la Severin și pe la toate târgurile și la Brăila și prin toată țara domniei mele*”³³, fără alte plăți. După cum se vede, și aici „țara domniei mele” înseamnă întreg teritoriul, de la Severin până la Brăila. Cel mai semnificativ document în acest sens – al amintirii și moștenirii directe a lui Mircea cel Bătrân – a fost emis de fiul și de urmașul său, Mihail I, în 29 mai 1419, la Curtea de Argeș. Din acest hrisov reiese că locuitorii din Cislădie au cerut domnului Mihail să întărească scrisoarea lor privilegiată avută de Mircea cel Bătrân, ceea ce domnul a și făcut: „*(...) Am îngăduit cinstiților oameni din Cislădie, ba le dăruim toate drepturile și libertățile vechi, pe care le-au avut în timpul părintelui nostru, cu această îndatorire ca ei și oamenii lor, anume românii și alții, (...) să pască oricând în munții noștri, cu turmele sau cu oile lor, ca și oamenii noștri pășunile noastre; le dăm [de asemenea] voie să se folosească și să se bucure de păduri și de ape, întotdeauna (...) și dacă s-ar întâmpla să avem pricini sau neînțelegeri cu toată țara Transilvaniei, cu voi noi voim să păzim pacea și o contenire trainică de arme și, ceea ce este mai mult, vă vom trimite în timp de război pe unul dintre boierii noștri cu o ceată de săgetași de-ai noștri, care vă va apăra pe voi și târgul vostru și vă va păzi de năvalele războiului*”³⁴. Acest înscris, corelat cu cele precedente, are mai multe semnificații.

Pe vremea lui Mircea cel Bătrân și, din câte se vede, a primilor săi urmași, „părțile de peste munți” se bucurau de o atenție specială din partea domnilor români, iar aceste „părți” (adică teritorii) nu erau doar țările Amlașului și Făgărașului (care cuprindeau atunci circa 35–40 de sate românești), ci și Cislădia și Mărginimea Sibiului, ca și Brașovul și Țara Bârsei. Aceste sate, târguri, regiuni sau „țări” – dintre care unele nu aparțineau oficial domnului Țării Românești, ci Transilvaniei și Ungariei – trebuiau să fie „o singură țară cu țara domniei mele”, cu Țara Românească. Mai mult, turmele celor din Cislădie, „românii și alții”, aveau înalta îngăduință să pască fără opreliști, „în munții noștri”, ca și turmele „oamenilor noștri”, cu libertatea de a se folosi și bucura oricând de pășuni, de păduri și de ape. Și încă mai mult: domniile munteni asigurau în Mărginimea Sibiului protecția militară necesară pentru ca „românii și alții” să fie apărați „de năvalele războiului”. Astfel, se vede clar că, în timpul lui Mircea cel Bătrân și al urmașilor săi, controlul domniei asupra

teritoriului și administrarea directă a teritoriului erau realități indubitabile.

Formulările și formulele din titlul domnesc au – cele mai multe – accepțiuni teritoriale vizibile, iar realitățile reflectate de surse vin să întărească acest lucru: domnia ia act de hotărniciri precise în Țara Făgărașului; domnia acordă permisiunea celor de la nord de Carpați să-și pască turmele în munții Țării Românești, unde puteau folosi oricând pășunile, pădurile și apele, aidoma localnicilor; domnia se ocupă de locurile precise în care se percep vămile, de târgurile precis localizate în care se vând și se cumpără mărfurile, de traseele pe unde pot trece negustorii brașoveni „pe drumul Brăilei” sau până la Dunăre, spre „Țara Turcească”; domnia stabilește ocinile și ohabele, domnia stabilește sau recunoaște stăpânii și supușii, de la o vreme inclusiv pe robii țigani etc. Natural, administrația domnească – dornică să strângă, în primul rând, dările, după cum se vede din documente – nu controla teritoriul ca în epoca modernă, domeniile boierești și cele mănăstirești având o pronunțată autarhie. La fel, nici frontiera nu era o linie de demarcație precisă, fixată pe teren și asta nu doar în spațiul carpatic și dunărean, ci peste tot. Ba, uneori, frontierele „interne” erau la fel de vizibile, tot din rațiuni fiscale, ca și cele „externe”. Dar, interesul pentru „țara noastră”, „munții noștri”, „pădurile noastre”, „apele noastre” etc. era la fel de mare ca și acela pentru „oamenii noștri”, pentru „boierii noștri” sau pentru „țigani noștri”. Pământul nu are valoare fără oameni, dar nici oamenii sau comunitățile nu reprezintă nimic fără teritoriu.

În lumina acestor mărturii, oare se mai poate susține că nu există o accepțiune teritorială formulei „toată Țara Românească” sau că Țara Românească a fost mai întâi un ansamblu complex de rețele de patronaj între domn și diverse grupuri sociale?³⁵ Se poate să existe și chiar există și această componentă, dar în timpul lui Mircea cel Bătrân controlul domniei asupra teritoriului țării și înțelesul teritorial al noțiunii de țară sunt realități atestate de surse. Noțiunea de țară, studiată de lingviști, istorici și geografi încă din secolul al XIX-lea, are mai multe accepțiuni, iar acestea nu sunt neapărat succesive în timp, ci sunt concomitente. Este clar că, în Evul Mediu, a existat și accepțiunea de „țară” ca o comunitate a oamenilor privilegiați, a stărilor, a elitelor, a deținătorilor puterii, dar fără dispariția sensului primar, acela de teritoriu, de întindere de pământ, de regiune constituită și organizată politic-administra-

tiv. Ba, uneori, cele două înțelesuri se întrepătrund și se combină, încât „țara” este și pământul și oamenii săi. Însă absolutizarea este riscantă, iar cercetările pe acest subiect nu sunt încă sfârșite.

Dimitrie Cantemir își subintitula o faimoasă lucrare *Hronicon*³⁶ a toată Țara Românească (care apoi s-au împărțit în Moldova, Munteniască și Ardealul) din descălecatul ei de la Traian împăratul Râmului. Așijderea pentru numerele³⁷ carele au avut odată și carele are acmu. Și pentru romanii cari de atunce într-înșă așăzindu-să, într-aceiași și până acmu lăcuesc³⁸. Prin urmare, la Cantemir (în jurul anilor 1700) cuvântul țară avea (și) înțeles teritorial clar, dar, cum pentru el românii erau „adevărați romani”, noțiunea exprima deopotrivă unitatea primară a Daciei Romane și a poporului său.

Cu mai bine de o jumătate de secol înainte de Cantemir, pomenitul Grigore Ureche înțelege prin „țară”, în primul rând, un teritoriu organizat: „Și pentru aceasta să cunoaște că cum nu-i discălicată țara de oameni așăzați, așa nici legile, nici tocmeala țării pre obicei bune nu-s legate...”³⁹. În textele românești din secolul al XVI-lea⁴⁰, termenul de „țară” are și accepțiune teritorial-geografică, iar termenul de „limbă” („limbile cele păgâne”) are și sens de comunitate etnică, de popor, de „gintă” (tot cu înțeles de popor, de comunitate, ca-n poezia *Ginta latină* de Vasile Alecsandri). Din secolul al XV-lea, deși textele românești de atunci nu s-au păstrat, există aceleași indicii, anume că termenul de „țară” avea (și) înțeles teritorial.

Controlul asupra teritoriului în Europa, de la statul roman încoace, a fost o realitate constantă, deși s-a exercitat sub forme foarte variate, de la cele mai laxe până la dominare centralistă și centralizată. Acest control s-a exercitat în spiritul dreptului de *dominum eminens* în Occident, dar a fost prezent masiv și în Imperiul Roman de Răsărit și în formațiunile politice care s-au aflat în orbita acestui imperiu, care, oficial, s-a numit Imperiul Roman până la căderea Constantinopolului, 1453. Stăpân al tuturor lucrurilor și al oamenilor din imperiul său, împăratul din Noua Romă deținea puterea absolută asupra bunurilor și libertăților tuturor.

Domnii români erau depozitarii aceleiași concepții legate de autoritatea imperială. Firește că ideea națională modernă de unitate statală strictă, cu frontiere precise, sub formă de granițe bine fixate pe teren, a fost transpusă uneori, de la istoriografia romantică încoace, și pentru perioade revolute, când

aceste realități nu existau. La noi, în România, peste romantismul istoriografic, s-a așezat și obsesia făuririi statului național unitar, realizat cu greu pe durata unui secol (circa 1821–1918), amenințat și știrbit apoi, aproape desființat în perioada proletcultistă și stalinistă și fetișizat în anii naționalismului comunist. În anii '80 ai secolului trecut, dacă nu făceai compromisuri măcar de formă, era dificil să publici chiar și în domeniul istoriei medievale. Acest aspect le scapă complet unor „critici” acerbi de astăzi, destul de tineri ca să creadă că ei dețin monopolul adevărului și destul de înverșunați ca să tindă să excludă din viziunea lor istorică, împreună cu „centralizarea”, sentimentul național sau realitatea numită națiune modernă. Firește, Mircea cel Bătrân nu a fost un făurar al națiunii române moderne, nici al sentimentului național și nici al statului național român unitar. Dar, marele domn, prin politica sa, a contribuit la ceea ce istoricii europeni numesc, de mai bine de un secol, națiunea medievală. Este nerealist să se creadă că românii de la 1400 erau la fel cu aceia de la 1900, dar este anistoric să se pretindă că la 1400 românii nu știau că erau români și nici că erau alt popor decât străinii.

Mircea cel Bătrân, prin autoritatea domnească pe care a exercitat-o în sudul Transilvaniei, a pregătit unitatea românească modernă. Stăpânirea munteană în sudul Transilvaniei și într-un colț al Banatului de mai târziu (care era atunci parte a Banatului de Severin muntean, până la hotarul Orșovei) este o realitate. Este vorba despre cele opt sate românești ale Țării Amlășului, în cele 25–30 de sate ale Țării Făgărașului, la care se adaugă autoritatea exercitată în Mărginime (și mai ales la Cîsnădie) și în Țara Bârsei (la Cetatea Branului, în Șcheii Brașovului și la Râșnov, unde se aflau câte o biserică cu hramul Sfântul Nicolae, ctitorite chiar de Radu I și Dan I, care l-au precedat pe Mircea la domnie), stăpânirea domeniului Bologa, din nordul Transilvaniei, unde stăpân peste satele Fildul de Jos, de Sus și de Mijloc era Sandrin Românul și unde se afla, între vecini, românul Cîndea voievod de Oarța (*Kende Vajda de Varcza*). Acestor stăpâniri și oblăduiri li se adaugă autoritatea bisericească a mitropolitului Ungrovlahiei Antim, care, la 1401, este menționat ca „*exarh a toată Țara Ungurească și al Plaiurilor*”. Credem că noul titlu conferit mitropolitului Antim la 1401 marchează, în condițiile imposibilității existenței unei organizări ecleziastice superioare proprii, extinderea autorității ierarhului muntean asupra

credincioșilor de rit bizantin din Transilvania și Ungaria.

Noul titlu, neatestat înainte de prestigioasa domnie a lui Mircea, trebuie să marcheze o lărgire considerabilă a „exarhatului”, concretizat o vreme numai prin noțiunea de „Plaiuri”, care, conform unor cercetări mai noi, se refereau la toate ținuturile cu populație bizantină de sub autoritatea regilor Ungariei⁴¹. Această mitropolie, ridicată la 1359 pe locul unei mai vechi episcopii răsăritene de la Argeș, prelua misiunea „Mitropoliei Tourkiei” din secolele X–XII, din Ungaria. Ulterior, a doua mitropolie a Țării Românești, de la Severin, avea să-și lase moștenirea noii eparhii de la Feleac (de lângă Cluj), făurită sub Ștefan al III-lea cel Mare de către autoritatea bisericească și politică a Moldovei.

Relațiile politice, militare și comerciale oficiale ale domnului Țării Românești cu regele Ungariei sau ale Țării Românești cu Ungaria, s-au desfășurat în contextul raporturilor de suzeranitate-vasalitate, pe baza unor acorduri încheiate periodic, între care cele mai importante sunt tratatele de la Brașov (1395) și de la Severin (1406). Aceste raporturi politice, militare și comerciale, care includ și Transilvania (ca un voievodat răsăritean inclus în Ungaria) sunt, în general, cunoscute și bine studiate. Ele se înscriu în contextul mai larg al raporturilor internaționale din regiune, dar, în ceea ce privește Transilvania, au și o conotație specială, derivată din autoritatea domnului Țării Românești, exercitată în regiuni destul de întinse din sudul voievodatului și din sud-estul Banatului.

Este greu de crezut că, din moment ce controlul asupra teritoriului era atât de precis în Țara Făgărașului (după cum reiese din izvoarele citate) și din moment ce fiul și urmașul lui Mircea – pe urmele tradiției moștenite de la părintele său – era gata să trimită o trupă de militari ca să protejeze și să apere teritoriul și oamenii târgului Cîsnădie, de lângă Sibiu, același principe nu controla teritorial regiunile sud-carpătine.

Din izvoarele păstrate, reiese clar că Mircea cel Bătrân, aidoma tuturor suveranilor europeni din Apus și din Răsărit, era deopotrivă stăpânul pământurilor și al supușilor săi, căroră, ca domn sau stăpân, le reglementa regimul de proprietate. Extinzându-și dominația și autoritatea, pe multiple planuri, în Transilvania și, cu precădere, în zonele de mare concentrare românească, Mircea cel Bătrân a fost un precursor și un prevestitor al aceluiași gen de

realități revigorate de domnii ulteriori moldoveni și munteni, începând cu Ștefan cel Mare.

Note

¹ *Documenta Romaniae Historica*, coord. Andrei Oțetea și David Prodan, seria B. *Țara Românească*, vol. I (1247–1500), volum întocmit de P.P. Panaitescu și Damaschin Mioc, București, 1966, p. 64, nr. 28.

² *Ibidem*, p. 28, nr. 10.

³ *Ibidem*, p. 31, nr. 12.

⁴ *Ibidem*, p. 38, nr. 15.

⁵ *Ibidem*, p. 49, nr. 20.

⁶ *Ibidem*, p. 56, nr. 23.

⁷ *Ibidem*, p. 57, nr. 24.

⁸ *Ibidem*, D. I, p. 122, nr. 75. Vezi și Ion I. Nistor, *Țara Severinului și Banatul Timișan*, în „Analele Academiei Române”, Memoriile Secțiunii Istorice, seria a III-a, 1944–1945, tom. XXVII, mem. 8, p. 223.

⁹ În italiană, Dumnezeu se zice *Dio*, în franceză – *Dieu*, în spaniolă – *Dios*, în portugheză – *Deus* etc.

¹⁰ De altfel, în documentele păstrate prin traduceri vechi, din secolul al XVIII-lea, inclusiv în germană și maghiară, Podunavia este înlocuită cu Dunărea.

¹¹ Antal Lukács, *Țara Făgărașului în Evul Mediu (secolele XIII–XVI)*, București, 1999, p. 149–196.

¹² Ștefan Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, București, 1965, p. 46.

¹³ Ioan-Aurel Pop, *Stăpânirile lui Mircea în Transilvania*, în „Revista de istorie”, tom 39, iulie 1986, nr. 7, p. 690–691.

¹⁴ *Ibidem*, p. 691–692.

¹⁵ *DRH*, D, I, p. 201, nr. 122.

¹⁶ Ioan-Aurel Pop, *op. cit.*, p. 688–689.

¹⁷ *DRH*, D, I, p. 119–120, nr. 73; p. 170, nr. 103; p. 127–129, nr. 79; p. 174–175, nr. 106.

¹⁸ *Ibidem*, p. 127–128, nr. 79.

¹⁹ Marian Coman, *Putere și teritoriu. Țara Românească medievală (secolele XIV–XVI)*, București, 2013, p. 307–308.

²⁰ Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ediția a II-a revăzută, de P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 91.

²¹ *Ibidem*.

²² *DRH*, B, I, p. 31, nr. 12. Aici nu are importanță faptul că este vorba de o traducere târzie, de la 1717, după un original pierdut, fiindcă sensul cuvintelor este același, indiferent de forma lor.

²³ *Ibidem*, B, I, p. 23, nr. 8.

²⁴ *Ibidem*, B, I, p. 38, nr. 15.

²⁵ *Ibidem*, B, I, p. 67, nr. 30.

²⁶ *Ibidem*, B, I, p. 74, nr. 34.

²⁷ *Ibidem*, D, I, p. 175, nr. 106.

²⁸ *Ibidem*, D, I, p. 198, nr. 120.

²⁹ *Ibidem*, D, I, p. 218, nr. 133.

³⁰ *Ibidem*, D, I, p. 223, nr. 137.

³¹ *Ibidem*, D, I, p. 229, nr. 141.

³² *Ibidem*, D, I, p. 231, nr. 142.

³³ *Ibidem*, D, I, p. 233, nr. 144.

³⁴ *Ibidem*, D, I, p. 203, nr. 124.

³⁵ Marian Coman, *op. cit.*, p. 307–308.

³⁶ Prima ediție critică, în românește și cu litere latine, este Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, publicat sub auspiciile Academiei Române..., ediție de Gr. G. Tocilescu, București, 1901, în *Operele principelui Dimitrie Cantemir*, tomul VIII.

³⁷ „Numerele” înseamnă aici „numele”.

³⁸ Dimitrie Cantemir, *Hronicul...*, p. 57. Această definiție a Țării Românești, a originii românilor și unității lor istorice este expusă de autor, după *Predoslovie, Praefatio și Catastihul istoricilor, gheografilor, filosofilor, poeticilor pomeniți în Hronic*, chiar la finele acestei din urmă secțiuni și înainte de *Prolegomena*.

³⁹ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 67.

⁴⁰ Ion Gheție (coord.), *Texte românești din secolul al XVI-lea: I. Catehismul lui Coresi, II. Pravila lui Coresi, III. Fragmentul Teodoreșcu, IV. Glosele Bogdan, V. Prefețe și epiloguri*, București, 1982, *passim*.

⁴¹ Dan Ioan Mureșan, *Une histoire de trois empereurs. Aspects des relations de Sigismond de Luxembourg avec Manuel II et Jean VIII Paléologue*, în *Sigismund of Luxemburg and the Orthodox World*, ediție de Ekaterini Mitsiou, Mihailo Popović, Johannes Preiser-Kapeller, Alexandru Simon, Viena, 2010 (Veröffentlichungen zur Byzanzforschung, 24), p. 47–56.

Mărturii arheologice și numismatice în estul Țării Românești în vremea domniei lui Mircea cel Bătrân*

Ionel Căndea

Membru corespondent al Academiei Române

Întrebarea „*A fost Brăila cetate în vremea lui Mircea cel Bătrân?*” părea că a primit un răspuns definitiv odată cu recenzia lui Constantin C. Giurescu¹, la cunoscuta monografie închinată de către P.P. Panaitescu lui *Mircea cel Bătrân*² (Casa Școalelor, 1944).

În această ultimă lucrare, pentru prima dată în istoriografia noastră, se făcea afirmația clară a existenței unei cetăți la Brăila încă din timpul domniei marelui și bunului gospodar român.

Mirarea lui Constantin C. Giurescu era cu atât mai mare cu cât el însuși, tot pentru prima dată în istoriografia noastră, afirmase încă din 1937 și apoi succesiv în edițiile ulterioare ale *Istoriei Românilor*³, că la Brăila nu a existat o cetate înainte de turci: „*Brăila n'a fost cetate în veacul al XV-lea. Ori de câte ori e pomenită în cronicile moldovenești sau în documentele muntene, nu i se dă numele slav de Brăila prin care se desemnează în mod obișnuit cetățile. În timpul lui Radu Paisie, în 1540, turcii iau în stăpânire Brăila, cedată lor de domn în*

schimbul ajutorului pe care i-l dăduseră când îl readuseseră în scaun, după revolta banului Șerban; în același an, ei încep să construiască o cetate de zid (arcem muro): ne-o spune lămurit un document contemporan”⁴.

Documentul în cauză – pe care îl evocă istoricul sintezei de istorie a românilor, începute în 1935 și rămase, din păcate, neîncheiate – este raportul lui Nicolae Sieniawsky, castelan de Bielz, căpitan de Halicz și de Kolomeia, din 30 octombrie 1540, publicat de Nicolae Iorga. El a apărut mai întâi în lucrarea închinată Chilieci și Cetății Albe, publicată la sfârșitul secolului al XIX-lea⁵, apoi într-un volum din *Studii și documente cu privire la Istoria Românilor*⁶. Aici se arată: „*In terra deinde Transalpinensi seu Muntanorum, ex ea parte Danubii, civitatem magnam et opulentam, Brahylow nuncupatam, idem Thurca ademptam, dicioni sue subiugavit, ibidemque arcem muro erigendam construere occepit*”⁷. Acest pasaj a servit totodată lui N. Iorga pentru stabilirea datei ocupării Brăilei de către turci, în scurta sa notă publicată în 1933 în

**Alocuțiune susținută la sesiunea științifică comemorativă „600 de ani de la moartea domnitorului Țării Românești Mircea cel Bătrân” (31 ianuarie 2018, Aula Academiei Române)*

În 1998, în ultimul număr al prestigiosului periodic „Il Mar Nero”, reputatul medievist Petre Ș. Năsturel aducea o contribuție esențială la cunoașterea unui oraș aproape unic în peisajul Evului Mediu românesc – Brăila. Domnia Sa reușea să argumenteze, cu date precise, mai întâi data cuceririi orașului de către turci (1538); apoi stabilea intervalul de timp în care avea să se înființeze, la Brăila, Mitropolia Proilaviei. Conform *La conquête ottomane de Brăila et la création du siège métropolitain de Proïlovon*, în „Il Mar Nero”, III, 1997/1998, Roma-Paris, p. 191–208. În același studiu, Domnia Sa credea că poate pune capăt unei lungi discuții din istoriografia noastră privitoare la existența sau nu a unei cetăți la Brăila înainte de turci. Soluția propusă pleca însă de la două erori majore: scoaterea lucrării noastre în afara discuției: „*L'ouvrage récent de I. Căndea, Brăila. Origini și evoluție până la jumătatea secolului al XVI-lea, Brăila, 1995, étant avant tout un travail d'archéologie, nous nous permettrons d'en faire abstraction ici, en dépit de ses mérites indéniables*” (Petre Ș. Năsturel, *op. cit.*, p. 191, nota 1); apoi, folosirea lui Felix Petančić, *De itineribus quibus aggrediendi sunt Turci*, drept argument suprem, ca singurul izvor narativ de până la 1538 ce vorbește despre cetatea Brăilei la 1502.

Analele Brăilei,⁸ unde a dorit să dea răspuns definitiv la trei chestiuni: *când, cum și de ce s-a luat Brăila de turci?*

Așadar, față de toate aceste date, cunoscute la nivelul anilor de elaborare a monografiei *Mircea cel Bătrân*, P.P. Panaitescu va consemna (în 1944) cu privire la Brăila următoarele: „Apărarea țării era asigurată, ca în toată Europa, prin cetăți. Cetățile erau ale domnului, adică ale țării, și nu ale boierilor ca în țările feudale. Un brâu de cetăți din piatră, așezate pe locuri înalte, la pasuri și la vaduri, înconjură Țara Românească de jur împrejur. Aceste cetăți nu erau deci așezate la întâmplare, ele formau un sistem general de apărare. Spre Moldova era cetatea Crăciuna, spre pasurile munților, adică spre Ardeal, cetatea **Dîmboviței** (subl. P.P.P.), apoi cetatea de la Căpățâneni de pe partea de sus a Argeșului, la Dunăre erau Brăila, Giurgiu, Turnu (Măgurele) și Severinul”⁹.

Este adevărat că P.P. Panaitescu dezvoltă apoi câteva considerații cu privire la fiecare dintre cetățile dunărene amintite de el, mai puțin Brăila. De ce? Tocmai pentru faptul că în cazurile respective existau izvoare narative (Walerand de Wawrin pentru Giurgiu¹⁰) și arheologice pentru Turnu¹¹ (Măgurele) și Turnu Severin¹².

La toate aceste afirmații, firește, incluzând **Brăila între cetăți**, Constantin C. Giurescu face următoarea observație în recenzia la *Mircea cel Bătrân*¹³: „Tot cu privire la domeniul militar, observ că între cetățile Țării Românești în epoca lui Mircea nu poate fi trecută **Brăila**, așa cum face d. Panaitescu, punând-o alături de Giurgiu, Turnu și Severin (p.137). Brăila n'a fost cetate în veacul al XV-lea. Ori de câte ori e pomenită în cronicile moldovenești sau în documentele muntene, nu i se dă numele de **Brăila** prin care se desemnează în mod obișnuit cetățile. În timpul lui Radu Paisie, în 1540, Turcii iau în stăpânire Brăila, cedată lor de domn în schimbul ajutorului pe care i-l dăduseră când îl readuseseră în scaun, după revolta banului Șerban; **în același an, ei încep să construiască o cetate de zid (arcem muro): ne-o spune lămurit un document contemporan**”.

Se poate observa că textul din recenzia lui Constantin C. Giurescu privitor la situația Brăilei ca așezare fortificată este identic cu cel din sinteza de istorie națională adică este preluat întocmai, fără să i se mai aducă vreun element în plus.

P.P. Panaitescu, fără a ține cont de observația de mai sus, a continuat, în 1946, într-o lucrare consacrată autenticității *Învățăturilor lui Neagoe Basarab* să susțină punctul de vedere exprimat inițial, în 1944¹⁴. Astfel, dorind să demonstreze cât mai convingător că Neagoe Basarab nu poate fi autorul *Învățăturilor*, dat fiind lacunele cu totul supărătoare privitoare la cunoștințele sale despre oaste, război și cetăți, afirmă: „...De asemenea nu vorbește nimic de cetăți; în vremea lui Neagoe, domnul Țării Românești stăpânea cetatea Brăilei, pierdută la 1538, și cetățile erau esențiale pe atunci pentru apărarea țării. E adevărat că la sfârșitul veacului al XVI-lea domniile Țării Românești nu mai aveau nicio cetate, așa că pentru un scriitor care trăia în acea epocă omisiunea cetăților este firească”¹⁵. La fel, repetă argumentul de mai sus către sfârșitul studiului, încercând astfel să-i sublinieze greutatea și în ceea ce privește așezarea în timp a scrierii *Învățăturilor*: „Suntem însă la începutul veacului al XVII-lea și nu mai devreme... De asemenea, cum am spus, autorul **Învățăturilor** amintește de boierii parveniți ridicați de jos și nu amintește deloc de cetăți în Țara Românească (**pierderea Brăilei la 1538**¹⁶, subl.n., I.C.)”.

Firește, P.P. Panaitescu a cunoscut punctul de vedere al lui Constantin C. Giurescu dar, precum se vede, a socotit în continuare că are dreptate, fără a explica pe ce anume se întemeia afirmația sa atât de categorică.

Ulterior, în 1962, B. Câmpina și N. Stoicescu au preluat afirmația lui P.P. Panaitescu probabil din *Mircea cel Bătrân*, chiar dacă această lucrare nu apare în bibliografia de la sfârșitul capitolului: „Țara Românească dispunea de un număr mai mic de cetăți decât Moldova; pe Dunăre erau cetățile de la Severin, Turnu, Giurgiu (construită de Mircea cel Bătrân) și Brăila”¹⁷.

În 1968, la împlinirea a șase veacuri de existență documentară a orașului Brăila, Constantin C. Giurescu a realizat cunoscuta monografie¹⁸ pentru orașul de la Dunăre cu un trecut atât de interesant. Aici, firește, a făcut din nou observația cu privire la problema existenței unei fortificații înainte de turci: „...fost-a oare Brăila, înainte de ocupația turcească, o cetate? A existat aci, înainte de 1540, o întăritură, de pământ și lemn sau de zid? Întrebarea e legitimă, deoarece există azi, în istoriografia

română, două păreri diametral opuse: unii cercetători consideră Brăila cetate încă pe vremea lui Mircea cel Bătrân: așa, de pildă, P.P. Panaitescu în monografia ce a consacrat marelui domn muntean. În același sens, dar fără vreo dovadă documentară, se pronunță și ultima sinteză de istorie românească. Față de această opinie, noi credem – am arătat-o în sinteza noastră de istorie românească, în 1937, și am repetat-o în recenzia făcută monografiei despre Mircea cel Bătrân a lui P.P. Panaitescu – că la Brăila n-a existat o cetate înainte ca turcii să fi făcut una, în 1540. Într-adevăr, ori de câte ori Brăila e pomenită în cronicile moldovenești sau în documentele muntene cunoscute până acum, nu i se dă niciodată numele slav de *ãdÄÄü*, sau acelea, latine, de *arx* sau *castrum*, prin care se desemnează în mod obișnuit cetățile în izvoarele vremii. Pe de altă parte, un document din 30 octombrie 1540 arată limpede că turcii, după ce au ocupat, în acel an, orașul, au început să construiască o cetate de zid (*arcem muro*). De unde rezultă că mai înainte nu existase o asemenea cetate”.¹⁹

Mai întâi să observăm că nu rezultă din documentul citat (raportul lui Nicolae Sieniawsky) că orașul a fost ocupat de turci în 1540.

Cele două elemente, ocuparea orașului și începerea fortificației, nu pot fi înțelese ca simultane în relatarea căpitanului de Bielz²⁰. În concluzie constatăm că pentru Constantin C. Giurescu, *Brăila nu a fost fortificată înainte de turci, iar orașul a fost ocupat de aceștia la 1540*.

Pentru P.P. Panaitescu, *așezarea a avut o cetate încă din timpul lui Mircea cel Bătrân, deținută până la 1538 când se va produce căderea Brăilei sub puterea otomană*.

În această dispută, ambii istorici au punctat, unul afirmând corect că la Brăila n-a existat o fortificație până la turci (Constantin C. Giurescu), iar celălalt, arătând corect data ocupării orașului de către otomani (1538, P.P. Panaitescu).

Mai târziu, în 1981, reputatul arheolog și medievist Gh.I. Cantacuzino într-o lucrare de sinteză dedicată sistemului de fortificații al Țării Românești arată: „*Cât privește Brăila, până în secolul al XVI-lea ea a fost lipsită de o cetate, care de altfel nu era necesară la sfârșitul secolului al XIV-lea, orașul aflându-se la mare distanță de hotarele țării*”²¹.

Aici trebuie să semnalăm două aspecte. Mai întâi prima afirmație, *Brăila era lipsită de o cetate până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, se bazează pe recenzia lui Constantin C. Giurescu la *Mircea cel Bătrân* a lui P.P. Panaitescu, la care se face trimitere.

În al doilea rând, înțelegem că la sfârșitul secolului al XIV-lea, sub biruitorul de la Rovine, Brăila se afla, datorită stăpânirii Dobrogei, mult în interiorul hotarelor țării, *nejustificându-se astfel, ridicarea unor fortificații aici*²².

Anul 1986²³, când se împlineau șase veacuri de la urcarea pe tronul Țării Românești a biruitorului lui Baiazid I, a reușit să aducă în discuția istoricilor, probleme mai mult sau mai puțin legate de această emblematică domnie a Țării Românești; între ele și problema unei fortificații la Brăila, datorată, eventual, acestuia.

Convins că izvoarele narrative, cartografice și documentare cunoscute nu puteau rezolva dilema *cetate sau nu înainte de turci*, am presupus că doar argumentul arheologic mai poate face lumină în această problemă.

*

În 1986, la împlinirea a șase veacuri de la urcarea pe tronul Țării Românești a lui Mircea cel Bătrân, am primit încuviințarea în cadrul Muzeului Brăilei „Carol I” de astăzi de a începe cercetări arheologice în vatra așezării medievale a Brăilei.

Atestată documentar la 20 ianuarie 1368 (Privilegiul comercial acordat de Vladislav Vlaicu negustorilor brașoveni și din Țara Bârsei), Brăila a fost cercetată arheologic, începând cu anul 1955 doar în zona vadului Catagaței (Brăilița), acolo unde Nicolae Harțuche a descoperit primele materiale arheologice datând din neolitic, culturile Boian și Gumelnița (circa 6000–4000 î.Hr.), iar ulterior multe alte vestigii din eneolitic și epoca elenistică, perioada geto-dacică, cultura Sântana de Mureș-Cerneahov (secolul IV) și Dridu (secolele IX–XI).

Dovedindu-se o adevărată Troie a locului, interesul pentru cercetarea ei a concentrat atenția celor doi arheologici de atunci ai muzeului brăilean – N. Harțuche și Fl. Anastasiu. Astfel, în 1986, cu experiența acumulată într-un deceniu de cercetări (1976–1986) la ruina mănăstirii de la Măxineni și sub conducerea științifică a neuitatului

dr. Petre Diaconu, am pornit în căutarea eventualelor urme de fortificații medievale. *Unde puteau fi ele atinse, în cazul în care ar fi existat la Brăila, decât aproximativ în același loc unde turcii au ridicat citadela după anexarea Brăilei la Imperiul otoman în 1538?*

Am întreprins deci primul sondaj în curtea Casei Perpessicius (strada Cetății nr. 70), al cărei perimetru permitea realizarea câtorva secțiuni mai lungi, fără a deranja vecinii sau edilii orașului.

Locul nu era ales doar după criteriul „este în curtea noastră”, ci el era situat – conform celor mai vechi planuri ale orașului ce cuprindeau și amprenta la sol a citadelei de formă pentagonală – în imediata apropiere (dar în afară) a citadelei otomane (edificate între 1540–1546 chiar și după această dată).

Această cercetare continuată în anii următori, inclusiv după 1989, în apropierea străzii Cetății 59 de exemplu, pe axul străzii Cetății și la intersecția ei cu strada Citadelei, a dus la descoperirea celei mai vechi necropole creștine a așezării medievale de la Brăila (secolele XIII–XIV). *Ea a cuprins, foarte probabil, și înhumări din epoca lui Mircea cel Bătrân. Suprapunerea acestei necropole creștine a așezării Brăilei de către citadela fortificațiilor otomane după 1540 este o dovadă dintre cele mai puternice ce exclud o fortificație anterioară turcilor. Dacă în acest caz, succesiunea a fost cimitir creștin – citadelă otomană în cel de-al doilea caz – cercetat la Brăila (în Piața Traian) cimitirul creștin nr. 2 datat 1400–1500 (deci secolul XV) a fost suprapus în a doua jumătate a secolului XVII de un mecet, deci un lăcaș de închinăciune musulman. Și aici, pentru intervalul 1400–1418, unele morminte pot fi atribuite domniei lui Mircea cel Bătrân.*

*

Vatra medievală a așezării Brăilei, ce va căpăta din primele decenii ale secolului al XIV-lea caracter orașenesc, se conturează în stadiul de față al cercetării arheologice prin două elemente esențiale: modul de dispunere a celor trei cimitire creștine²⁴ și răspândirea unor specii ceramice datate în secolele XIV–XV, precum și a altor documente arheologice specifice.

Cercetările arheologice din ultima vreme (1986–2018), în ciuda caracterului lor precumpăni-

tor de salvare, dau răspuns problemei identificării în spațiu a nucleului așezării medievale din secolul al XIV-lea, precum și din veacul următor.

Așadar, în lungul falezei Dunării, până la o distanță spre vest de circa 150–200 metri, urmând paralel țărnul pe direcția nord-sud sau invers, sud-nord, deoarece acest drum de acces s-a numit Calea Silistrei, s-a conturat viața orașului medieval Brăila. În directă legătură cu principalele drumuri comerciale ce ajungeau în dreptul ei, Brăila a avut o dispunere ce a urmărit linia fluviului la care se ajungea în secolul al XIV-lea prin două sau trei vaduri.

Pentru secolul al XV-lea, cu greu se poate face o distincție în privința suprafeței așezării față de secolul precedent. Descoperirile arheologice arată că aceasta s-a extins spre nord și spre sud față de nucleul amintit mai sus. În ceea ce privește secolul al XVI-lea, orașul depășise spre miazăzi zona în care, la capătul străzii Malului de astăzi, s-a ridicat, după 1540, biserica Mitropoliei Brăilei. Zona creștină a orașului se va concentra astfel, diametral opus celei locuite de turci, către sud, nu înainte ca ea să fi cunoscut o extindere și spre nord în prima jumătate a veacului al XVI-lea, după cum atestă o serie de descoperiri arheologice din zona Grădinii Publice²⁵.

Așadar, cu ajutorul datelor arheologice, care plasează necropola medievală nr. 1, datată în secolele XIII–XIV, pe locul cetății ridicată de turci începând cu 1540, putem spune că Brăila nu a avut o fortificație înainte de acest dramatic moment al istoriei sale, deci nici în vremea lui Mircea cel Bătrân.

Pe cel mai înalt loc de lângă așezarea medievală din secolele XIII–XIV, la o cotă de aproximativ 26 metri peste nivelul Mării Negre, conform unui vechi obicei, locuitorii Brăilei își amplasaseră cimitirul și nu cetatea, oricât de mult și-ar fi dorit o astfel de construcție, oricât de mult s-ar fi impus ea pentru siguranța comerțului atât de înfloritor, subliniat ca atare de Laonic Chalcocondil²⁶.

Și eu am crezut, cândva, că Brăila trebuia să fi fost fortificată la 1426, când oști polone și moldovene s-au adunat aici în așteptarea celor ungurești pentru a porni contra turcilor²⁷. Mi se părea normal ca vreme de două luni, cât au așteptat soldații poloni și moldoveni aici, ei să se fi aflat la adăpostul unor ziduri.

La fel, șederea lui Mehmet al II-lea Fatih la Brăila, în ziua de 29 iunie 1462, în timpul retragerii din expediția contra lui Vlad Țepeș din Țara Românească, ar fi impus adăpostul unor ziduri, mai ales că amintirea atacului de noapte din 16 iunie și a celui din preajma Buzăului erau încă proaspete în amintirea sultanului. Este adevărat că era silit să facă acest popas în drumul de întoarcere spre Adrianopol, zăbava impunându-se de sărbătoarea *bairamului* de după *postul de ramazan*²⁸.

Și totuși, o astfel de fortificație la Brăila nu a existat nici atunci.

Tezaurul de monede feudale de la Maraloiu, județul Brăila

În colecția Muzeului Brăilei „Carol I” se află de mai mulți ani un mic tezaur de monede feudale românești și străine care până în momentul de față a rămas inedit. El a fost descoperit în apropierea satului Maraloiu, comuna Grădiștea, județul Brăila, în anul 1965, de către doi țărani aflați la munca câmpului.²⁹

Satul Maraloiu este situat pe terasa Buzăului, la aproximativ 60 km spre vest de municipiul Brăila, fiind cercetat până în prezent, din punct de vedere arheologic, doar la suprafață.

S-a constatat astfel că în partea de sud-vest a satului pe malul lacului Balta-Albă se găsesc la suprafața solului fragmente ceramice, dintre care unele aparțin perioadei de sfârșit a epocii bronzului – cultura Noua, iar altele culturii Dridu, secolele X–XI d.Hr.³⁰ Din păcate, imediat după descoperire nu s-au întreprins investigații la fața locului, astfel că nu cunoaștem condițiile concrete în care a fost găsit.

Deși puține, piesele provin din patru locuri diferite, însă învecinate, și anume: Țara Românească, Hanatul Hoardei de Aur, Serbia și Bulgaria. Compoziția lui din acest punct de vedere nu surprinde, deoarece în mod obișnuit tezaurele monetare provenind de la primii voievozi ai Țării Românești aveau în alcătuire piese bulgărești, sârbești, poloneze, maghiare, cehe etc., sau ale domnilor Moldovei, ca o dovadă a circulației intense între țările române și vecini.³¹

Iată care sunt însă piesele ce îl compun: șapte dinari de tipul comun muntean, emiși de Vladislav I (1364–1377) – cinci monede, două de Radu I (1377–1383) – și un ducat de la Mircea cel Bătrân

(1386–1418). Celelalte șase piese sunt, după cum urmează, trei dirhemi de la hanul Toctai (1290–1311), o monedă din bronz emisă de orașele de la gurile Dunării aflate sub autoritatea hanilor Hoardei de Aur, un aspru de la țarul bulgar Ivan Sracimir (1360–1365, 1369–1396) și un dinar de la regele Serbiei Ștefan Uroș III Deceanski (1321–1331). După cum se poate observa, piesele au fost emise pe o perioadă ce se întinde de la sfârșitul secolului al XIII-lea (1291) și până la sfârșitul celui următor (1396), când au fost îngropate.

Suntem de părere că tezaurul a fost îngropat puțin timp după 1396, Ivan Sracimir murind în acest an, iar ducatul de la Mircea cel Bătrân, fiind de „tipul nr. 1” este și el emis până la această dată.³²

Important ni se pare, având în vedere data îngropării, faptul că pentru prima dată, în această zonă, este descoperit un tezaur cu o astfel de compoziție și credem că aspectul trebuie pus în legătură cu circulația intensă de mărfuri pe drumul ce lega Brăila cu Brașovul, pe valea Buzăului, în timpul domniei lui Mircea cel Bătrân. Nu putem preciza însă dacă momentul îngropării lui poate avea vreo legătură cu evenimentele de la sfârșitul primei părți a domniei marelui voievod.

Este demn de subliniat și faptul că alături de treisprezece monede din argint se află și una din bronz, având pe avers tamgaua Hoardei de Aur, iar pe revers o cruce cu brațe egale și o legendă. Ea se adaugă exemplarelor descoperite până acum la Isaccea, Enisala, Ostrov, Păcuilui lui Soare, confirmând ipoteza lui Octavian Iliescu, potrivit căreia ele ar reprezenta „emisiuni locale ale orașelor de la gurile Dunării, emisiuni destinate să asigure banii mărunți de toate zilele”.³³

Note

¹ Constantin C. Giurescu, *În legătură cu Mircea cel Bătrân*, în „Revista Istorică Română”, XV, 1945, 4, p. 423.

² P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, Casa Școalelor, București, 1944, 368 p.

³ Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, 2, ed. a IV-a, București, 1943, p. 529.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Nicolae Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1899, p. 323–325, doc. nr. XXXII.

⁶ *Idem*, *Studii și documente*, XXIII, București, 1913, p. 46–49, documentul nr. XLV.

⁷ *Ibidem*, p. 46.

⁸ Nicolae Iorga, *Când, cum și de ce s-a luat Brăila de turci?*, în „Analele Brăilei”, V, 1, 1933, p. 2–5. Mai nou, toate studiile, articolele sau notele consacrate special Brăilei de către marele istoric au fost adunate de către autorul acestor rânduri în volumul intitulat *Din trecutul istoric al orașului Brăila*, Ed. Istros, Brăila, 1999, p. 4–5.

⁹ P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, ed. a II-a, Gheorghe Lazăr, București, 2000, p. 168.

¹⁰ *Ibidem*, p. 168–169.

¹¹ *Ibidem*, p. 169. Aici însă existau și cercetări arheologice realizate de Gr. Florescu, *Turnul antic de la Turnu Măgurele* (cercetări arheologice din 1936) extras din *Omagiu lui C. Kirilșescu*, București, 1936, 12 p. și II planșe, apud P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 169, nota 48.

¹² *Ibidem*, p. 169 și nota 49. Tot aici, se trimite la același volum omagial închinat lui C. Kirilșescu pentru Al. Bărcăcilă, *Cetatea medievală a Severinului*, extras, 23 p. și XIV planșe.

¹³ Constantin C. Giurescu, *În legătură cu Mircea cel Bătrân*, în „Revista Istorică Română”, XV, 1945, 4, p. 423.

¹⁴ P.P. Panaitescu, *Învățăturile lui Neagoe Basarab. Problema autenticității*, București, extras din „Balcania”, V, 1, MCMXLII, p. 3–78 (de fapt 1946).

¹⁵ *Ibidem*, p. 60.

¹⁶ *Ibidem*, p. 66.

¹⁷ *Istoria României*, II, București, 1962, p. 343.

¹⁸ Constantin C. Giurescu, *Istoricul orașului Brăila din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, 1968, 372 p. + 60 ilustrații + două hărți.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Vezi supra p. 2.

²¹ Gh.I. Cantacuzino, *Cetăți medievale din Țara Românească. Secolele XIII–XVI*, București, 1981, p. 36.

²² Ar rezulta, dintr-un astfel de punct de vedere, că cetățile de la sfârșitul secolului al IV-lea, pentru Țara Românească, își găseau rostul numai pe linia hotarelor, oricare vor fi fost ele. Sub Mircea cel Bătrân însă, ca stăpân al Dobrogei, a existat cetatea de pe malul lacului Babadag, de la *Enisala*, construită, e drept, nu atunci. *Dar ea se dovedea de folos* chiar în interiorul țării. Astfel, nu credem că doar în funcție de apropierea sau depărtarea de graniță își găseau utilitatea astfel de fortificații – cetățile. Brăila putea justifica ridicarea unei astfel de cetăți, dacă ținem seama de importanța locului din punct de vedere economic în secolul al XIV-lea (a doua jumătate). Problema a fost însă ce autoritate politică s-ar fi încumetat să o construiască, la un vad atât de râvnit, în primul rând de regele Ungariei și protejării săi, negustorii brașoveni, iar mai târziu de Ștefan cel Mare. *Noi credem că, paradoxal, importanța excepțională a locu-*

lui, apriga lui dispută în secolele XIV și XV au făcut ca aici să nu se ridice o cetate decât atunci când apare, din 1538, mâna de fier a turcilor.

²³ Vezi volumul *Marele Mircea Voievod*, coordonator Ion Pătroiu, București, 1987, 536 p., cu o serie de studii temeinice, dar și hotărât să facă din Mircea cel Bătrân, Mircea cel Mare din motive pe care nu dorim să le comentăm. Deși ne-am fi așteptat la o abordare a chestiunii, Cristian Moisescu, *Arhitectura epocii lui Mircea cel Mare*, în *op. cit.*, p. 469–505, nu vorbește nicăieri despre o fortificație la Brăila în epoca lui Mircea cel Bătrân.

²⁴ În prezent, cunoaștem cu precizie amplasarea în vatra istorică a Brăilei și a celei de a patra necropole creștine. Este drept ea este ceva mai târzie (sfârșitul secolului al XVIII-lea), însă extrem de importantă din mai multe puncte de vedere. Mai întâi, ea nu apare menționată pe cel mai vechi plan al orașului – cel ridicat de ofițerul austriac Johann von Vermatti în 1789–1790 – aflat la Biblioteca Națională din Viena. Bănuim că motivul este *redarea exactă a aspectului fortificațiilor* și nu a altor detalii. Planul a fost publicat de M. Popescu, *Cetățile turcești din prejurul Principatelor române*, în *BCMI*, XX, 52, 1927, p. 82–84 și fig. 10, apoi de Gh.T. Marinescu, *Brăila Veche*, Brăila, 1929, p. 45, pl. XXIII, precum și de Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, III, 2, p. 609, fiind folosit mai ales ca document important privitor la cetate (fortificații). În schimb, pe planul din 1834, ridicat de ofițerul rus Berroczy, în punctul extrem sudic al orașului de atunci, bine conturat de urmele fostului zid și ale șanțului de apărare, între *Calea Silistrei* (azi *Calea Călărașilor*) și *terasa Dunării*, găsim mențiunea: *Champ des morts* (câmp de morminte). Sondaje arheologice, dar mai ales diverse lucrări edilitare în zonă, au arătat că este vorba de o necropolă creștină din secolul al XVIII-lea. Aceasta se explică prin creșterea orașului către sud și vest. De la o vreme, cimitirul se va fi întins și în jurul bisericii mitropoliei Proilaviei. Pe planul lui Berroczy, din 1834, avem amplasamentul acestei biserici. El va fi sporit, poate, și cu mulțimea soldaților creștini căzuți în dese războaie cu turcii din secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Oricum, această a patra necropolă creștină a orașului ne arată direcția în care așezarea medievală Brăila a evoluat de la origini până în pragul epocii moderne.

²⁵ Ionel Căndea, *Brăila. Origini și evoluție până la jumătatea secolului al XVI-lea*, Brăila, 1995, p. 73–86.

²⁶ Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, ediția V. Grecu, București, 1958, p. 285.

²⁷ Constantin C. Giurescu, *Istoricul orașului Brăila*, București, 1968, p. 63.

²⁸ *Düsturnamei Enveri* în *Cronici turcești privind Țările Române*, extrase, I, Mihail Guboglu și Mustafa Mehmet, București, 1966, p. 43: „*Șahul a venit la Brăila unde a petrecut sărbătoarea*”. *Nici aici numele Brăilei nu are vreun atribut care să-i precizeze un eventual statut de așezare fortificată.*

²⁹ N. Harțușche, *Repertoriul arheologic al județului Brăila*, în *Zilele Culturii Brăilene*. Comunicări și referate, Brăila, 1970, p. 23, unde este datat secolul XVI.

³⁰ *Ibidem*.

31 C. Moisil, *Monetăria Țării Românești în timpul dinastiei Basarabilor*. Extras din *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, Cluj, 1924, p. 11–15.

32 O. Iliescu, *Moneda în România 491–1864*, Ed. Meridiane, București, 1970. p. 21 „Bucății de tipul nr. 1 (comun) au fost bătute în prima parte a domniei lui Mircea, până la bătălia de la Nicopole (1396), cei cu efigie (tipurile

2–6) reprezintă emisiuni din anii 1396–1418, când voievodul Țării Românești obține o mare autoritate la Dunărea de Jos, ajungând pentru câțiva timp arbitru al politicii balcanice”.

33 *Idem*, *Emisiuni monetare ale orașelor medievale de la Dunărea de Jos*, în Peuce, *Studii și comunicări de istorie, etnografie și muzeologie*, II, Tulcea, 1971, p. 263.

Piese ce alcătuiesc micul tezaur de la Maraloiu, județul Brăila*

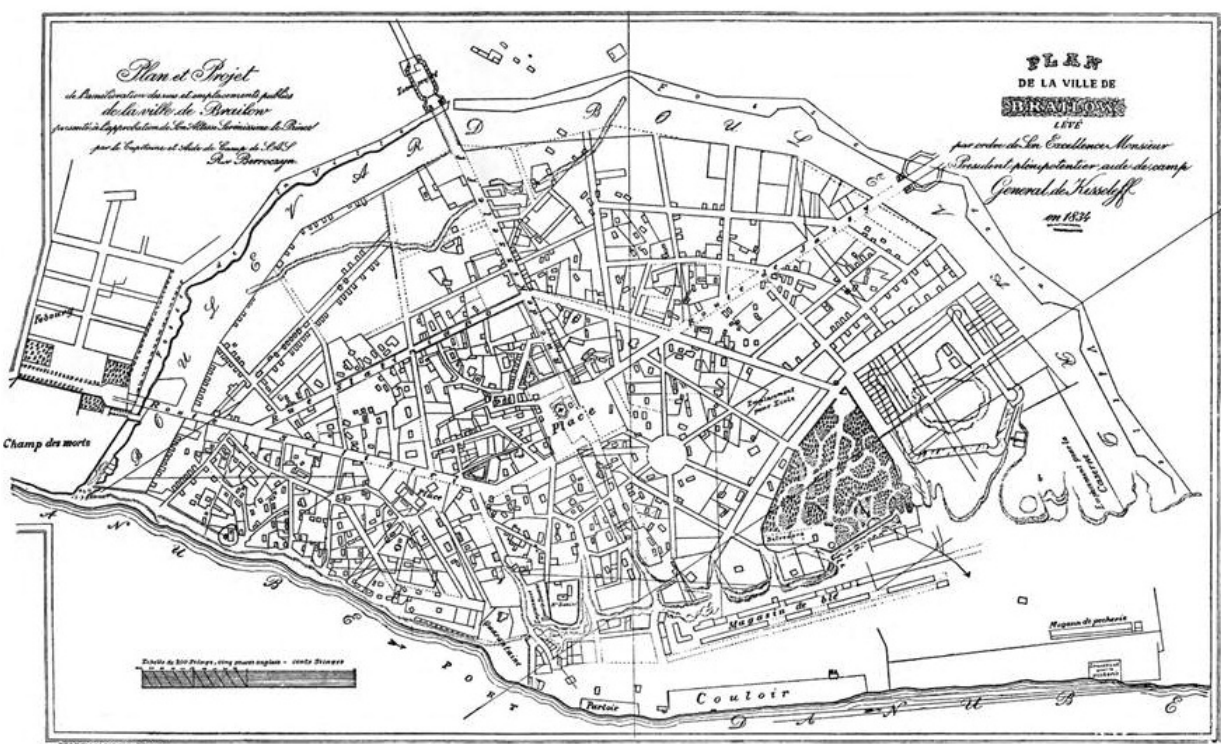
*Pentru determinarea celor trei piese tătărești am folosit:

O. Iliescu *Monede din tezaurul descoperit la Oțeleni (raionul Huși, reg. Iași)*, în *Arheologia Moldovei*, Editura Academiei R.P.R., II–III, 1964, p. 363–405.

Am transcris și am tradus legendele aici, după modelul amintit, pentru a nu trimite pentru aceeași

piesă la mai multe numere din tezaurul de la Oțeleni.

Prescurtări: b (m), (r): bine (mediocru), (rău), conservată; c. 1. (p). e. (i): cerc linear (perlat) exterior (interior); h: hegira; tip. corn.: tipul comun; M. Br.: Muzeul Brăilei; dr.: dreaptă; st.: stângă.

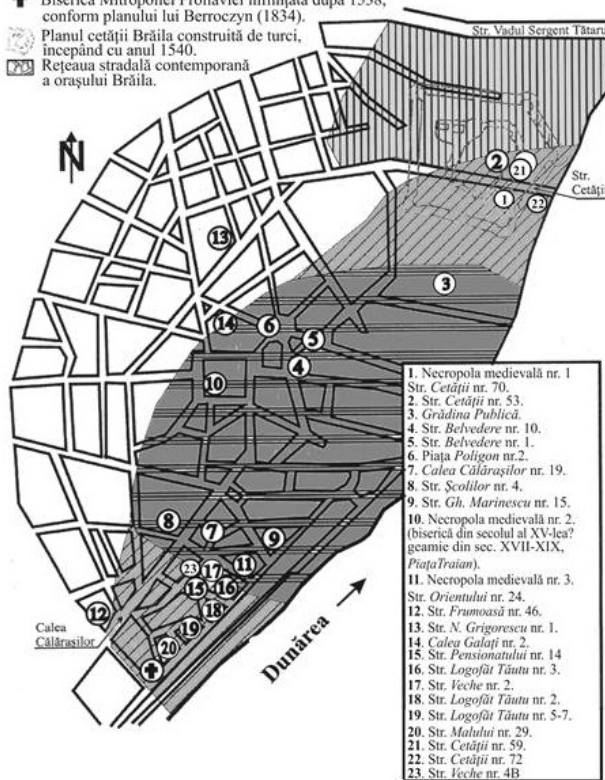

X. BRĂILA
Planul orașului / Stadtplan
1834, 1 : 5 000

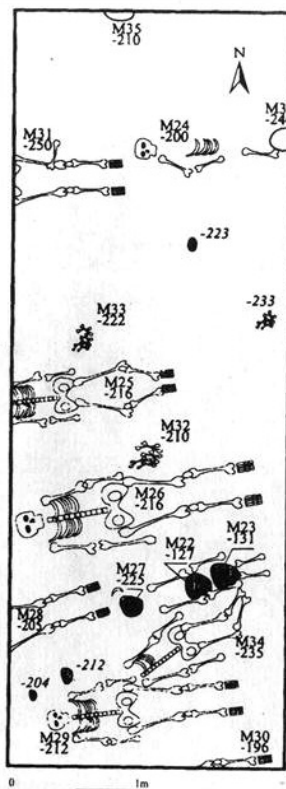
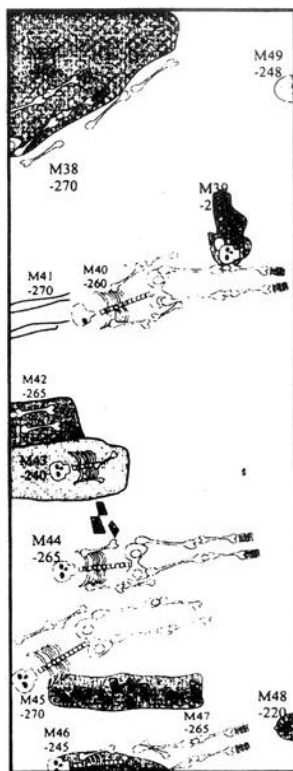
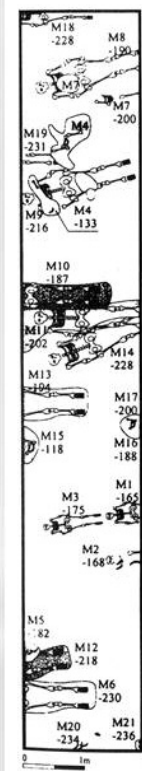
BRĂILA. Câteva puncte cercetate arheologic în vatra medievală a așezării Brăila.

Legendă:

- Vatra medievală a orașului Brăila în secolul al XIV-lea.
- Amplasarea necropolei medievale nr.1, sec. XIII-XIV, conform cercetărilor arheologice; arie suprapusă de cetatea construită de turci după 1540.
- Dezvoltarea orașului medieval în secolele XV-XVI.
- Biserica Mitropoliei Proilaviei înființată după 1538, conform planului lui Berroczy (1834).
- Planul cetății Brăila construită de turci, începând cu anul 1540.
- Rețeaua stradală contemporană a orașului Brăila.

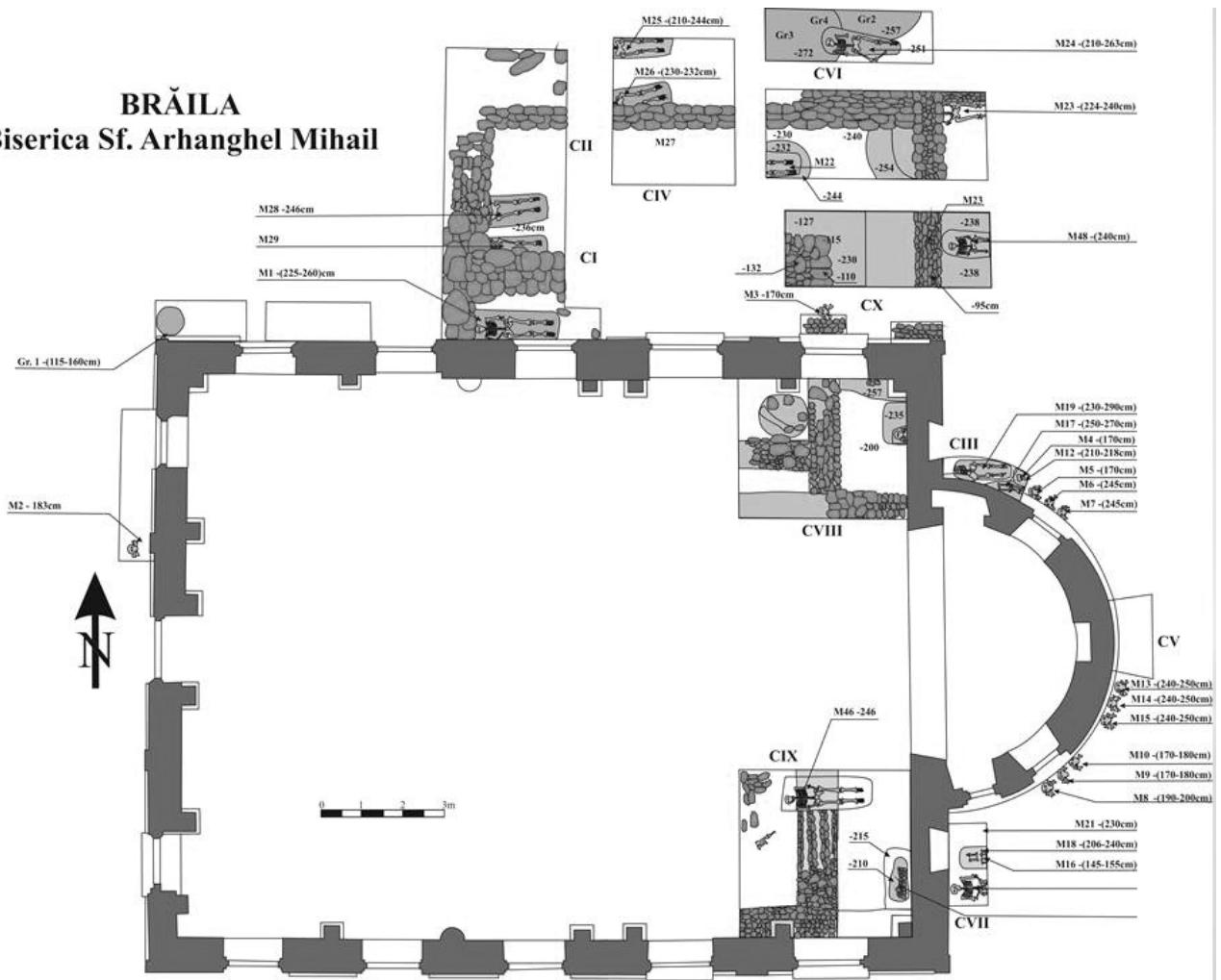

1. Necropola medievală nr. 1
Str. Cetății nr. 70.
2. Str. Cetății nr. 53.
3. Grădina Publică.
4. Str. Belvedere nr. 10.
5. Str. Belvedere nr. 1.
6. Piața Polygon nr.2.
7. Calea Calărășilor nr. 19.
8. Str. Școlilor nr. 4.
9. Str. Gh. Marinescu nr. 15.
10. Necropola medievală nr. 2.
(biserica din secolul al XV-lea?
geamie din sec. XVII-XIX,
PiațaTraian).
11. Necropola medievală nr. 3.
Str. Orientului nr. 24.
12. Str. Frumoasă nr. 46.
13. Str. N. Grigorescu nr. 1.
14. Calea Galați nr. 2.
15. Str. Pensionatului nr. 14
16. Str. Logofăt Tăutu nr. 3.
17. Str. Veche nr. 2.
18. Str. Logofăt Tăutu nr. 2.
19. Str. Logofăt Tăutu nr. 5-7.
20. Str. Malului nr. 29.
21. Str. Cetății nr. 59.
22. Str. Cetății nr. 72
23. Str. Veche nr. 4B

Brăila, str. Cetății nr. 70, Casa Perpessicius
Necropola creștină medievală nr. 1 sec XIII-XIV (1986); S1-S3

BRĂILA Biserica Sf. Arhanghel Mihail

1

A. Hanatul Hoardei de Aur

Hanul Toctai (1290—1311)⁶

1. Av. | Chan | Hanul
al-Adil | cel Drept
Toqt | Toct(ai)

C.1?⁷ + c.p. + c.l.e. Traducerea legendei: Hanul cel Drept Toct(ai)

Rv. | Duri | Bătu(tă)
Qr | Cr(im)
6 | 6

Tamgava Hoardei de Aur⁸. Totul într-un cadru hexalobat. C.p. + c.l.e. ? Traducerea legendei: Bătu(tă) la Qr(m) azi Starî Krîm, în Crimeea. Anul h. 6 pentru 690 = 41 — 23 XII 1291⁹. AR., dirhem, 16 × 17 mm, 1,45 g, 7°; m.c., M.Br., inv. nr. 512/11 (pl. 1/1).

2

2. Av. | Chan | ai-Adil
al-Adil | Toqt
سو قو | C.1. + c.p. + c.l.e. Traducerea legendei ca mai sus.

Rv. | Duri |
Qr |
5 |

Tamgava Hoardei de Aur⁸. Totul într-un cadru hexalobat. C.p. + c.l.e. ? Traducerea la fel ca mai sus. Anul h. 5 pentru 695 = 10 XI 1295 — 29 X 1296. AR., dirhem, 15 × 17 mm, 1,30 g, 7°; m.c., M.Br. Inv. nr. 512/12 (pl. 1/2).

3. Av.

ب ا ل
القال
الروا

Chan
al-Adil
Toqta

C.p. + c.l.e. Traducerea legendei ca ma isus.

Rv.

ر ر
م م
٧٥٠

Duriba
Qrim
.....

3

Tamgava Hoardei de Aur¹¹. Totul într-un cadru hexalob. C.p. + (c.l.e.?). Traducerea ca mai sus. Anul h. 650? pentru 695 = 10 XI 1295 — 29 X 1296. AR., dirhem¹², 16 × 17 mm, 1,20 gr., ↗ m.c., ștearsă, M. Br., Inv. nr. 512/10 (pl. 1/3).

B. Emisiuni ale orașelor de la gurile Dunării
(sub autoritatea hanilor Hoardei de Aur)

4. Av. Imitație a tamgavei Hoardei de Aur cu globulă în dr. și linie în st., într-un c.l. + (c.p.)?

Rv. Cruce simplă cu brațe egale. În cantonul I semnul: N în al II-lea IC (Isus?), al III-lea șters, în al IV-lea X (Sigla H culcată? = Hristos?). Deasupra crucii și spre stînga cinci globule din care trei grupate. Totul într-un c.p.

AE., 16 × 18 mm, 1,93 g ↘; șters. O. Iliescu, Emisiuni monetare ale orașelor medievale de la Dunărea de Jos în Peuce, II, 1971, p. 264, fig. 2², M. Br., Inv. nr. 512/14 (pl. 1/4).

4

C. Serbia

Ștefan Uroș III Deceanski (1321—1331).

5. Av. **МОНИТА/СТЕПАН** În cîmp coiful.

Rv. Fără legendă. Isus Hristos cu nimbul cruciat perlat, stînd pe tron în veșminte împăratești. De o parte și de alta a capului IC — XC. Lipsesc cercurile.

AR., dinar, 15 × 17 mm, 0,76 g, contramarcă, m. c. Ratislav Marić, Studije iz srpske numizmatike, p. 57, fig. 9/1. M. Br., Inv. nr. 512/9, (pl. I 5).

5

D. Taratul de Vidin

Ioan Sracimir (1360—1365, 1369—1396).

6. Av. **+ IO İPAX[IMIP]P EB** între două cercuri perlate. Țarul stînd pe tron, nîmbat, ține în dr. sceptrul terminat cu o floare de crin, iar în st. globul cruciger.

Pe brațele tronului cite o floare de crin. Sub tron o stea cu șase raze. Sceptrul străbate c.p.i. ajungînd la c.p.e. la sfîrșitul legendei.

Rv. **+ IO CP[ATIM]IP EB PAX** între două cercuri perlate. Bustul

lui Isus Hristos, cu nimb cruciat, binecuvîntează cu dr. iar cu st. ține Evanghelia. În cîmp IC — XC.

AR., aspru, 18 mm, 0,58 g ↘; șters. I. Bancilă, Din numismatica lui Ivan Sracimir, în Studii și cercetări de numismatică, II, 1958, p. 358⁴. M. Br., Inv. nr. 512/13, (pl. I 6).

6

E. Țara Românească

Vladislav I. Vlaicu (1364—1377).

7. AR., dinar, tipul com. muntean, legenda în slavonă, 15 × 17 mm, 0,66 g ↗; lipsă un fragment. George Buzdugan, Octavian Luchian, Constantin C. Oprescu, Monede și bancnote românești, București, 1977⁵, p. 10, nr. 17. M. Br., Inv. nr. 512/1 (pl. 1/7).

7

8. AR., dinar, tipul com. muntean, legenda în latină, 13 × 17 mm, 0,63 g ↑; lipsă un fragment, MBR, p. 10, nr. 15 dar fără floare

de crin sub viziera coifului iar legenda pe Rv. **TRANSALPINI**

și nu **TRANSALPINI** M. Br., Inv. nr. 512/2, (pl. II/8).

8

9

9. AR., dinar, tip com. muntean, legenda în latină, 16 × 17 mm, 0,73 g ♂ ; ștearsă, MBR, p. 10, nr. 16 dar legenda pe Rv. este ca mai sus. M. Br., Inv. nr. 512/3 (pl. II/9).

10

10. Av. ***SLADZILA WAWODA** între două cercuri de perle. Scut despicaț. În primul cartier patru grinzi, în al doilea o globulă în centru.

Rv. ***TRAN/SALPA** între un c.p.e. și c.l.i. Coif închis în profil spre dr., străbătut de c.l.i., cu o globulă chiar pe cerc. Deasupra, acvila cu aripile închise și capul întors spre crucea de la începutul legendei. În cimpul dr. sigla S⁹.

AR., 15 × 16 mm, 0,68 g ♂ b.c., M. Br., Inv. nr. 512/4 (pl. II/10).

11

11. Av. Ca mai sus. Cartierul al doilea al scutului fără globulă. Deasupra scutului, dare să iasă spre dr. o floare de crin.

Rv. ***TRAN/SALPANI** între două cercuri lineare. În rest, ca mai sus. Sigla S din cimpul drept atinge coiful.

AR., 15 × 16 mm, 0,66 g ♂ ; ușor ștearsă, M. Br., Inv. nr. 512/5 (pl. II/11).

Radu I (1377—1383).

12

12. Av. ***BEANKI BOEBODA** între două cercuri de perle. Scut despicaț. În primul cartier trei grinzi cu hașuri înclinate spre st. În al doilea Sigla Θ. Deasupra scutului o globulă.

Rv. ***WPA/DOVA E** între c.p.e. și c.l.i. Coif închis în profil spre dr. Flore de crin sub vizieră. Acvila cu aripi strnise, spre dr., capul spre st. În cimpul dr. crucea din patru globule unite, avind încă două deasupra ei, mai mici.

AR., dinar, tip com. muntean, 16 × 17 mm, 0,58 g ♀ ; ștearsă, MBR, p. 15, varintă la nr. 70, M. Br., Inv. nr. 512/6. (pl. II/12).

13

13. Ca mai sus.

AR., dinar, tip com. muntean, 16 mm, 0,66 g ♀ ; ștearsă, MBR, p. 15, variantă la nr. 70, M. Br., Inv. nr. 512/7, (pl. II/13).

Mircea cel Bătrîn (1386—1418).

14

14. AR., ducat, tip com. muntean, legenda în latină, 12 mm, 0,36 g ← r.c., ruptă, ștearsă, MBR, p. 19, nr. 103 (Av. Sigla I, Rv. fără siglă), M. Br., Inv. nr. 512/8, (pl. II/14).

Titu Maiorescu în Banat*

Acad. Păun Ion Otiman

Formația mea științifică nu este apropiată de tema simpozionului nostru „Doi făuritori ai culturii române: Titu Maiorescu și Mihai Eminescu”, astfel că nu mă voi încumeta să mă refer la titanica operă a celor mai de seamă formatori de cultură românească: Mihai Eminescu și Titu Maiorescu.

Numeroși și cei mai avizați critici și istorici literari de ieri și de azi ai României, ca să-i amintesc numai pe E. Lovinescu, G. Călinescu, N. Manolescu, E. Simion, dar și pe bănățenii E. Todoran, C. Ungureanu, C. Dascălu, P. Creția, B. Dascălu și alții, au elaborat studii substanțiale referitoare la operele lui M. Eminescu și T. Maiorescu și la contribuția acestora la edificarea și formarea culturii românești. În poziția și responsabilitatea vremelnice pe care le am, doresc, în deschiderea dezbaterii noastre de azi, să prezint legăturile celor doi titani cu bănățenii, luminile și urmele lăsate de aceștia asupra culturii Banatului, dar și modul în care văd contribuția cercetătorilor bănățeni, în general, și a celor de la Institutul de Cercetări Banatice „Titu Maiorescu” din Timișoara la studierea, cunoașterea și promovarea culturii bănățene, în contextul național și internațional.

Cele mai strânse și îndelungate legături cu Banatul, cu vatra sa culturală, Caransebeșul, le-a avut Titu Maiorescu, atât prin relațiile de rudenie ca nepot de soră (mama sa, Maria, născută Popasu) al episcopului Ioan Popasu, care îi este și naș la căsătoria religioasă ortodoxă cu prima sa soție Clara Kremnitz, și cu verișori primari: Maria, Elena, Emilia, Constantin și Ioan Popasu¹, cât și prin numeroasele călătorii întreprinse în decursul timpului în

Banat, în mod deosebit, la Caransebeș. Nu numai atât. În Banat, la Caransebeș, în anul 1958, după absolvirea școlii thereziene de la Viena, Ioan Popasu – unchiul (nenea Popa) – și mama sa, Maria, îi scriu tatălui său, Ion Maiorescu, aflat la Brașov, că este cel mai bine pentru băiat, proaspăt absolvent therezianist, să-și continue studiile la Berlin. Iată și consemnarea lui Titu Maiorescu în legătură cu aceasta: „Mama și nenea Popa, ce o să fie cu mine etc., consiliuri peste consiliuri al căror rezultat este pentru mine ca să plec la Berlin, așteptând până atunci sau o scrisoare decisivă, sau (dacă vei căpătare scrisoarea asta) o depeșă telegrafică opritoare de la d-ta. Iacă părerea mamei și a nenei Popei. Ce să fac?”²

După cum găsim în valoroasa și documentata carte a teologului V. Petrica, Titu Maiorescu a cunoscut și a colaborat cu o mulțime de intelectuali bănățeni, mulți dintre ei fiind susținuți și promovați de acesta. Desigur, fără doar și poate, cea mai fecundă colaborare a lui Titu Maiorescu cu intelectualii bănățeni este cea cu enciclopedistul Corneliu Diaconovici. Maiorescu, apreciind înaltele și variatele calități intelectuale ale lui C. Diaconovici, îl ajută, în calitatea sa de redactor al revistei „Romänische Revue” („Jahrbücher”), propunându-l ca ministru al Cultelor și Instrucțiunilor Publice, Regelui Carol I pentru conferirea Medaliei pentru știință și artă „Bene Merenti”. De asemenea, aprecierea ce i-o dă lui C. Diaconovici se concretizează în îndemnul coordonării lucrărilor de realizare a enciclopediei de către acesta, cât și în acceptarea lui T. Maiorescu de a colabora prin participarea

*Alocuțiune susținută la simpozionul „Doi făuritori ai culturii române: Titu Maiorescu și Mihai Eminescu” (6 octombrie 2017, Zrenjanin și 7 octombrie 2017, Timișoara)

concretă a lui la redactarea mai multor articole la cea dintâi enciclopedie românească, grandioasa *Enciclopedie Română*, în trei volume, coordonată de intelectualul bănăţean.

Titu Maiorescu îi scrie lui C. Diaconovici următoarele îndemnuri și atenționări privind intenția acestuia de a începe lucrul la enciclopedie: „*Înțeleg însemnătatea întreprinderii dumneavoastră și înțeleg și greutatea ei, mai ales din cauza lipsei de obiectivitate a publiciștilor noștri, la a căror colaborare sunteți totuși siliți a vă adresa*”.³

Pe lângă cele două legături și colaborări strânse cu personalitățile bănăţene (I. Popasu și C. Diaconovici), T. Maiorescu cunoaște și ajută mulți bănăţeni caransebeșeni aflați la studii la Viena sau Berlin sau prin susținerea activităților literare ale acestora. Amintim aici pe următorii: muzicianul Nicolae Popovici, dr. Ioan Pael, profesorul Iosif Bălan, scriitorii Ioan Popovici-Bănăţeanu și Victor Vlad Delamarina etc.

Călătoriile întreprinse de T. Maiorescu la Caransebeș, în decursul timpului, nu au ca obiectiv numai vizita rudelor sale, în mod deosebit a episcopului diecezan Ioan Popasu. Aceste vizite sunt folosite de T. Maiorescu ca prilejuri de a se întâlni cu personalități de seamă din granița habsburgică, precum generalul Traian Doda, protosinghelul Filaret Musta, director (rector) al Institutului Teologic, protopopul de Oravița, Andrei Ghidiu, profesorul Ștefan Velovan ș.a.

Titu Maiorescu, în mod deosebit la Viena, dar și la Berlin, s-a cunoscut cu avocatul Vincențiu Babeș, militant de seamă al unirii Banatului și Transilvaniei cu România, membru fondator al Academiei Române. Chiar dacă în *Însemnările zilnice*⁴, Titu Maiorescu nu exprimă cele mai alese sentimente față de Vincențiu Babeș, de numeroase ori a locuit la familia Babeș, beneficiind și de sprijinul material al acesteia.

Apreciem, din însemnările lui Titu Maiorescu în *Jurnal* și din scrisorile vremii, că legăturile sale cu oamenii de seamă sau de rând ai Banatului și Transilvaniei au avut o influență deosebită cu privire la concepția și activitatea remarcabilă a acestuia privind întregirea neamului românesc. Din păcate, Titu Maiorescu s-a stins din viață cu numai un an înainte de Marea Unire. Îndrăznesc să afirm că dintre neîmplinirile pe care le-a avut Maiorescu în viață cea mai mare este legată de destinul sfârșitului trecerii în eternitate, fără să aibă bucuria de a vedea făurirea României Mari de către poporul său.

Note

¹ Vasile Petrica, *Titu Maiorescu și Banatul*, Ed. DPP, 2014.

² *Idem* 1.

³ *Idem* 1.

⁴ Titu Maiorescu, *Jurnalul, I, II, III*, Ed. Fundația Națională pentru Știință și Artă.

Jurnalul „Junimea” – unicat al patrimoniului național*

*Ioan David***

Societatea literară „Junimea” a fost înființată la Iași, în iarna anului 1863/primăvara lui 1864 de Petre P. Carp, Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi, Vasile Pogor și Theodor G. Rosetti, acesta din urmă a dat numele societății. Rândurile „Junimii” au crescut, de la an la an, îmbogățindu-și componența cu noi membri, călăuziți de deviza: „*Entre qui veut, reste qui peut!*” („*Între cine vrea, rămâne cine poate!*”) Astfel, multe persoane au trecut pragul societății, în timp ce altele au părăsit „Junimea”, motivele fiind diverse: A.D. Xenopol, N.D. Xenopol, G. Panu, I. Pop Florantin, Gr. N. Lazu, D.C. Ollănescu-Ascanio, N. Beldiceanu, I.N. Roman, N. Petrașcu. Pe lângă prezența membrilor consacrați, adunarea societății s-a bucurat de vizita sporadică a lui N. Iorga, B.Șt. Delavrancea, V.A. Urechia, B.P. Hasdeu, Al. Vlahuță, D. Augustin Laurian, E. Max, Gr. Cobălcescu, dar și de simpatiile altor nume sonore din epocă, printre acestea numărându-se și D. Petrino. În 1865, ca urmare a sprijinului acordat societății, Vasile Alecsandri este înzestrat cu titlul de membru al „Junimii”, iar mai târziu, ridicat la rangul de președinte de onoare. Dar, inevitabilul s-a produs: în toamna anului 1876 ia ființă, în București, o a doua „Junime”, ședințele desfășurându-se, în exclusivitate, în casa lui Titu Maiorescu. Prin mutarea la București a lui Iacob Negruzzi, junimiștii rămași la Iași au continuat să se mai întâlnească, dar din ce în ce mai rar, încă circa zece ani și cam tot pe atunci, în preajma anilor 1890–1895, își încetează activitatea și junimiștii de la București, motivul: ancorarea lor în activitatea politică, începând cu anul 1866.¹

„Junimea” a reprezentat, la sfârșitul secolului al XIX-lea, cea mai importantă mișcare literară românească, lucru dovedit și de procesele verbale ale ședințelor societății, consemnate în registrul ce poartă inscripția *Societatea Junimea. Prescripții verbale*, dar cunoscut în literatura de specialitate și mediul muzeografic drept „Jurnalul Junimii”².

Documentul, având în prezent o valoare inestimabilă, cuprinde 57 de procese-verbale ale ședințelor societății din perioada 1865–1873 (indiferent dacă acestea s-au ținut sau nu), cu un format de 25/35 cm și 164 de pagini, dintre care 64 sunt ocupate cu texte olografe. Numărul întâlnirilor erau diferite de la an la an: 1865 – 14 ședințe; 1866 – o ședință; 1871 – opt ședințe; 1872 – 32 de ședințe, iar în 1873 – două ședințe³. Conform acestor procese-verbale, cei mai puțini participanți au fost la ședința din 14 aprilie 1872 (patru), iar în 12 octombrie, același an, 21 de membri (tema de dezbatere fiind mai atractivă: *Cosmopolitismul și naționalitățile*).

De regulă, întâlnirile se desfășurau, de fiecare dată, la alt junimist. Tot din punct de vedere statistic, rezultă că la Vasile Pogor s-au desfășurat 25 de ședințe, la Titu Maiorescu 18, la Iacob Negruzzi 4, și la fratele acestuia, Leon Negruzzi, o singură ședință. Nouă procese-verbale de ședință nu au consemnat nicio mențiune în acest sens.

Procese-verbale ale ședințelor junimiștilor erau scrise de mână, destul de neglijent, trădând un scris grăbit, cu cerneală neagră, în cea mai mare parte a lor de istoricul A.D. Xenopol, secretarul ședințelor, care consemna, cu rigoare, la fiecare întâlnire, participanții (de obicei, nu au fost

*Alocuțiune susținută la simpozionul „Doi făuritori ai culturii române: Titu Maiorescu și Mihai Eminescu” (6 octombrie 2017, Zrenjanin și 7 octombrie 2017, Timișoara)

**Cercetător științific dr., directorul Institutului de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, Timișoara

numeroși), tema dezbaterii și lecturile, iar în final, o sinteză a discuțiilor, cantonată sub titlul „resultatul ședinței”⁴.

Uneori erau consemnate propunerile făcute de membrii societății. Bunăoară, în ședința din 19 octombrie 1865, desfășurată în casa lui Vasile Pogor⁵, principala temă dezbătută a fost legată de cumpărarea unei tipografii, care să deservească Societatea „Junimea”; în acest sens, s-a stabilit o „cotizație mensuală” pentru membrii societății, începând cu 1 octombrie 1865. Cu cele mai mari sume s-au înscris Petre Carp, Vasile Pogor și Titu Maiorescu. De asemenea, s-a mai hotărât închirierea unui spațiu pentru tipografie, pe cât se poate, la „strada mare”, angajarea unui „diriginte tehnic”, care să supravegheze activitatea, casa urmând să fie ținută, prin rotație, de fiecare membru al societății implicat în această activitate.

Tot acum s-a definit rolul tipografiei, sintetizat în patru puncte:

1. Publicarea, cu titlu gratuit, a manuscriselor originale românești, a căror valoare va fi stabilită de un comitet format din membrii „Junimii”.

2. Tipărirea cărților de școală la cel mai mic preț posibil.

3. Retipărirea în „edițiuni critice și portative” a unor lucrări valoroase.

4. Publicarea unor cărți literare și științifice, provenite din traduceri, mai ales din domeniul istoric. De asemenea, s-a stabilit ca fiecare lucrare, ce întrunește girul comitetului de analiză, să fie tipărită cu litere latine. În finalul acestei întruniri, junimistul Vasile Pogor mai face două propuneri: publicarea cronicarilor români cu indice nominal și notițe bibliografice și critice, precum și tipărirea unei antologii de poezii românești deja publicate, dar a căror valoare să fie recunoscută de toți membrii societății.

Alte puncte de vedere ale membrilor societății: construirea unei săli încăpătoare pentru conferințe, chiar și a unui sediu pentru societate, strângerea de fonduri financiare pentru întrajutorarea unor persoane (20 de galbeni pentru „nefericitul Fierbach”)⁶, subvenții pentru Slavici și Eminescu etc.⁷

Creionările secretarului de ședință se opresc, ceva mai pe larg, la propunerile privind programul „Junimii”. Bunăoară, în ședința din 31 martie 1872, istoricul A.D. Xenopol reține următoarea idee a lui Titu Maiorescu: „Să se stabilească o comunicare mai regulată a mișcării civilizației apusene în societatea *Junimea*”. Altfel spus, fiecare junimist avea obligația

să lectureze o publicație și apoi să o prezinte pe bază de „dare de seamă” în cadrul societății.

Alteori erau reținute obligațiile membrilor societății, emanate tot de la Titu Maiorescu, care punea mare accent pe „prelecțiunile publice populare” și pe cursurile organizate, întocmind, în acest sens, grafice riguroase cu data, tema și persoana implicată în acțiuni. Locul prim îl ocupa *creația personală*; sunt citite, în acest cadru, creațiile junimiștilor și nu numai și analizate pentru publicarea în volum sau în „Convorbiri literare”.

La ședința din 1 septembrie 1872/1873 (anul Societății „Junimii” se suprapunea cu anul bisericesc și cel agricol, care începe la 1 septembrie), ținută la Titu Maiorescu, printre cei prezenți s-a numărat și Mihai Eminescu; secretarul ședinței consemnează: „*Domnul Eminescu citește fragmente din Diorama și anume Egiptul și începutul Evului de mijloc. Apoi citește nuvela Sărmanul Dionisie. Asupra acesteia D[omnul] Pogor și Maiorescu observă că sfârșitul și modul deslegării nu corespund cu caracterul întregii scrieri. Se primește pentru a se tipări*”. Eminescu a pășit pragul „Junimii” încă din 1871 și, susține Nicolae Iorga, nu întotdeauna a fost primit pe măsura valorii sale, mai cu seamă în perioada inițială: „*Din gura unui membru al cenaclului din Iași știu că lectura celor mai frumoase poezii ale lui Eminescu nu era întovărășită de acea evlavioasă atenție care ar fi bine unui suflet așa delicat, ci cu observații critice jignitoare, cu glume grosolane, cu râsete inconștiente, care toate își aflau cauza în «defectele stilistice» ale scrisului lui Eminescu. I se cereau ca oricui, și în același ton, schimbări*”⁸. Dar, dincolo de această efemeră stare conflictuală, „Junimea” a însemnat un climat propice pentru desăvârșirea profilului eminescian, asupra căruia a vegheat mereu Titu Maiorescu. Exemple ar fi multe, mă opresc la unul. În 19 aprilie/1 mai 1874, Eminescu avea 24 de ani, Maiorescu îl sfătuia să se gândească temeinic la viitorul lui: „*Domnule Eminescu, în înțelegere cu amicii d-tale de aici, trebuie să te rog iarăși să-ți dai întâi doctoratul. Numirile pe care le fac trebuie să fie ireproșabil de corecte. (...) În ziua în care mă înștiințezi că ai titlul de doctor, ești numit profesor de filosofie suplinitor la Universitatea din Iași, pentru un an, după trecerea căruia trebuie să te înscrii la concurs. (...) Aștept doctoratul dumatăle, la o universitate germană oarecare, pe la jumătatea lui iulie.*

Și, acum câți bani ai nevoie? (...)”⁹

Tot la capitolul obligații ale junimiștilor mai

reținem *alcătuirea de antologii de texte poetice și traduceri din scriitori străini și publicarea acestora* în „Convorbiri literare”.

O altă problemă concretă, căreia junimiștii i-au acordat o mare atenție și este prezentă în procesele verbale, a fost *ortografia*. În ședința din 31 decembrie 1871,¹⁰ după lungi și interminabile discuții, ei decid:

„1. *U* mut se respinge cu totul (exceptându-se cazurile unde este eufonic.

2. *X* se admite în ortografia română.

3. *Apostroful* să se pună unde lipsește o vocală, liniuța unde se face o contragere.

4. *Duplicarea consoanelor* respinsă cu totul. Se exceptă în genere de la regula aceasta și de la altele numele proprii și cuvintele curat tehnice.

5. *Imperfectul* la conjugăția a patra să se scrie cu *e* nu cu *i* (auzeam, nu auziam etc.).

6. *E* la început să se scrie singur și când are sunetul *ie* (expun). La mijloc însă *ie* (pierde)”.

Totodată, într-o ședință ulterioară¹¹, membrii „Junimii” protestează contra ortografiei decretate de Ministerul Instrucțiunilor, susținând că această formă de impunere atinge „libertatea învățământului”, că ortografia nu este o „afacere de administrație” și, în acest caz, ea nu trebuie să încalce normele autorităților literare și nici pe cele academice. Și, tot acum, se acceptă să fie primit *z* în loc de *d*, fiindcă este literă latină și, când se găsește între două vocale, să se scrie tot *z* (pază, fază), dublarea consoanelor fiind respinsă.

Stilul consemnărilor din jurnal este cel specific proceselor verbale, de constatare, telegrafic, cu caracter pur informativ și rezumativ.

Jurnalul „Junimii” se află astăzi, în original, în Fondul Bibliotecii Naționale de Poezie de la Ipotești și reprezintă unul dintre cele mai valoroase unicate ale patrimoniului național. A fost achiziționat de respectiva instituție în 1974 și este catalogat la categoria *tezaur*.

Note

¹ Academia Română, *Dicționarul general al literaturii române*, București, Ed. Univers Enciclopedic, 2005, volumul E/K, p. 745–749.

² Muzeul Brăilei „Carol I”, Fundația Națională pentru Știință și Artă, *Jurnalul Junimii*, ediție îngrijită, studiu introductiv, transliterare și note de Valentin Coșereanu, cuvânt înainte de Eugen Simion, Brăila, Ed. Istros, 2015, p. 9–115.

³ *Ibidem*, p. 12.

⁴ *Ibidem*, p. 13.

⁵ Au fost prezenți: Vasile Pogor, N. Schilettz (Nicolai Skelitti – n.n.), Leon Negruzzi, Iacob Negruzzi și Titu Maiorescu.

⁶ Ședința din 21 ianuarie 1872, prezenți: Rosetti (nu se specifică, Dimitrie sau Theodor n.n.), Vasile Pogor, Iacob Negruzzi, (?) Burcă, (?) Caraiani, Nicolae Gane, Ștefan Vârgolici, Alexandru Lambrior, Alexandru D. Xenopol.

⁷ În ședința din 22 septembrie 1872/73 se decide ca Ioan Slavici să fie subvenționat încă două luni cu 20 de galbeni pentru a-și susține examenul, apoi, cu aceeași sumă, să fie sprijinit Mihai Eminescu. Prezenți la ședință: Rosetti (Theodor sau Dimitrie? – n.n.), Vasile Pogor, Negruzzi (Iacob sau Leon? – n.n.), Titu Maiorescu, (?) Tassu, (?) Castanu, George Panu, Miron Pompiliu (la debut, își schimbă numele în Moise Pompiliu), Grigore Mithridate Buiucliu, Ioan Melik, Neculai Culianu, Alexandru D. Xenopol, (?) Vârgolici.

⁸ Au mai fost prezenți: Titu Maiorescu, Vasile Pogor, Iacob Negruzzi, Leon Negruzzi, Nicolae Gane și Miron Pompiliu.

⁹ Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, București, Ed. pentru Literatură, vol. I, 1967, p. 349–350.

¹⁰ Ședința s-a desfășurat în prezența: (?) Rosetti, Ștefan Vârgolici, Ioan Caragiani, Iacob Negruzzi, (?) Roiu, Mithridate Grigore Buiucliu, (?) Burlă, Samson L. Bodnărescu, (?) Alexandru D. Xenopol, Alexandru Lambrior și Titu Maiorescu.

¹¹ În ședința din 11 februarie 1872, au fost prezenți: (?) Paicu, Leon Negruzzi, Iacob Negruzzi, Constantin Maissner, Titu Maiorescu, Vasile Burlă, (?) Castano, (?) Tassu, Nicolae Gane, Neculai Culianu, Nicolae Mandrea, Ștefan G. Vârgolici, (?) Agura, Ioan Caragiani, Miron Pompiliu, (?) Cornescu (Macri), Alexandru D. Xenopol, Samson Bodnărescu.

Titu Maiorescu și lumea germană*

*Bogdan Mihai Dascălu***

Titlul de mai sus nu se referă la cvasi-permanenta situație geografică a lui Titu Maiorescu în spațiul germanofon, în care și-a petrecut prima treime a vieții, ca elev la Viena și ca student la Berlin, iar celelalte două treimi au însemnat neconținute reveniri în acesta. De altfel, și când s-a aflat în țară, a beneficiat de un mediu german sau cel puțin germanofil. Mă gândesc la cel familial (prima nevastă a fost o nemțoaică din Berlin, printre cei foarte apropiați numărându-se cumnatul, soția și apoi copilul lor, cu toții stabiliți în București), dar am în vedere și cercul destul de larg al junimiștilor, aproape toți cu studii în Germania. Pe această temă s-au scris studii și cărți, dar o imagine reală a situației sale în acest spațiu va putea deveni accesibilă abia după editarea integrală a *Jurnalului*¹.

În cele ce urmează, mă voi referi la efectele relației permanente cu lumea germanofonă asupra gândirii lui Titu Maiorescu și, implicit, la efectele acestei gândiri asupra societății românești din epoca lui, dar și de mai târziu. Am tratat pe larg subiectul într-o lucrare² în care am încercat să și identific unele surse la care a apelat, cu precizarea importantă că cele mai multe idei au constituit bunuri comune ale epocii, pierzându-și pecetea individuală, tocmai pentru că au fost considerate valabile pentru un spațiu mai întins și pentru un timp mai îndelungat decât cele în care au fost emise.

Secolul al XIX-lea românesc a fost dominat de o dispută îndelungată, dar care, din păcate, este de obicei trecută cu vederea, între *galofili* și *germanofili*.³ Cei dintâi proveneau din rândul tinerilor valahi, școliți în Franța și, uneori, în Elveția, pe când ceilalți erau moldoveni, aflați sub directă influență

bucovineană, și ardeleni sau bănățeni, trimiși la studii în Germania și în Austria. Este o realitate ignorată de istoricii culturii noastre, dar care a reprezentat o tensiune intelectuală, politică și artistică, ce a creat într-o măsură considerabilă România modernă.

În privința apropierei de lumea germană, Titu Maiorescu a avut predecesori iluștri. Dintre aceștia, îl consemnez pe Costache Conachi, boier moldav și poet inaugural, care considera că în sistemul de educație german păreau a fi incluse într-o măsură mai mare valori morale decât în cel francez, sistem pe care îl recomanda spre adoptare și la noi.⁴ Așadar, deja învățatul boier moldav puneă cât se poate de serios chestiunea optării între cele două culturi.

O atitudine similară întâlnim și la Mihai Kogălniceanu, care era de părere că „în Germania ești mai liniștit, instrucțiunea este mai profundă, moravurile sunt mai inocente și obiceiurile mai patriarhale”.⁵

Semnificativă este și o mărturie a lui Vasile Alecsandri, care descrie astfel disputa contemporanilor săi: „Francezii și germanii formaseră două partide rivale, fiecare încercând să obțină prioritatea în societate și să facă să triumfe ideile țării în care și-au făcut educația”.⁶

Evident, nucleul dur al germanofililor l-a constituit cercul Junimii, în fruntea căruia veghea Titu Maiorescu, cel mai harnic valorificator al influenței germane la noi. Dacă a fi germanofil impunea să fii, automat, galofob, precizez că Maiorescu nu a fost un adversar al culturii franceze. El a respins doar ca nejustificat și chiar periculos importul masiv de forme, adică de instituții similare celor străine, însă lipsite de slujitori suficient de competenți spre a le

*Alocuțiune susținută la simpozionul „Doi făuritori ai culturii române: Titu Maiorescu și Mihai Eminescu” (6 octombrie 2017, Zrenjanin și 7 octombrie 2017, Timișoara)

**Cercetător științific dr., Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, Timișoara

face să funcționeze. Vizați erau îndeosebi tinerii plecați pe malurile Senei la învățătură, care „mărginiți într-o superficialitate fatală, se întorceau și se întorc în patria lor cu hotărârea de a imita și a reproduce aparențele culturii apusene”.⁷

Și, fiindcă alături de Maiorescu, astăzi, îl omagiem și pe poetul nostru național, să ne amintim că și acesta se pronunța la fel, în versuri:

„La Paris, în lupanare de cinismu și de lene,
Cu femeile-i pierdute și-n orgiile obscene,
Acolo v-ați pus averea, tinerețele la stos...

Ce a scos din voi Apusul când nimic

nu e de scos?”

(*Scrisoarea III*)

Așa cum am precizat, Maiorescu nu a fost un galofob autentic, cel puțin nu unul visceral. El nu a repudiat cultura franceză, ci doar importul nejustificat, și de aceea nociv, de forme goale, care dau numai impresia unui progres efectiv al societății românești. Și în această privință, Eminescu îi stă alături, când, în *Epigonii*, condamna aceeași stare de lucruri:

„Dumnezeul nostru: umbră, patria noastră:
o frază;

În noi totul e spoială, totu-i lustru fără bază”.

Este evident că sintagma *lustru fără bază* este un alt mod de a spune *forme fără fond*.

Maiorescu precizează că „primejdioasă în astă privință nu e atât lipsa de fundament în sine, ci este lipsa de orice simțire a necesității acestui fundament, este suficiența cu care oamenii noștri cred și sunt crezuți că au făcut o faptă atunci când au produs sau tradus numai o formă goală a străinilor”.⁸ El condamnă cu asprime „toate aceste producțiuni moarte, pretenții fără fundament, stafii fără trup, iluzii fără adevăr”⁹, care nasc o prăpastie între cultura falsă a claselor de sus și popor.

Periculoasă este pentru el consecința ignorării și chiar a sfidării culturii populare, ca expresie a suflului nostru național, generată de lumea satului românesc: „Singura clasă reală la noi este țărâmul român, iar realitatea lui este suferința sub care suspină de fantasmagoriile claselor superioare. Căci

din sudoarea lui zilnică se scot mijloacele materiale pentru susținerea edificiului fictiv, ce-l numim cultură română”.¹⁰

Întreaga teorie maioresciană a formelor fără fond trădează influența mentalității colective germane cu privire la necesitatea de a se respecta adevărul, și a concepției istoricilor germani, care au susținut că progresul organic al societății nu se poate realiza decât prin evoluție și nu prin revoluție, cum considerau ideologii francezi.

Teoria lui Titu Maiorescu i-a supraviețuit, deși posteritatea a tratat-o contradictoriu, ba acceptând-o, ba respingând-o. Cum noi înșine aparținem acestei posterități, mă întreb dacă lumea în care trăim nu ar justifica reactualizarea urgentă a ei.

Note

¹ Deocamdată au apărut primele trei volume ale acestei scrieri (I, 2013; II, III, 2017), sub coordonarea generală a semnatarului acestor rânduri.

² Titu Maiorescu și descoperirea Europei, București, Ed. Muzeului Național al Literaturii Române, 2013.

³ Cf. lucrării noastre *Germanitatea și literele române*, București, Ed. Ideea Europeană, 2006, p. 7–9. Tot aici am sugerat că această temă, minimalizată sau chiar trecută sub tăcere (din motive nu greu de înțeles!), ar putea fi subiectul unei cercetări mai ample, absente deocamdată din cultura noastră.

⁴ Em. Turczinski, *Deutsch-Rumänische Kulturbeziehungen in der Zeit von Aufklärung und Frühliberalismus*, în Klaus Heitmann, *Rumänisch-deutsche Interferenzen. Akten des Bukarester Kolloquiums über Literatur und Geistesbeziehungen zwischen Rumänien und dem deutschen Sprachraum vom 13–15 Oktober 1983*, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag, p. 59–72.

⁵ *Scrisori din timpul studiilor*, București, Ed. Tipografiilor Române Unite, 1934, p. 141.

⁶ *Opere*, I, București, Ed. Minerva, 1974, p. 341.

⁷ *În contra direcției de astăzi în cultura română* (1868), în *Critice*, I, București, Ed. pentru Literatură, 1967, p. 143–154.

⁸ *Ibidem*, p. 143.

⁹ *Ibidem*, p. 151.

¹⁰ *Ibidem*, p. 151.

Disputa dintre Iustin Popfii și Titu Maiorescu despre posibilitatea unei istorii critice a literaturii române*

Ion Simuț**

În august 1867, Iustin Popfii a susținut la Cluj o conferință, în cadrul adunărilor Astrei, consemnată ca atare și publicată *in extenso* în revista „Familia” din 1867 (în serial, în numerele 38, 39, 40, 41 și 42, de la sfârșitul lunii septembrie 1867 până la început de noiembrie 1867), sub titlul *O privire fugitivă preste literatura română și lipsa unei istorii critice a literaturii române*. Conferința va fi reluată trei ani mai târziu în volumul său *Poesia și prosa*, apărut în 1870 la Oradea. Prima parte a cărții (exact o sută de pagini) cuprinde poeziile lui Iustin Popfii, iar partea a doua, *Prosa*, cuprinde în întregime conferința (p. 103–157), reluată ulterior susținerii publice cu mici modificări față de textul publicat anterior în revista „Familia”, dar, ceea ce e mai important, conferința e adnotată în nu mai puțin de o sută de pagini (p. 159–267), urmată de un sumar analitic (p. 269–272). Totul (conferința, notele, sumarul) constituie prima schiță a unei istorii a literaturii române, ce trebuie consemnată ca un eveniment veritabil de istorie literară. Antecedente aveam în *Crestomația...* lui Timotei Cipariu (1858) sau în *Lepturariul...* lui Aron Pumnul (1862–1865), pe care Iustin Popfii îi recunoaște în mod corect ca predecesori.

Prima pledoarie pentru o istorie critică a literaturii române

În mod corect, în 1867 și, mai clar, în volumul din 1870, trebuie să spunem că Iustin Popfii pledează pentru realizarea unei „istorii critice a literaturii române”, după ce arată că avem o literatură mare (asertiune, desigur, discutabilă pentru patrimoniul de până la acea dată), care îndreptățește o ase-

menea pretenție. Titu Maiorescu va reacționa negativ la un asemenea entuziasm, după cum vom vedea imediat.

Conferința lui Iustin Popfii de la Cluj din 1867 sau textul din volumul său din 1870 se încheiau cu un apel adresat fraților de dincolo de Carpați, într-o formă oratorică emanată din romantismul național: „Fraților! Ascultați voturile a 10 milioane de români și ne dați cât mai curând o istorie critică a literaturii naționale! Cel ce va face aceasta, numai acela va scrie adevărata istorie a gloriei române!” (p. 157, în volumul menționat al lui Iustin Popfii, după care voi cita și în continuare).

Sunt mai multe curiozități de satisfăcut în această întâmplare de istorie literară. Prima: cum se explică acest apel la „o istorie critică a literaturii române” din partea unui literat orădean? Dacă adaug informațiile că Iustin Popfii și-a făcut studiile de teologie la Viena, a fost hirotonisit preot greco-catolic în 1863, a fost profesor de limba și literatura română la Liceul Premostratens din Oradea, a fost un fel de lider al mișcării literare orădene, atâta câtă era în anii 1860–1870, putem presupune că a cunoscut sursa italiană a conceptului de „istorie critică” (era un filo-italian, ca toți greco-catolicii). În 1833, Giuseppe Pecchio publicase primul volum dintr-o serie de patru din *Storia critica della poesia inglese*.

Mai de mirare e ignorarea relativă (nu totală) a lui Iustin Popfii în sintezele de istorie literară. Marin Bucur în *Istoriografia literară românească* (Ed. Minerva, 1973), cea mai serioasă sinteză de istorie a istoriografiei literare românești pe care o avem, nu-l menționează.

*Alocuțiune susținută la simpozionul „Doi făuritori ai culturii române: Titu Maiorescu și Mihai Eminescu” (6 octombrie 2017, Zrenjanin și 7 octombrie 2017, Timișoara)

**Prof. univ. dr., Facultatea de Litere, Universitatea din Oradea

Constantin Teodorovici, cel care redactează articolul despre Iustin Popfii, atât în *Dicționarul ieșenilor* din 1979, cât și în *DGLR*-ul coordonat de Eugen Simion, nu acordă conferinței adnotate de Iustin Popfii în volumul său din 1870 importanța cuvenită și nu este deloc sensibil la proiectul său de „istorie critică”. Singurul care îi recunoaște cu adevărat meritele și rezumă dezbaterile din revista „Familia” din anii 1867–1877 despre necesitatea unei istorii a literaturii române este Mircea Popa în studiul *Etape în descoperirea de sine a istoriei literare românești*, din volumul său *Tectonica genurilor literare* (Editura Cartea românească, 1980, p. 251–253 despre Iustin Popfii).

Teodor Neș (în 1937, în volumul *Oameni din Bihor. 1848–1918*) și Vasile Vartolomei (în 1941, la centenarul nașterii lui Iustin Popfii, și apoi în 1944 în volumul *Mărturii culturale bihorene*) scriu despre personalitatea interesantă a lui Iustin Popfii, dar studiile lor sunt neglijate, din cauza suspiciunii față de solidaritatea provincială a ardelenilor. O posibilă explicație a acestei uitări ar fi aceea că pledoaria lui Iustin Popfii este ascunsă într-o carte intitulată *Poesia și prosa*, care nu promite un studiu de istorie literară. Oricare ar fi explicațiile sau contextele, ignorările sau valorizările, apariția *Istoriei critice...* a lui Nicolae Manolescu pune tentativa lui Iustin Popfii într-o nouă lumină și-i acordă valoarea unei profeții.

Iustin Popfii știe foarte bine ce spune atunci când rostește pledoaria pentru o istorie critică a literaturii române. Mândria națională îl îndeamnă să considere că a sosit momentul unei asemenea istorii, pentru că avem, chiar până la 1867, o tradiție culturală bogată. Și tocmai pentru că avem o tradiție culturală suficient de bogată e momentul propice pentru o *istorie critică*: nu orice fel de istorie, nu una descriptivă, fără spirit critic, pentru că avem de unde alege, iar marile valori suportă exercitarea unei mari exigențe. Aceasta e logica lui Iustin Popfii, și ea trebuie evidențiată ca atare, pentru că, în atitudinea față de trecut, nu solicită menajamente, circumstanțe atenuante, entuziasm cu orice preț. În ultima parte a conferinței, a VII-a, tocmai această logică a necesității de a se exercita un spirit critic asupra valorilor noastre este de remarcat. Iustin Popfii are conștiința unei mari tradiții și o afirmă răspicat: „*Avem și noi literatură, și încă ce literatură! Însemnată prin anticitatea [=vechimea, n.n.] sa, remarcabilă prin estensiunea sa și demnă de considerat prin prestanța sa*” (p. 149, în volum).

Discursul continuă cu o întrebare repetată retoric: „*Ce nu avem, ce ne lipsește dar?*” Mai întâi – răspunde Iustin Popfii – ne lipsește „un panteon”, adică, după cum am spune astăzi, un canon, care să dea sentimentul marilor modele naționale, sentimentul marilor valori morale și culturale (ar fi exagerat să-i cerem istoricului literar de la 1867 să invoce prioritar un atribut primordial *estetic* al valorilor; o va face Titu Maiorescu). În al doilea rând – se plânge Iustin Popfii – ne lipsește „un Plutarh”, adică autorul potrivit al unei istorii a literaturii. Faptul că este invocat un Plutarh ne îndreptățește să presupunem că Iustin Popfii aștepta un istoric epic, capabil să reconstituie biografiile eroice, la modul romantic, ale marilor bărbați ai națiunii române (să arate, după cum explică mai încolo, cum „*s-a ridicat mărețul altariu la care sacrifică astăzi Bolintinenii și Ciparii*”). Istoria critică a lui Iustin Popfii ar fi fost una preponderent biografică, ca și aceea a lui G. Călinescu de mai târziu, chiar dacă accentele biografice sunt văzute mult diferit de la o epocă la alta. Nu avem nici imaginea panteonului național, nu avem nici autorul potrivit, Plutarhul așteptat și, fatalmente, lipsind aceste prime două condiții, nu avem, în al treilea rând, nici „istoria literaturii naționale”. Cum ar trebui să arate ea? Aici se observă în ce măsură mizează Iustin Popfii pe exercitarea spiritului critic. Istoria literaturii naționale – „*sub aceasta nu voi a înțelege o simplă înregistrare a cărților române, eșite la lumină de trei-patru secole încoace; ci un op critic, care să arate pre reprezentanții diverselor perioade literare până la timpul cel mai nou, atât după cursul vieții și activitatea lor, cât și în analisisul lucrărilor lor mai alese, mai caracterisatorice; să îndegeteze [= să arate, n.n.] la defep-turile și ensușirile frumoase ale scrierilor lor*” (p. 150 în volum). Prin urmare, „opul critic” așteptat nu trebuie să fie „o simplă înregistrare a cărților române”, adică o bibliografie sau o trecere neutră în revistă a manuscriselor și a tipăriturilor. Până în 1867, Iustin Popfii beneficia de *Disertatiunea despre Tipografiile române în Transilvania și învecinatele Țări de la începutul lor până la vremile noastre* (Sibiu, 1838) de Vasile Popp, care era un inventar, pe care îl și invocă și îl recunoaște ca precursor, dar nu putea beneficia și de *Conspect asupra literaturii române și literațiilor ei de la început și până astăzi în ordine cronologică* (București, 1875–1876) al bucovineanului Vasile Gr. Pop, neapărut încă, legitim să fie considerată prima istorie a literaturii române (reeditată în 1982 de Paul Lăzărescu). O

bibliografie cronologică utilă era aceea a lui Dimitrie Iarcu, în forma din 1865, menționată în ultima notă (p. 266), alături de alte surse. În conferința sa, Iustin Popfîu mai invocă *Lepturariul* lui Aron Pumnul (I–IV, Viena, 1862–1865) și *Crestomația* lui Timotei Cipariu (Blaj, 1858). Dar toate acestea sunt bibliografii sau antologii didactice, nu istorii ale literaturii. Iustin Popfîu voia altceva decât „o simplă înregistrare a cărților române”.

Cel mai interesant este faptul că Iustin Popfîu cere dublarea unei critici biografice, cu o analiză aplicată asupra „lucrărilor mai alese” (ceea ce presupune o selecție a valorilor), pentru a arăta atât defectele, cât și „însușirile frumoase”. Aceasta e premisa unei critici estetice, pe care însă Iustin Popfîu nu are pregătirea necesară pentru a o numi ca atare. Ar însemna să-i cerem prea mult.

Iustin Popfîu și Titu Maiorescu, adversari ireconciliabili

De altfel, dintre contemporani, Titu Maiorescu (n. 1840), coleg de generație, a privit cu cea mai mare severitate pledoaria lui Iustin Popfîu (n. 1841), contestând legitimitatea aspirației, în acel moment, la o istorie a literaturii române. În anii 1867–1870, când poartă această polemică, cei doi aveau mai puțin de treizeci de ani, tineri înverșunați pentru idealurile lor: un conflict între idealul național și exigența estetică în perspectiva asupra unei istorii a literaturii române, în modul de a judeca oportunitatea acestei idei. În fond, gândul lui Maiorescu era acesta: o istorie legitimează existența unei literaturi, dar o eventuală istorie a literaturii române nu ar avea ce legitimă la 1870. De cealaltă parte, Iustin Popfîu era de părere că, după atâtea liste de cărți sau bibliografii inerte (simple evidențe din catalogul unei biblioteci naționale), a sosit momentul unei evaluări critice a acestei tradiții cumulate și insuficient diferențiate valoric; o istorie critică ar putea realiza acest deziderat, să vedem obiectiv în ce stadiu ne aflăm.

Pentru Iustin Popfîu, câtă literatură avem face o istorie, pentru Titu Maiorescu, nu, pentru că ar fi o exagerare, o impostură și, deci, un neadevăr. Acesta e conflictul de principii, conflict în care dreptatea nu e de o singură parte. O examinare critică (cu adevărat critică) a unei tradiții literare, oricât de firave, nu ar fi fost, totuși, un abuz, „o mistificare”, după suficiente acumulări de tradiție literară (cărți, manuscrise, personalități, biblioteci, antologii – „lepturariul” lui Aron Pumnul sau *crestomația* lui Cipariu).

O istorie critică ar fi dat cel puțin o anumită ordine, sentimentul unei evoluții, dacă nu și o ierarhie clară de valori.

Era de așteptat manifestarea deschisă a adversității dintre Iustin Popfîu și Titu Maiorescu. Problema culturală sau estetică a unei istorii a literaturii române avea un fundal filologic, în care opozițiile erau formate și consolidate. Era notorie diferența ireconciliabilă dintre filologii ardeleni, susținători ai principiului etimologic în scriere, cu Timotei Cipariu în frunte și Titu Maiorescu, promotorul principiului fonetic. Iustin Popfîu scria și el ca toți ardelenii acelui moment și considera, chiar în notele acestei conferințe, principiul fonetic maiorescian, adoptat și de Aron Pumnul, „o sistemă care schimonosește forma și frumoseția limbei, care tulbură toate și nu luminează nimic” (p. 247 în volum).

Este simptomatic să constatăm cum îl vedea Titu Maiorescu pe Iustin Popfîu, dincolo de această dispută filologică. Din a doua pagină a *Observărilor polemice* din 1869, Titu Maiorescu se referă la conferința lui Iustin Popfîu, pe care o citează după revista „Transilvania”, din 15 februarie 1868, revista *Astrei* situând-o într-un „întreg șir al încercărilor de mistificare îndreptate în contra opiniei publice”. Supraevaluarea lui Țichindeal și echivalarea culturii române cu cultura occidentală, confuzia dintre extensiune și intensivitate, dintre cantitate și calitate (în termenii lui Maiorescu) sunt simptomele unei „mișcări nesănătoase”, ca și aceea care rezultă din *Lepturariul* lui Aron Pumnul, care îl supraestimează într-un mod ridicol pe Ioan Pralea (este exemplul dat de criticul de la „Junimea”). Supraevaluările lui Iustin Popfîu sunt încă o dată penalizate în același studiu maiorescian pentru exagerarea din aprecierea că „lira română de sub degetele lui *Murășanu, Sion, Tăutu, Baronzi se aseamănă cântărilor lui Orațiu și Dante*”. Viciul evident constă, vituperează Maiorescu, în iluzia că „am întrecut cultura Occidentului”, viciu evident și atunci când V.A. Urechia, un alt adversar al criticului, proclamă egalitatea lui Văcărescu cu Goethe.

Polemica dintre Iustin Popfîu și Titu Maiorescu căpătase oarecare amploare și suficientă incisivitate de ambele părți (desigur, ne surprinde astăzi îndrăzneala lui Iustin Popfîu, dar e, în fond, dialogul dintre doi colegi de generație, filologi situați pe două poziții opuse), din moment ce, într-una dintre notele conferinței sale, Iustin Popfîu își exprimă clar nemulțumirea: „*Jară T.L. Maiorescu în opul său Poesia română, cercetare critică, ne-a dat o critică a*

poesiei române, care însă, ocupându-se mai mult cu criticarea produpturilor unor poetaștri de puțină reputațiune, ne face a conchide că autorul nu avu curagiul a face o serioasă critică a poesiei române” (p. 261–262 în volum). Maiorescu citează întocmai această imputare în *Observări polemice*, pentru a-i reproșa lui Iustin Popfîu (pus alături, pentru obtuzitatea sa, de Aron Densușianu) că ignoră adevărul că preocuparea sa a fost pentru poezie și nu pentru persoane, iar exemplele negative pe care le-a dat nu aparțin unor „celebrități”. Dar, dacă citim mai atent contestația lui Iustin Popfîu, nu putem să nu-i acordăm într-o oarecare măsură dreptate: el vrea să spună, în fond, că studiul lui Maiorescu se ocupă numai de fenomenele negative și nu stăruie asupra posibilelor exemple pozitive, care puteau fi culese dintr-un trecut nu prea îndepărtat; studiul maiorescian suferă astfel de un deficit de istoricitate, făcând *tabula rasa* toată tradiția.

Maiorescu nu crede în posibilitatea unei istorii a literaturii române, tocmai pentru că nu aveam, până în 1870, suficiente valori pentru a face o literatură dacă nu mare, atunci demnă de luat în seamă (care să justifice o istorie, fie ea și critică), nici pe departe echivalentă cu vreuna dintre literaturile occidentale. În fond, acesta este adevărul. Pentru Titu Maiorescu, o istorie a literaturii române ar fi, în 1870, o formă fără fond. O spune mai clar, în 1872, în studiul *Direcția nouă în poezia și proza română*, în a doua lui parte, unde polemizează din nou cu Iustin Popfîu, de astă dată fără a-l numi: „Nu avem activitate literară și – lucru caracteristic – romanuri și romanele nu se scriu deloc, toate se traduc. Chiar poeziile păreau a fi dispărut, Alecsandri era izolat, proza în cea mai deplorabilă stare”. Maiorescu crede într-o schimbare în bine, întâi în politică, apoi în condiția materială a națiunii, schimbări care vor aduce „deșteptarea gustului pentru produceri estetice”.

Sentimentele puternice, gândirea bună, exprimările frumoase și simple vor veni, trebuie așteptate, dar deocamdată, în 1872, nu există: „Nu așa crede majoritatea publicului nostru – scrie în continuare Maiorescu – un reprezentant al ei, într-un discurs ținut sub aplauzele Asociațiunii transilvane pentru cultura poporului român [acesta era Iustin Popfîu, n.n.] a cerut de urgență o istorie a literaturii române, Panteonul, în care să se venereze deja eroii spiritului nostru, și pe de altă parte, cu o încântătoare consonanță de idei, guvernul român a recunoscut gravitatea trebuinței și – pe când cele mai multe sate nu au de unde să învețe a ceti și a scrie –

a deschis la Universitate catedra de istoria literaturii române”. Cu alte cuvinte, nu avem abecedarul trebuitor la sate, la ce bun o istorie a literaturii române? O nouă formă fără fond? Din păcate sau din fericire, societatea și cultura română nu au evoluat la modul sistematic și logic gândit de Maiorescu. În timp ce se mai lucra încă la realizarea unui abecedar bun, cu scriere fonetică (după cum voia, cu drept cuvânt, Maiorescu), guvernul aprobă înființarea la Iași a unei Catedre de istoria literaturii române, iar beneficiarul ei este nimeni altul decât un adversar al lui Maiorescu: V.A. Urechia, curs început la Iași în 1858 și reluat la București după 1864, dar netipărit într-un volum (o idee aproximativă de ce a fi fost ne-o poate da un manual ulterior al lui V.A. Urechia, *Schițe de istoria literaturii române. Carte didactică secundară*, București, 1885). Continuatorul său la Iași va fi un alt adversar al lui Maiorescu, Aron Densușianu, cel care va deveni și autorul primei istorii (recunoscute) a literaturii române (dacă îl ignorăm pe Vasile Gr. Pop, cel din 1875–1876), în combinație cu o istorie a limbii române, cum înțelegeau cei vechi să o realizeze – *Istoria limbei și literaturii române*, Iași, 1885, devenită celebră și ridicolă prin contestarea lui Eminescu, adică a celei mai importante valori pe care o aveam. După acest model combinat de istorie a limbii și istorie a literaturii române se vor gândi și scrie câteva decenii sintezele și manualele de acest fel.

Noțiunea de „istorie critică” promovată în 1867, mult prea devreme, de Iustin Popfîu, va fi uitată și nimeni nu-l va recunoaște de precursor. Până la G. Călinescu, care nu știa de Iustin Popfîu, mai există totuși un utilizator al noțiunii de istorie critică referitor la domeniul literaturii. Sub pseudonimul Spinu Ghimpescu, Iosif Vulcan va prelua, în revista „Familia”, nr. 43 din 4/16 noiembrie 1867, întrebarea lui Iustin Popfîu: „Cine să scrie istoria literaturii noastre?” sau, în formularea autorului conferinței, „cine să fie bărbatul care să suplinească lacuna aceasta?”, Iustin Popfîu credea că autorul unei istorii critice a literaturii române nu poate veni decât de dincolo de Carpați, pentru că cineva de dincoace, din Ardeal, este „departe de focalariul literaturii naționale”. Iosif Vulcan crede că autorul trebuie să fie ardelean, iar preferatul său este „bărbatul care și-a consacrat toată viața pentru studiul limbii și literaturii române, cel mai învățat lingvist al nostru – Timotei Cipariu. Acesta e unicul în stare a scrie o istorie critică a literaturii române [aici reia Iosif Vulcan sintagma lui Iustin

Popfii, n.n.], *căci dintre toți literații români, acesta a făcut mai întinse studii în cestiunea aceasta, între toți literații români, dânsul cunoaște mai bine limba și literatura română*” (în „Familia”, nr. 43, 1867, p. 513–514). Iosif Vulcan l-ar mai crede capabil, ca autor ipotetic, pe Heliade – ceea ce dovedește că și el caută un Plutarh, adică un biografist patetic, ca și Iustin Popfii. Are îndoieli în privința lui V.A. Urechia și-l respinge categoric pe G. Sion, ca posibil autor al unei istorii a literaturii române, așa cum se vedea ea în 1867.

În contrast cu Maiorescu, Iosif Vulcan acorda un mare credit ideii de istorie critică a lui Iustin Popfii. Premisa absolut necesară trebuia să fie conțurarea unui „Panteon național”. Există chiar o rezonanță între ei în această privință. Iosif Vulcan va iniția în revista „Familia” o rubrică de portrete, „o primă enciclopedie de onoare a personalităților culturale și politice de pe tot cuprinsul țării”, cum o numește Marin Bucur, un „Panteon român” în care se regăsesc: Andrei Mureșanu, Heliade, Timotei Cipariu, Mihail Kogălniceanu, Simion Bărnuțiu, D. Bolintineanu, Vasile Alecsandri, C.A. Rosetti, B.P. Hasdeu, Avram Iancu, Nicolae Golescu, Matei Millo, V.A. Urechia („portretele și biografiile celebrităților române” sunt adunate de Iosif Vulcan în volumul *Panteonul Român* în 1869, de asemenea menționat de Iustin Popfii în nota finală, p. 266).

Revista „Familia”, prin Iosif Vulcan, Iustin Popfii și alți opinenți, participă cu opțiunile sale la bătălia canonică deschisă de Titu Maiorescu. Primul lor pariu comun va fi Eminescu. Investiția de încredere a lui Iosif Vulcan se formulează cu o secundă mai devreme decât a lui Maiorescu.

Pentru Iustin Popfii, nici în 1867 și nici în 1870, Eminescu nu există. Era prea devreme să-l crediteze ca una dintre marile valori, când de-abia debutase cu versuri modeste, juvenile. În panteonul lui Iustin Popfii centrul vital îl dețin reprezentanții Școlii Ardelene, fără însă a ignora unitatea culturală a întregului spațiu românesc. Alături de Gheorghe Șincai, Samuil Micu și Petru Maior, publicistul orădean îi așază în canonul său pe Dimitrie Țichindeal (prețuit și de Iosif Vulcan, dar contestat de Titu Maiorescu), pe Gheorghe Lazăr, pe Iancu Văcărescu, îi recuperează pe Dosoftei și pe cronicarii moldoveni și-i invocă admirativ pe Andrei Mureșanu, Dimitrie Bolintineanu și Vasile Alecsandri. Sunt citați Heliade, C.A. Rosetti, Anton Pann, Cezar Bolliac, G. Sion și sunt abia pomeniți Crețianu, Tăutu, Grigore Alexandrescu, G. Baronzi. Sunt per-

ceptibile destule indecizii și ambiguități în selecția lui Iustin Popfii. Notele conferinței aduc multe completări, unele simple înșirui de nume, care ar merita totuși o discuție separată.

Să nu uităm că până în 1867 nu fuseseră încă descoperite și editate două dintre cele mai importante opere literare: *Istoria ieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir și *Țiganiada* lui Ion Budai-Deleanu. Lui Iustin Popfii îi lipseau astfel două dintre cele mai convingătoare argumente estetice pentru o istorie critică a literaturii române de până în 1867.

Cele trei condiții cerute de Iustin Popfii erau greu de realizat simultan: constituirea unui „panteon național” al valorilor, găsirea unui Plutarh capabil să scrie o istorie epică, biografistă și instituirea unei viziuni critice exigente.

Regretabil este că Maiorescu nu a observat accentul pe care îl pune Iustin Popfii pe caracterul critic al unei viitoare istorii a literaturii române – un atribut pe care și-l putea însuși, o armă pe care o putea prelua din panoplia adversarului pentru a-l combate și pentru a impune perspectiva sa. Căci, din unghiul de astăzi, vedem bine că în 1867, ca și în anii următori, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, singurul autor posibil și credibil al unei istorii critice a literaturii române nu ni-l putem imagina decât pe Titu Maiorescu, dar el nu credea în 1870 că avem un panteon demn de o istorie, oricât de modestă ca dimensiuni, a literaturii.

Realizatorul unei veritabile istorii critice a literaturii române nu a venit prea curând, așa cum voia Iustin Popfii în 1867, cu sentimentul urgenței. Cine, cum și când a scris-o știm abia astăzi, după un secol și jumătate.

Bibliografie critică de referință

Marin Bucur, *Istoriografia literară românească*, Ed. Minerva, București, 1973 (Iustin Popfii lipsește dintre reperiile istorice inaugurale).

G. Călinescu, *Scrisori către Al. Rosetti*, ediție îngrijită cu prefață, note și indice de Al. Rosetti, Ed. Minerva, București, 1979 (în scrisoarea din 23 octombrie 1936, G. Călinescu îl anunța pe Al. Rosetti că dorea să scrie o *Istorie critică a literaturii române*).

G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, [1941], ediția a II-a, prefațată și îngrijită de Al. Piru, Ed. Minerva, București, 1982.

Conceptul de istorie literară în cultura românească, studiu și antologie de Paul Cornea, Ed. Eminescu, București, 1978 (Iustin Popfii lipsește dintre referințe).

Titu Maiorescu, *Critice* [1874], în *Opere*, I, ediție, note, variante, indice de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon, studiu introductiv de Eugen Todoran, Ed. Minerva, București, 1978; sau *Opere I. Critice*, ediție îngrijită, cronologie, note și comentarii de D. Vatamaniuc, studiu introductiv de Eugen Simion, Ed. Fundației Naționale pentru Știință și Artă, Ed. Univers enciclopedic, București, 2005.

Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2008.

Marin Mincu, *Polemos. Duelul cu/in idei*, ediție îngrijită, prefață, note și comentarii de Bogdan Crețu, Ed. Compania, București, 2011 (studiul amplu, profund nedrept, „Istoria critică” a lui N. Manolescu. *Între plagierea lui Călinescu și politizarea tendențioasă*, p. 332–406).

Teodor Neș, *Oameni din Bihor. 1848–1918* [ediția principala, 1937], ediția a II-a, Biblioteca revistei „Familia”, Oradea, 2006.

Vasile Gr. Pop, *Conspect asupra literaturii române și literaților ei de la început și până astăzi în ordine cronologică*, partea I, București, 1875; partea II, București, 1876; reeditat în ediție critică, studiu introductiv și note de Paul Lăzărescu, Ed. Eminescu, București, 1982 (Justin Popfiiu este prezentat de Vasile Gr. Pop într-o fișă biografică la p. 239–240 în ediția din 1982, semnalând doar că a realizat „și o scurtă ochire asupra literaturii române, din vremile vechi până la mijlocul deceniului trecut”, fără alte insistențe).

Mircea Popa, *Etape în descoperirea de sine a istoriei literare românești*, din volumul *Tectonica genurilor literare*, Ed. Cartea românească, București, 1980 (p. 251–253 despre Justin Popfiiu, cea mai atentă analiză a meritelor acestuia).

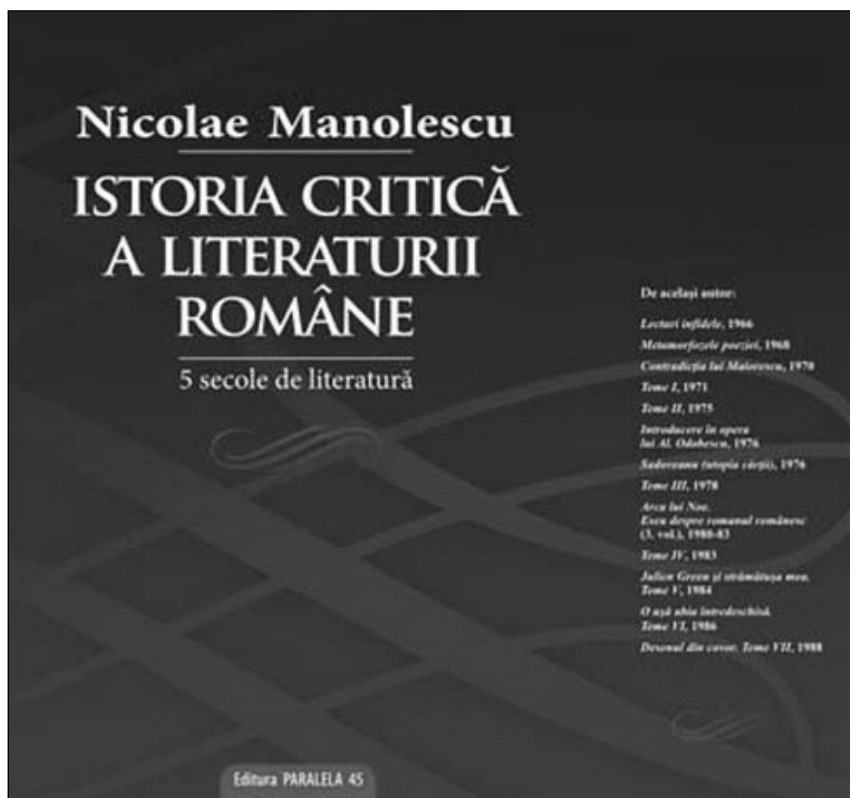
Justin Popfiiu, *Poesia și prosa*, tom I, Oradea-Mare, cu tipariul lui Otone Hügel, 1870.

Justin Popfiiu, *O privire fugitivă peste literatura română și lipsa unei istorii critice a literaturii române (1870)*, restituire, prefață, ediție îngrijită, note și comentarii de Ion Simuț, Biblioteca revistei „Familia”, Oradea, 2016.

C.T. [Constantin Teodorovici], *Justin Popfiiu*, în *Dicționarul general al literaturii române, P–R*, Academia Română, coordonator general Eugen Simion, Ed. Univers enciclopedic, 2006, p. 378–379 (cu o bibliografie utilă, dar lacunară despre Justin Popfiiu).

Vasile Vartolomei, *Mărturii culturale bihorene*, 1944, Editura ziarului „Tribuna Ardealului”, [Cluj], editor responsabil: prof. dr. Emil Hațieganu.

Alexandru Zub, *De la istoria critică la criticism. Istoriografia română sub semnul modernității*, ediția a III-a, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2014 (Al. Zub arată la p. 135 că, în cultura română, primul care folosește conceptul de istorie critică este Ionică Tăutul, în 1826; este vorba însă de un simplu enunț în rostirea unui deziderat: „Ni-ar trebui să avem o istorie dreaptă și critică a locului nostru”).

Titu Maiorescu și eminescologia*

Adrian Dinu Rachieru**

Având șansa unor mari contemporani, iviți într-un ceas astral al literaturii noastre, dar într-o cultură neînchegată, Titu Maiorescu, el însuși providențial, și-a asumat rolul de *strateg*, impunând spiritul critic într-o primă bătălie canonică. De pe platforma Junimii, polemic, disciplinat, riguros, percutant etc., el și-a exercitat un benefic rol ctitorial, devenind un veritabil pedagog al națiunii. „Marele organizator”, în chip de călăuză, a practicat *o critică holistică*, examinând fenomenul cultural în ansamblu, fiind un fel de „medic generalist”, constata Al. Dobrescu. Sau, cum spunea N. Manolescu, Maiorescu, deși „*n-a făcut critică, a creat Critica*”¹, obiectul expertizelor sale fiind *toată cultura*. Cu rol de fondator, așadar, fiind „omul principiilor”, Titu Maiorescu rămâne, la un secol de la dispariție, de o permanentă actualitate.

De fapt, critica noastră a apărut prin confruntarea maiorescianismului (ca prezență generală) cu gherismul, acesta fără urmași importanți, opunând criticii judecătorești o sincronizantă critică socio-economică și suportând în timp, dincolo de nocivul și pendularul maniheism, reevaluări, excluderi și discreditări, cu dislocări succesive. Rivalitatea a stârnit reacții pro și contra, întreținând o păguboasă tensiune partizană, inevitabil deformantă. Chiar tânărul E. Lovinescu, antimaioreșcian, credea, în 1915, că Gherea ar marca „punctul de plecare” al criticii noastre. Pentru ca, în anii amurgului, să recunoască rostul pedagogic al *criticului-far*, veghind la „răspântiile culturii”.

Dar recuperarea lui Maiorescu, fisurând masca olimpiacă, a fost greoaie, sub linșaj ideologic, și însuși maiorescianismul s-a dovedit „o moștenire

cu bucluc”². Să ne amintim că, în anii proletcultismului, Georgeta Horodincă rostea, în 1955, un clamoros *Adio, domnule Maiorescu!*, criticul fiind considerat irecuperabil; iar Savin Bratu se războia cu fantoma mentorului junimist, inventariindu-i „șovăielile ideologice” (v. „Gazeta literară”, nr. 25/1959). Un prim articol de reconsiderare apărea sub semnătura lui Liviu Rusu în „Viața Românească” (nr. 5/1963), taxat în epocă de Paul Cornea drept „*o regretabilă recrudescență a spiritului maiorescian*” (v. „Viața Românească”, nr. 7/1963), ignorând vinovat „substratul de clasă” al activității lui Titu Maiorescu.

Spirit raționalist, autoritar, disciplinându-și energiile printr-o tenace automodelare, cu „optică de premiant” (cum nota acid G. Călinescu), Maiorescu a fost, s-a spus, *un critic norocos*. El l-a impus pe Eminescu, fiind în epocă „îndrumătorul”, contribuind la „cristalizarea mitului”. Și rostind chirurgical faimosul „În lături!”, sentință de care, azi, în plină ceață axiologică, ar fi mare nevoie. Dar un Titu Maiorescu, cu rol sanitar în societatea de azi, supusă diluviului editorial (în rețea rizomică, ruinând ierarhiile) nu se mai poate ivi.

Oricum, indicând „direcția nouă”, mizând și riscând – cu o bună intuiție – pe necunoscutul Eminescu, așezat, atunci, în vecinătatea lui Alecsandri, criticul decreta că junele Eminescu este „*poet în toată puterea cuvântului*”. Verdictul, observăm retrospectiv, asigură o reciprocitate benefică protagoniștilor, sporitoare în ambele sensuri, Eminescu nerămânând „*poetul de la «Familia»*”.

*

*Alocuțiune susținută la simpozionul „Doi făuritori ai culturii române: Titu Maiorescu și Mihai Eminescu” (6 octombrie 2017, Zrenjanin și 7 octombrie 2017, Timișoara)

**Prof. univ. dr., prorectorul Universității Tibiscus din Timișoara

S-a încetățenit ideea că apariția eminescologiei, ca disciplină singulară în corpul științelor culturale, este legată de articolul profetic al lui Titu Maiorescu, *Eminescu și poeziile sale* (1889). Ar fi vorba despre „*un text superior didactic*”, precizează N. Manolescu, fondând eminescologia critică, cea exegetică urmând a mai aștepta câțiva ani³. Alte voci, dimpotrivă, susțin că eminescologia (ca știință) se naște tocmai din „*refuzul ediției princeps*”⁴, ediție care, întocmită de Titu Maiorescu dintr-un „*sințământ de datorie literară*”, a stârnit, se știe, numeroase discuții. Este drept, acolo, Maiorescu schițase „*efigia lui Eminescu*”, iar celebra *Prefață la ediția d'întâi* (decembrie 1883), reluată cu obstinație, s-a impus drept „*text canonic*”.⁵ Un Eminescu „*nepăsător de soarta lucrărilor sale*”, chiar dacă, prin truda sa, limba română primea „*o nouă viață*” (cum scria, cu îndreptățire, criticul), ieșea în lume cu acel prim volum de *Poesii*, „construit” de mentorul Junimii, opac însă la ceea ce s-a numit „*voința auctorială*”.

Dacă „refuzul” ediției princeps (de mare succes, totuși, provocând „uimirea” lui Socec), probată prin reacțiile altor editori, voind, negreșit, un alt Eminescu, a născut *eminescologia*, putem vorbi de *o eroare originară*, afirma Theodor Codreanu⁶, Maiorescu însuși comițând apoi „o trădare”; nici criticul, în celelalte ediții de care s-a îngrijit (în total 11, cu variațiuni), n-a mai respectat *matricea*, toată lumea considerând că „arhitectura” primei ediții este, indubitabil, opera mentorului Junimii. N. Georgescu nu pare a fi de acord cu această îndătinată teză. Întocmind „*cu o migală de ceasornicar*” *o ediție critică synoptică*, „noul benedictin”, „*știind pe de rost opera și epoca*”, cum recunoștea N. Manolescu⁷, pornea de la ipoteza că poetul, chiar din anii vienezi, și-ar fi gândit îndelung *Cartea*. În plus, încercând a așeza opera „*în împrejurările ce au produs-o*”, urmând linia Perpessicius, I.E. Torouțiu, Gh. Bulgăr, criticul și-a propus să respecte întocmai *voința auctorială*, confruntând migălos truda atâtor editori. Cert, ediția princeps, o carte rarisimă, poartă sigiliul maiorescian și s-a născut fără acordul autorului, devenind un disputat „obiect de studiu”. Iată ce anunța, însă, N. Georgescu, creionând un „scenariu probabil” al *ediției princeps*: „*Volumul se afla în tipografie la data limită de 28 iunie 1883, când Eminescu este scos din viață publică*”⁸. Brusc, „paternitatea” maioresciană devine discutabilă, arhitectura septenară e anulată prin dispariția unei coli

editoriale, cartea ar fi avut o structură inițiativă, iar înlănțuirea textelor, prin definitivarea *Sumarului*, ridică alte semne de întrebare (ocultate, oricum nedezlegate), de vreme ce Maiorescu însuși, îndemnând pe Socec la tipărirea ei, recunoaște și respectă în acea „*colecție*” de poezii o anume ordine, prestabilită, presupunem („așa cum sunt ordonate”). Intruziunile mentorului junimist (punctuație, ortografie) sunt indiscutabile; nu mai vorbim de corectură. Caragiale era limpede, amintind de „*îndreptări, purgări, omisiuni*”, ceea ce, din unghi editologic, agravează fapta, potențată și prin prelungita indiferență a lui Maiorescu față de manuscrisele adăpostite în lada eminesciană. Nemulțumit, poetul însuși operase corecturi și completări, asigură V.G. Morțun, doritor a oferi, în 1888, o ediție paralelă (în care, ciudat, le ignoră).

Solicitat de Maiorescu, Eminescu refuzase *intercalarea* altor poeme, motivând că nu are poezii noi, nepublicate. Interesant e că în *Testamentul unui eminescolog*, P. Creția îl recuză pe Eminescu în chip de posibil editor. Obsedat de eufonia stilistică și de himera perfecționismului, cuprins – o spune chiar poetul – „*de-adânca sete a formelor perfecte*” (v. *Icoană și privaz*), un volum întocmit chiar de Eminescu ar fi „cu neputință de știut”. „Fiind cum era”, zice memorabil P. Creția, poetul și-ar fi *sărăcit* opera, îndreptând mereu, terorizat de aspectul de „*neterminat*”, „alterându-i” proporțiile, amânând și respingând – rătăcit în propriu-i labirint – ideea tipării volumului. Și Călinescu sesizase, analizând „*tehnica exterioară*”, sfortărea eminesciană de „*a pili cristalul*”, apreciind, cu deosebire, poeticitatea postumelor, acea poezie *în stare genuină*. Adică, „*șchiopenia*” versului, fraza „*slobodă*”, față de compunerile muncite, revăzute obsesiv, oricum „*prea lăcuite*”. Eminescu, conchide criticul, dorea „*a cristaliza ideea cât mai aproape de momentul genetic*”.

Fără voia poetului, prin grija lui Maiorescu, volumul a apărut, totuși, iscând și întreținând alte jocuri enigmistice. Bunăoară, Dan Toma Dulciu sesiza în grafica volumului „*elemente subtile*”, relansând chestiunea „*ediției princeps*” pe masa de lucru a eminescologilor⁹. Mai mult, coperta I ar propune o criptogramă, unii bănuind că acea grafică florală ar „ascunde” numele încifrat al Veronicăi Micle. Dar grafica, spune răspicat Dan Toma Dulciu, nu este originală, tipografii de la *Socec*, vădind rafinement, fără a borda textele, preiau

„stilul venețian”, cu vădite simboluri criptice. Dealtminteri, Dan Toma Dulciu încercase să deslușească, într-un volum distinct, *„misterele gravurilor ediției Maiorescu”* (Editura Universitară, București, 2008).

Viza maioresciană, activând „instinctul logic”, conserva o imagine prestabilită; poetul ar fi așa cum l-a definit *tipologic* mentorul junimist, un critic-strateg de verdicte generale: impersonal, un geniu transcendent, de neatins, neînțeles, sortit nefericirii. Încăpută pe „mâinile ferme” ale lui Titu Maiorescu, imaginea a fost greu de clintit. Chiar dacă, în epocă, Gherea, pe temeul criticii „științifice”, a vorbit despre o personalitate conflictuală, în dezacord cu lumea și cu sine, un idealist și o victimă, suportând șirul unor dezamăgiri, fără a agonisi ceva. Cum Maiorescu avea *mistica definitivului*, a operei rotunde, dezinteresul pentru manuscrisele eminesciene, nefiind curios să scoțoască prin faimoasa ladă, pare explicabil; nicidecum scuizabil. Dealtminteri, și Ibrăileanu, reamintim, dezavua dezvăuirile „materialului de atelier”, taxate drept „împietate”.

Editologia a cunoscut, în cazul lui Eminescu, variate rezolvări. Soluția Perpessicius (el însuși o instituție!) era cronologică, ca și cea a lui D. Murărașu, mizând pe „învârstarea” antumelor și postumelor. Adică *o nouă organizare*, meticolosul clasicist (ignorându-l, curios, pe G. Călinescu, considerat „un trișor”) livrând răbdător comentarii probe, informate, stabilind – în chip metodic – *liniile de dezvoltare* (geneză, surse, paralelisme). Urmărind cronologia spiritului liric eminescian, „în desfășurare”, dar și alianțele spirituale, genealogia unor idei, indicând date verosimile, anunțând sensuri generative și vecinătăți în premieră.

După ediția Maiorescu, fixând, tipologic, o primă imagine a poetului, o ediție „norocoasă”, clasicizată, de largă circulație¹⁰, influențând – și prin prestigiul alcătuitorului – răspândirea poeziei eminesciene, ediția Perpessicius, folosind *metoda organică*, restaura, în acel timp, prin scrupul și caznă, *acordul cu textul autentic*, îndreptând gro-

solane erori de lecțiune. Strădaniile care au urmat, lărgind frontul eminescologilor, vin să confirme, așa cum demult nota Pompiliu Constantinescu (RFR, nr. 4/1940), că manuscrisele eminesciene oferă un atelier „viu de lucru”. E mereu actual îndemnul de *a ne adresa operei*, chestionând-o, fără puțința istovirii.

Eminescologia rămâne *locul de întâlnire* al unor cercetători pasionați, nicidecum o *instituție națională*, cum visa Pompiliu Constantinescu. Acea *catedră Eminescu* (v. RFR, nr. 11/1940) la care se gândea criticul, fără a o restrânge la „un capitol de buget”, rămâne încă un vis și confirmă impasul instituțional în care ne zbatem, în pofida entuziasmelor afișate zgomotos-festivist*. Iar în „cercul fermecat al eminescologiei” vom întâlni studii autorizate, rod al unor admirabile strădanii, dar și „vorbe de clacă”, risipite de nechemăți.

După '89, editologia eminesciană „*capătă un aspect babilonic*”, constata N. Georgescu. Contributori de toată mâna ostensesc patriotic întru valorificarea editorială a genialului poet: se ia la întâmplare, pirateria e în floare, nu se mai confruntă edițiile, fiind evitată, bineînțeles, raportarea la ediția-etalon a Academiei. Instalată în centrul iradiant al canonului, exigentul și chinuitul Eminescu obligă mereu la „o lectură gânditoare”, recomanda Eugen Simion¹¹, creând, nota concluziv Theodor Codreanu, sub cupola „romantismului atoatecuprinzător”¹². Etaticizat, ritualizat, confiscat sau deformat, incomodul poet a fost, în timp, „șinta” unor meritoase colective de cercetare, volatilizate după ce misiunea a fost îndeplinită. Din păcate, *eminescologia*, ca știință eponimă, „n-a prins rădăcini la noi”, nota mâhnit N. Georgescu; ea, lipsită de instituțiile aferente, rămâne „o știință fantomatică”¹³. Doar entuziasmul și competența unor exegeți devotați, slujind cu osârdie cauza, pe cont propriu, țin în viață o disciplină respectabilă pe care netranzaționalul Eminescu, purtând în viitorime „raza națiunii”, o merită negreșit. Și care, inevitabil, e legată de numele lui Titu Maiorescu și „degetul lui de lumină”.

*Profesorul Nicolae Scurtu publica recent, în „România literară” (nr. 1–2/2018, p. 6), un prețios document de istorie literară, dezvăluind că, în 1991, Petru Creția înaintase Prezidiului Academiei Române un Memoriu prin care solicita înființarea unui centru de studii eminesciene, în speranța transformării lui într-un Institut Eminescu (cu șase sectoare), recuperând, astfel, „o evidentă întârziere istorică”. De atunci – comentează laconic N. Scurtu – nu s-a întreprins nimic; doar „o lungă, adâncă și dureroasă tăcere” ne înconjoară.

Note

¹ Nicolae Manolescu, *Contradicția lui Maiorescu*, Ed. Cartea Românească, București, 1970, p. 14.

² Alexandru Dobrescu, *Maiorescu și maiorescienii*, Ed. Albatros, București, 2004, p. 5.

³ Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2008, p. 379.

⁴ Nicolae Georgescu, *Moartea antumă a lui Eminescu (1883–1889)*, ediția a II-a, revizuită, Ed. Cartier, Chișinău, 2002, p. 171.

⁵ *Idem*, p. 163.

⁶ Theodor Codreanu, *Eminescu și Cartea (II)*, (*Pornind de la ediția N. Georgescu*), în „Convorbiri literare”, nr. 4/2013, p. 143.

⁷ Nicolae Manolescu, *vol. cit.*, p. 379.

⁸ Nicolae Georgescu, *Studiu introductiv la Mihai Eminescu, Poesii*, ediție critică, studiu introductiv, comentarii filologice și scenariul probabil al ediției *princeps*, de N. Georgescu, Ed. Academiei Române, București, 2012, p. 24.

⁹ Dan Toma Dulciu, *Câteva considerații cu privire la „Ediția primă” a poeziilor lui Eminescu*, în *Studii eminescologice*, nr. 11/2009, Ed. Clusium, Cluj-Napoca, p. 124.

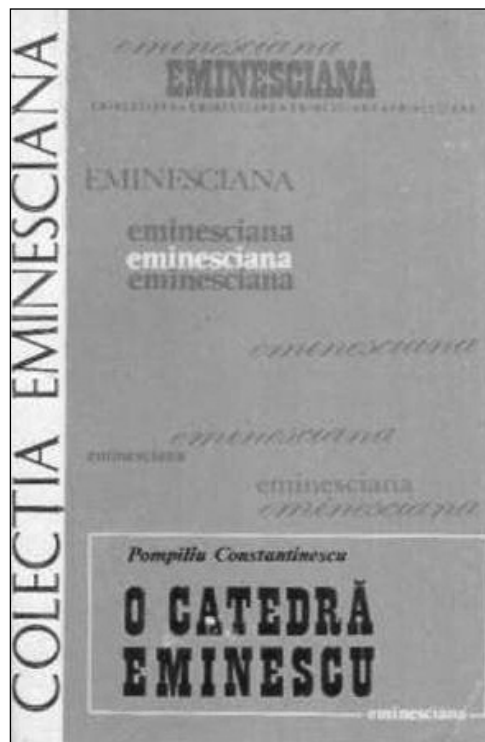
¹⁰ Pompiliu Constantinescu, *O catedră Eminescu*, în vol. *O catedră Eminescu*, Antologie, notă editorială și indice de nume de Lenuța Drăgan. *Prefață* de Mihai Drăgan, Ed. Junimea, Iași, 1987, p. 143.

¹¹ Eugen Simion, *Cuvânt-înainte*, în *Mihai Eminescu, Opere (I, Poezii, 1866–1877)*, *Ediție critică* de D. Murărașu,

Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2017, p. XXV.

¹² Theodor Codreanu, *Mihai Eminescu, O sută și una de poezii*, Selecție, studiu introductiv, schiță biografică, notă asupra ediției de Theodor Codreanu, Ed. Academiei Române, București, 2017, p. 26.

¹³ Nicolae Georgescu, *Eminescologia, la ora exactă*, în „Vorba noastră”, nr. 3–4/2017, p. 9.

Problema identității limbii, literaturii și culturii la Titu Maiorescu*

Dumitru Vlăduț**

Chiar din primele rânduri ale studiului său de debut *Despre scrierea limbii române*, din 1866, îndelung gândit și elaborat, la care a ținut foarte mult, Maiorescu mărturisește convingeri identitare în sensul românității vieții statale, a limbii și literaturii noastre. Amintind faptul cunoscut că secolul al XIX-lea este cel al naționalităților, când popoarele își construiesc individualitatea și menirea potrivit propriei lor alcătuirii etnice, el fixează cerința ca „poporul modern să aibă o formă de stat națională și mai ales o literatură și o limbă națională” (C, II, 1967, p.11). Nu uită să menționeze însă „tezaurul comun al popoarelor civilizate” în interiorul căruia se dezvoltă individualitatea și naționalitatea popoarelor moderne.

Conștiința identității naționale românești este urmarea firească a ideilor timpului, cu fundament în originea noastră latină: „Noi suntem viță latină – iacă punctul de plecare al civilizației noastre, iacă adevărul important în ziua în care în toate sferile dezvoltării noastre vom ști să-i tragem urmările practice” (C, II, 1967, p.11). Cum româna este limbă de origine latină, urmează că scrierea trebuie să urmeze limba, de unde nevoia înlocuirii alfabetului chirilic, care mai mult ascundea fizionomia limbii noastre, cu cel latinesc. Urma expunerea argumentată a regulilor de înlocuire a semnelor grafice chirilice cu cele latinești corespondente.

Vor trece doar doi ani, când, într-un important articol pe teme de limbă, *Limba română în jurnalele din Austria* (1866), semnaleză erori sistematice în ziarele românești din Austro-Ungaria con-

stând în expresii, construcții sintactice și de cuvinte ce urmează spiritul limbii germane, reprezentând „o denaturare a spiritului propriu național” (C, 1966, p. 13), „un stil greoi și antiromân și mai întâi de toate o monstruoasă germanizare în expresii” (C, 1966, p. 14). Exemple numeroase, precum „să bage în socotință” în loc de „a-și da seama”, „a se pune în viață” pentru „a introduce” ș.a. îl determină să facă apel la jurnaliștii transilvăneni să păstreze spiritul limbii și „a nu-l falsifica prin elemente străine” (C, 1966, p. 14). Astfel de construcții nu au nicio șansă de a se impune în masa mare a vorbitorilor. Pentru Maiorescu tocmai uzul general este cel care ratifică valabilitatea formelor lingvistice, nu decrete ale filologilor sau formele exotice ale ziariștilor. Neîndepărtarea formelor limbii de aceea a majorității vorbitorilor este pentru Maiorescu un principiu de natură a păstra identitatea acelei limbi.

Tocmai din acest motiv, într-un alt studiu important, *Neologisme* (1881), criticul susține imposibilitatea eliminării elementelor slave care exprimă realități familiare existenței lumii rurale: „A le da deodată afară și a decreta academicește alte cuvinte în loc este cu neputință; sunt prea multe și prea aproape legate de viața zilnică a țaranului” (C, 1966, p. 147). Dificultatea constă în aceea că slavonismele, mult folosite și în literatură, care fac parte din viața poporului, fiind intrate în expresii și proverbe, nu-și puteau găsi în acel moment corespondent prin care ar putea fi substituite și, chiar dacă aceasta s-ar întâmpla, ar însemna ca țărani să fie nevoiți să vorbească o nouă limbă.

*Alocuțiune susținută la simpozionul „Doi făuritori ai culturii române: Titu Maiorescu și Mihai Eminescu” (6 octombrie 2017, Zrenjanin și 7 octombrie 2017, Timișoara)

**Conf. univ. dr., Facultatea de Drept, Universitatea Tibiscus Timișoara

Conștiința apartenenței la spiritul latin îl obligă pe Maiorescu să pledeze pentru selectarea de neologisme din limbile romanice, mai ales franceză, acolo unde în română lipsește un cuvânt, iar noțiunea trebuie imperios introdusă, cuvinte care să nu fie în niciun caz „din limbi care ne sunt cu totul străine, precum ar fi cea germană sau maghiară, de greacă sau slavonă nici nu mai e vorbă” (C, II, 1967, p. 143). El mai ține să atragă atenția ziariștilor și scriitorilor că „și limba română are geniul ei propriu și cuvintele ei proprii și că acestea trebuiesc cunoscute și trebuiesc deprinse” (C, II, 1967, p. 141). Odată fixate trăsăturile minimale ale românității sub raport lingvistic, Maiorescu a stăruit asupra identității literaturii române.

Ocazia formulării unei teorii mai ample i-a oferit-o primirea favorabilă în critica germană a unor traduceri din poezia română, dar mai ales din nuvelele și povestirile lui Slavici, Nicolae Gane și C. Negruzzi. El scrie cu acest prilej, în 1882, importantul studiu *Literatura română și străinătatea*. Potrivit autorului, ceea ce a atras cu deosebire atenția criticilor germani este originalitatea națională venită din prezentarea vieții țăranilor români, nu din imitări străine. El preciza cu mare satisfacție: „Ceea ce a trebuit să placă străinilor în poeziile lui Alecsandri, Bolintineanu, Eminescu și Șerbănescu și novelele lui Slavici, Negruzzi și Gane este, pe lângă măsura lor estetică, originalitatea lor națională. Toți autorii aceștia, părăsind oarba imitare a concepțiilor străine, s-au inspirat de viața proprie a poporului lor și ne-au înfățișat ceea ce este, ceea ce gândește și ceea ce simte românul în partea cea mai aleasă a firei lui etnice. Acest element original al materiei, îmbrăcat în forma estetică a artei universale, păstrând și în această formă ca o rămășiță din fondul său primitiv, a trebuit să încânte pe tot omul luminat și să atragă simpatia lui luare-aminte asupra poporului nostru. Căci orice individualitate de popor își are valoarea ei absolută și îndată ce este exprimată în puternica formă a frumosului, întâmpină un răsunet de iubire în restul omenirii ca o parte integrantă a ei” (C, II, 1967, p. 249). Românitatea nuvelor lui Slavici, Gane și Negruzzi constă și în aceea că în ele sunt prezentate mai ales „figuri tipice din popor” (C, II, 1967, p. 250).

Teoreticianul găsește că nuvelele și povestirile acestora sunt în consonanță cu un întreg curent literar european de romane țărănești foarte apreciate

pentru descrierile tipice. S-ar putea vorbi, prin urmare, chiar de existența unui gen de roman bine individualizat, și anume de „romanul poporan” modern. Astfel de scrieri românești și străine semănate de nume precum Creangă, Slavici, Alarcon, Heyse, Georges Sand, Flaubert, Turgheniev, Bret-Harte, Dickens, Fritz Reuter l-ar îndreptăți pe critic să formuleze o nouă teorie estetică a romanului modern care l-ar diferenția de tragedie. În tragedie, spune el invocându-l și pe Goethe, personajul principal este o individualitate puternică, activă, izvor al faptelor sale prin care apare catastrofa finală, individualitate nesupusă împrejurărilor, „fără nicio margi-nire națională și afară de orice idee tipică de clasă” (C, II, 1967, p. 250). Tragedia ne prezintă tipuri universale, personajul reprezentativ fiind regele. Dimpotrivă, în roman și în nuvelă eroul este stăpânit de împrejurări și trece prin conflicte generate de circumstanțe exterioare. De aceea, subiectul propriu al romanului și nuvelei este „viața specific națională”, iar personajele trebuie să fie tipurile unor clase, mai ales ale celor de jos și țăranului.

Emoția estetică generată de „romanul poporan” este egală cu aceea a tragediei, la care „nu ajung romanurile din societatea cosmopolită” (C, II, 1967, p. 251), crede Maiorescu. Eroii „romanului poporan” exprimă etnicitatea prin firescul trăirilor lor, prin autenticitatea nealterată de cultura înaltă, în timp ce „figurile romantice din societatea înaltă sunt întrucâtva rezultate ale convențiunii; simțirile lor sunt în mare parte meșteșugite prin modă și trecătoare, ca și moda” (C, II, 1967, p. 252). În consecință, „Însăși firea omenirii, și nu moda convențională este obiectul artei novelistice; de aceea, tipul poporan este materialul ei, și nu figura din salon” (C, II, 1967, p. 252). Totuși, spre cinstea sa, Maiorescu își dă seama de riscul unei dogmatizări a teoriei, prevenind: „Teoria romanului expusă aici, ca toate teoriile estetice, nu vrea să fie o formulare absolută, îndeosebi nu vrea să condamne romanurile moderne, care nu ar fi o reprezentare a figurilor tipice dintr-un popor dat, și să recunoască exclusiv numai romanurile claselor de jos. Nici tragedia nu este exclusiv mărginită la regi și la eroi, ci există și tragiile așa-numite burgheze, precum *Cabală* și *amor de Schiller* și *Nora de Ibsen*” (C, II, 1967, p. 252).

S-a observat de mai mult timp caracterul prea restrictiv al teoriei maioresciene despre „romanul poporan”. Întrebându-se „Ce este exact din această

teorie privită în latura ei exclusivă, și nu posibilă?”¹, Eugen Lovinescu răspundea: „*Aproape nimic*”². Criticul modernist, adversar al literaturii ruraliste și etniciste, spunea că „*eroul pasiv nu e singurul acceptabil pentru roman*”³. Harta epicii universale, limitată la formula maioresciană, spunea pe drept cuvânt criticul, ar fi prea redusă. Astfel de teorie nu mai e valabilă în literaturile cu tradiție, precum cea franceză, unde literatura țărănească este o raritate. Ea ar putea fi valabilă însă pentru literatura română din acel moment și va fi mult amplificată în teoriile sămănătoriste și poporaniste.

Doctrina a fost aplicată ulterior explicit într-o seamă de articole consacrate unor scriitori precum Caragiale, Goga, Sadoveanu, Ion Popovici Bănățeanul, Victor Vlad Delamarina sau în referirile la scriitori precum Slavici, Creangă, Alecsandri ș.a.

Până la studiul *Literatura română și străinătatea*, sensibilitatea criticului pentru o literatură de acest gen s-a văzut în aprecierile generoase ale literaturii populare, al cărei susținător și apărător consecvent a fost. Încă din studiul *Asupra poeziei noastre populare* din 1868, consacrat discutării culegerii realizate de Vasile Alecsandri în 1866, *Poezii populare române*, el vede firescul și autenticitatea sentimentelor exprimate, aplecarea spre etnografic și istoria națională: „(...) cartea d-lui Alecsandri – scria criticul – este și va rămâne pentru tot timpul o comoară de adevărată poezie și totodată de limbă sănătoasă, de notițe caracteristice asupra datelor sociale, asupra istoriei naționale și, cu un cuvânt, asupra vieții poporului român” (C, 1966, p. 3–4). Le distinge „*naivitatea lor, lipsa de orce artificiu, de dispoziție forțată, simțământul natural ce le-a inspirat*” (C, 1966, p. 4).

Maiorescu a revenit asupra rolului lui Alecsandri prin culegerile de poezie populară, contestat de Dui-liu Zamfirescu. El e convins că prin culegerile de poezie populară, Alecsandri a oferit elementului național posibilitatea dezvoltării temeinice în literatură și a pătrunderii lui în societatea cultă. Mai mult decât atât, poezia populară a românizat manifestările lingvistice și culturale ale înaltei societăți, în special din Moldova, unde majoritatea doamnelor educate, vorbitoare numai de franceză, nici nu știau să vorbească și să scrie corect românește. Poezia populară a rodit în poezia cultă, lucru ușor observabil la Eminescu, Coșbuc și Goga încât, crede Maiorescu, „*încetul cu încetul rădăcina populară*

împlântată de Alecsandri crește și rodește în toate direcțiile” (C, II, 1967, p. 486).

Primul articol consacrat unui mare scriitor unde erau valorificate sugestiile din *Literatura română și străinătatea* este *Comediile d-lui I.L. Caragiale* din 1885. De data aceasta, Maiorescu nu mai avea cum să afle românitățile literaturii în prezentarea unui univers și tipuri specifice ruralității noastre. Totuși, ele purtau marca românității prin prezentarea „*unor tipuri din viața noastră socială de astăzi*” (C, II, 1967, p. 271), a „*unor simțăminte omenești (...), manifestate însă aici cu o notă specifică, adică sub forma unei spoieli de civilizație occidentală, strecurată în mod precipitat în acel strat și transformată aici într-o adevărată caricatură a culturai moderne*” (C, II, 1967, p. 271–272). Fapt important pentru Maiorescu este că aceasta se face „*fără imitare sau împrumutare din literaturi străine*” (C, II, 1967, p. 273), încât prin Caragiale avem de a face cu „*un început de literatură dramatică națională independentă, trăind din propriile sale puteri (...)*” (C, II, 1967, p. 273). În 1907, analizând într-un raport academic nuvelele lui I.A.I. Brătescu-Voinești, el amintea din nevoi de demonstrație și de românitățile scrierilor lui Caragiale care „*a ridicat la valoare literară vorbirea tipică a incușilor și semicușilor din orașe cu ridicolul lor, precum și expresiile de spaimă și cruzime a celor din sat* (Năpasta, Făclia de Paști)” (C, II, 1967, p. 476).

În articolul *Eminescu și poeziile lui*, din 1889, cu referiri mai sărace la românitățile lor, el o află în crearea unei limbi poetice cu sursă în cea populară, încât „*forma limbei naționale, care și-a găsit în Eminescu cea mai frumoasă înfăptuire până astăzi, va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a veșmântului cugetării omenești*” (C, II, 1967, p. 344).

Poetului Ioan Popovici Bănățeanul din Lugoj, mort foarte tânăr de o boală necruțătoare pe atunci, tuberculoza, creator promișător aflat în aria eminescianismului, îi dedică în 1895 un articol foarte uman, neașteptat poate pentru temperamentul cunoscut al criticului, în care apreciază „*acea limbă adevărat românească*” (C, II, 1967, p. 367) și virtutea de a fi „*știut să înfățișeze o parte a poporului nostru muncitor în forma nepieritoare a artei*” (C, II, 1967, p. 377).

Un articol surprinzător, având în vedere valoarea celui despre care se scrie, dar aflat în logica

extremă a opțiunilor din *Literatura română și stră-înătatea*, este *În memoria poetului dialectal Victor Vlad Delamarina*, publicat în 1898. El amintește de virtutea artei de a avea drept fundament viața populară, de a fi națională și, mai mult decât atât, de rostul dialectelor în ființarea limbii literare: „Căci cultura artelor nu se pregătește, după cum pare la prima vedere, din sus în jos, ci din jos în sus, și precum coroana înflorită la înălțimea copacului își are rădăcinile de hrană în pătura pământului, așa arta cea mai dezvoltată își primește sucubul trăinicieii din viața populară în toată naivitatea ei inconștientă; iar dialectele îndeosebi sunt izvor de întinerire pentru toată ființarea limbei literare” (C, II, 1967, p. 385).

Eugen Lovinescu găsea exagerată prin aprecieri, număr de pagini, atenția specială acordată în articole separate scrierilor celor doi autori bănățeni fără o operă majoră, prețuire însă în logica lucrurilor, dat fiind că era vorba de scriitori aflați în filiație rurală și folclorică. Nemulțumirea criticului modernist consta în aceea că în timp ce acestora le erau consacrate articole independente, cu o astfel de întindere și elogii, lui Duiliu Zamfirescu, Delavrancea și Vlahuță nu le era dedicat niciun rând, Creangă beneficia abia de trei-patru rânduri, Coșbuc de cinci-șase⁴ ș.a.m.d.

Un scriitor care i-a prilejuit reafirmarea propensiunii spre etnos este Octavian Goga, a cărui creație era analizată entuziast în raportul academic *Poeziile d-lui Octavian Goga* din 1906.

Românitătea creației poetului ardelean provine din faptul că realitățile prezentate „sunt izvorâte din viața națională a acelei părți a României și în mijlocul căreia a trăit, din viața românilor transilvăneni în faza ei de astăzi, caracterizată prin lupta împotriva tendințelor de asuprire etnică predominatoare în statul lor” (C, II, 1967, p. 458), ca și din descrierea unor tipuri caracteristice realităților românești transilvănene: preotul, învățătorul și învățătoarea, plugarul, lăutarul, care pe lângă menirea lor normală dobândesc o semnificație particulară care „nu se poate explica decât din aprinderea luptei întru apărarea patrimoniului național” (C, II, 1967, p. 461).

Maiorescu aprecia de asemenea la O. Goga patriotismul ca emoție interioară. În *Poezia română de la 1867* el respingea politicul din literatură. Contradicția era numai aparentă, căci, cum observa Lovinescu, Maiorescu respingea „în reali-

tate, ceva mai general: «concepția», «raționalul» ca idee și declamația ca formă sau, ceva mai general: lipsa de inspirație”⁵, iar acum el acceptă patriotismul ca sentiment firesc, element psihologic care este material al artei: „Ce e drept, patriotismul, ca element de acțiune politică, nu este materie de artă, orcâte abateri s-au comis și se mai comit în contra unei reguli așa de simple (...). Cu toate acestea, patriotismul este în inimile sincere, în afară de orice tendință politică, un simțământ adevărat și adânc și, întrucât este astfel, poate fi, în aceste împrejurări, născător de poezie” (C, II, 1967, p. 458). Pe de altă parte este vorba de combaterea simulării sentimentului patriotic, de artificialitatea unor astfel de stări spre a ascunde lipsa unei inspirații și dotări poetice reale.

În *Comediile d-lui I.L. Caragiale*, din 1885, Maiorescu preciza de asemenea că patriotismul, chiar dacă este cel mai important sentiment cetățenesc, „nu are ce căuta în artă ca patriotism ad-hoc, căci orice amintire reală de interes practic nimicește emoția estetică” (C, II, 1967, p. 278).

Raportul academic din 1906 asupra povestirilor lui Sadoveanu cuprindea și formulări din perspectiva etnicității, constând în faptul că literatura scriitorului moldovean este inspirată „de intuiția exactă a unor tipuri felurite, luate de pe toate treptele societății noastre, mai ales dintre țărani și mici târgoveți” (C, II, 1967, p. 469).

Scurtul raport academic din 1907 pentru premierea volumului *Nuvele și schițe* al lui I.Al. Brătescu-Voinești identifică elemente de etnicitate ale scriitorului în „înfățișarea firească a tot ce a rămas mai sănătos, după amețeața atâtor inovații pripite, în pătura de mijloc a societății noastre” (C, II, 1967, p. 476). Lărgind câmpul de observație asupra românității în literatura noastră, criticul amintește în acest raport și de Creangă drept model „pentru graiul cuminte și adeseori glumeț al țaranului moldovean” (C, II, 1967, p. 476).

Convingerea în românitătea literaturii noastre, formația sa spre valorile stabile și poate limitele gustului l-au determinat pe Maiorescu să respingă poezia de orientare modernă. În raportul academic asupra poeziei lui O. Goga el opunea lirica acestuia și cea de acest tip tocmai orientărilor moderne de tip simbolist. Plecând de la constatarea că în versurile poetului ardelean se observă rezonanța cântecelor și poeziei noastre populare care emană multă voce bună și cutezanță, criticul scrie numaidecât

satisfăcut că astfel de versuri „nu sunt pe placul celor deprinși cu unele mievrerii (dulcegării, n.n.) moderne, și aici cuvântul franțuzit este poate singur la locul lui, nici al celor stăpâniți de paradigmele clasicismului străin învățat la școală” (C, II, 1967, p. 466). Referirile la poezia simbolistă sunt și mai evidente când criticul decretează: „Dar poezia noastră n-are a face cu efeminarea scrierilor decadente (...)” (C, II, 1967, p. 466), și, întrucât este una tonică, ieșită din cântecele populare, „Așa este și așa trebuie să rămâie, păstrându-și aerul de sănătate și de vigoare și ferindu-se de parada cu un exotism neadaptabil (s.n.)” (C, II, 1967, p. 467).

În *Poeți și critici*, articol din 1886, el ținea să evidențieze că poeziile lui Eminescu și Alecsandri „vor curăți de la sine atmosfera estetică vițiată de Macedonski, Aricescu, Aron Densusianu etc., etc.” (C, II, 1967, p. 286). Eugen Lovinescu evidențiază limpede cum, în privința lui Macedonski, previziunea critică a lui Maiorescu nu s-a confirmat.

Deși a vorbit îndeajuns de românitatea literaturii și limbii noastre, Maiorescu nu a identificat în elementul etnic un scop în sine, un factor exclusiv al valorii operei. În *Literatura română și străinătatea* el îl vede ca „acest element original al materiei” (C, II, 1967, p. 249) care se păstrează în operă „ca o rămășiță din fondul său primitiv” (C, II, 1967, p. 249), dar care „e îmbrăcat în forma estetică a artei universale” (C, II, 1967, p. 249)⁶. Esteticul rămâne astfel condiția esențială a operelor de acest fel și, de cele mai multe ori când va vorbi despre astfel de scriitori, va face referiri la întâietatea acestuia. Despre O. Goga scria, de pildă, că receptarea entuziastă a creației sale provine „mai întâi din forma frumoasă în care autorul a știut să exprime cuprinsul «patriotic» al multora din versurile sale” (C, II, 1967, p. 458) și că „unde se vede arta scriitorului nu este în patriotismul simțit, ci în manifestarea lui mănunțită în dreapta măsură a frumosului” (C, II, 1967, p. 460).

Prețuind unicitatea operelor provenite din etnicitate, criticul refuză imitarea mecanică a scrierilor străine. El scria, de pildă, în *Literatura română și străinătatea* că „Toți autorii aceștia, părăsind oarba imitare a concepțiilor străine, s-au inspirat de viața proprie a poporului lor (...)” (C, II, 1967, p. 249). La Caragiale evidențiază că toate trăsăturile de etnicitate sunt scoase „din chiar miezul unei părți a vieții noastre sociale, fără imitare sau împrumutare din literaturi străine” (C, II,

1967, p. 273). De aceea, Lovinescu a văzut în Maiorescu un adversar al influențelor, opinie mult exagerată, căci autorul spune deschis, între altele, în *Răspunsurile „Revistei contimporane” (Al doilea studiu de patologie literară)* din 1873 că poporul român este inundat de manifestările civilizației occidentale, condiția absolut necesară fiind „de a se resorbi din această inundare tot ce poate fi folositor pentru înrodirea poporului său” (C, 1966, p. 200). Datoria tuturor, întâi a claselor culte, aflate în fruntea efortului de introducere a noilor forme, este munca cinstită. Criticul fixează și un imperativ pentru elitele românești: refuzul formelor goale, manifestate prin frazele lipsite de conținut, care oferă iluzia că pot înlocui fondul solid. Rămâne de aceea ca misiune esențială a criticii românești lupta împotriva frazeologiei goale și iluziilor deșarte din viața publică românească.

Un mare curaj și stăruință a dovedit Maiorescu în a denunța identificarea românității și naționalității cu lipsa de adevăr în știință și viața publică. În studiul *În contra direcției de azi în cultura română*, din 1868, aflând o seamă de exagerări ale latinismului Școlii Ardelene în istorie și filologie, el califică drept întristătoare și revoltătoare „orbirea de a nu vedea că zidirea naționalității române nu se poate așeza pe un fundament în mijlocul căruia zace neadevărul” (C, 1966, p. 80).

Românismul, atrage atenția criticul în *Direcția nouă în poezia și proza română* din 1872, nu se poate confunda cu anomalii și forme bolnăvicioase ale literaturii române produse de mediocrități salutate entuziast de reviste ale vremii atât transilvănene, cât și din Regat care le apără demagogic cu argumentele etnicității atunci când li se arată lipsa de valoare. Învinuit de adversari pentru cosmopolitism, Maiorescu s-a apărat stăruitor, spunând că atât el, cât și colaboratorii de la „Convorbiri literare” sunt cu toții „partizani ai ideii naționalității, ne-am pronunțat totdeauna în acest înțeles” (C, 1966, p. 127). În mai multe rânduri, el a invocat fragmente din scrierile sale sau fapte în sensul românității. Naționalismul, afirmat de revista ieșeană, ține să sublinieze criticul, nu a fost însă pretext pentru ascunderea anomaliilor, nonvalorilor și demagogiei, ci punct de pornire pentru o dezvoltare responsabilă și viguroasă a literaturii și științei românești: „Este dar dovedit că societatea «Junimea» din Iași nu e cosmopolită, că în «Convorbirile literare» s-a susținut totdeauna

naționalismul de către fiecare din noi, dar – ce e drept – nu ca pretext pentru a ascunde sub drapelul și sub strigătul lui «Ștefan cel Mare» și «Mihai Viteazul» toate mizeriile și cruditățile celor neche-mați și nealeși, ci ca punct de pornire pentru o dezvoltare mai energică și mai conștientioasă a activității literare și științifice în mijlocul poporului român” (C, 1966, p. 128–129).

Adept al românității, Maiorescu a apărut totuși deschis principiile liberalismului, umanitarismului, toleranței și acceptării celuilalt. În articolul *Contra școalei Bărnuțiu*, din 1868, el protesta împotriva ideii de excludere a străinilor, cu deosebire a evreilor, a românizării economiei și vieții juridice, scriind: „*Contra ultimei consecințe a școalei Bărnuțiu de a opri comerțul străinilor și de a goni pe toți străinii și mai ales pe evreii din țară ca periculoși existenței române, opunem ideile fundamentale de umanitate și liberalism, pe care sub nici un cuvânt, pentru nici un timp și cu nici un pretext nu este permis a le înfrânge*” (C II, 1967, p. 204–205). Apărător al valorilor democratice amintite, el scrie revoltat că „*excluderea străinilor înseamnă admiterea barbariei împotriva libertății și a obscurantismului împotriva inteligenței*” (C II, 1967, p. 205). Naționalitatea valoroasă, mai susține el, nu e doar pretext pentru a susține lenea și barbaria, iar țelul nu e doar păstrarea în viitor a limbii și teritoriului, fapt pe care îl realizează și populațiile indigene din America rămase la stadiul de hoardă, încă neajunse la stadiul de națiune. Dincolo de stadiul de geogra-

fie, cel al apărării teritoriului, limbii și sângelui există finalități superioare: progresul civilizației prin toleranță și știință, bunăstare materială și morală. Maiorescu se dovedește de aceea un mare român al europenității.

Ediții. Abrevieri

C, 1966 = Titu Maiorescu, *Critice*. Ediție de Domnica Stoicescu. Introducere de Paul Georgescu, București, Ed. pentru Literatură, 1966

C, II, 1967 = Titu Maiorescu, *Critice, II*. Text stabilit, tabel cronologic, indice și bibliografie de Domnica Filimon Stoicescu, București, Ed. pentru Literatură, 1967

Note

¹ Eugen Lovinescu, *T. Maiorescu*. Ediție îngrijită de Maria Simionescu. Cuvânt-înainte de Alexandru George, București, Ed. Minerva, 1972, p. 512.

² *Ibidem*, p. 512.

³ *Ibidem*, p. 512.

⁴ *Ibidem*, p. 516.

⁵ *Ibidem*, p. 519.

⁶ Cf. și Pompiliu Constantinescu, *Scrieri*, vol. III. Ediție îngrijită de Constanța Constantinescu, prefață de Victor Felea, București, Ed. pentru Literatură, 1969, p. 505.

Neagu Djuvara, despre adevăr și ficțiune în discursul istoric

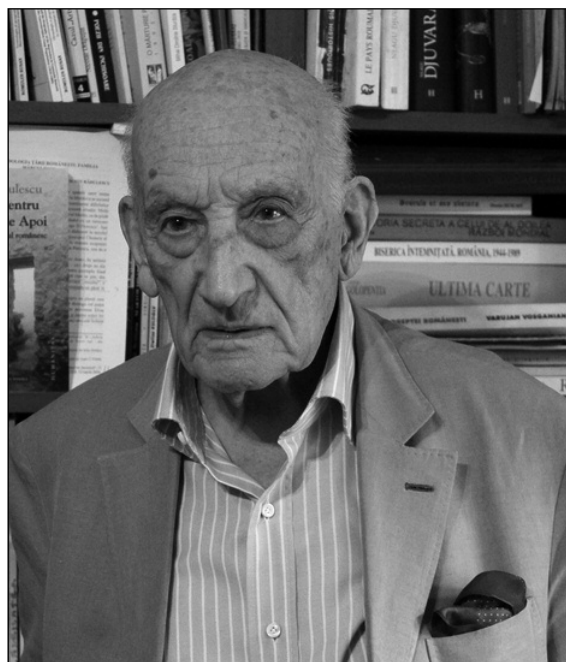
Acad. Alexandru Zub

Tema e veche, aproape la fel de veche ca istoria însăși, de când aceasta a dorit să se contemple în oglindă și a admis să-i fie scrutată efigia în continuă metamorfoză. Ea a dat loc, în ultimii ani, la dispute demne de interes, mai ales în alte zone ale lumii, acolo unde istoria mai nouă nu a produs discontinuități dramatice. Cunoașterea de sine, sistematică, e un produs relativ târziu în orice domeniu, dar mai ales în istoriografie, date fiind ambiguitățile și antinomiile care i-au marcat existența cronotopică¹. Statutul ei nu a cunoscut modificări sensibile nici în ultimul demisecol, când s-au produs totuși destule schimbări de situații și perspective în multe domenii.

De câțiva ani, lumea academică de la noi pare a se preocupa de această chestiune într-un fel ce semnalează o anumită adecvație la dezbaterile care au agitat, decenii de-a rândul, istoriografia apuseană. Cărțile semnate de Lucian Boia despre istorie și mit, mitologiile naționale, imaginarul comunist², ca și reacțiile produse, definesc un asemenea moment, încă nepus în valoare cum trebuie. E un decalaj semnificativ, nu doar temporal, unul ce a stârnit deja neliniști³.

Dacă se admite că nu există o suprapunere deplină a istoriei obiective („istoria-realitate“ la H.-I. Marrou) și discursul despre trecut⁴, devine explicabil interesul specialiștilor în domeniu pentru ambele registre ale realului. Caracteristic pentru evoluțiile mai recente, fără a fi inedit, e faptul că discursul istoric e plasat într-un cadru mai vast, de epistemologie, ca în eseu mai vechi al lui Paul Veyne, ale cărui interogații rămân mereu actuale⁵.

În plină epocă a relativismului în expansiune, când se ridică deja voci și pentru stoparea acestuia⁶, e firesc ca problema adevărului să capete

Neagu Djuvara

conotații aparte și ca istoricii să se întrebe din nou asupra limitelor meseriei pe care o practică.

Distinsul gânditor Neagu Djuvara, căruia îi datorăm și o lungă disertație despre „legi și civilizații istorice”⁷, nu ezită acum, după atâtea alte ocazii de a reflecta asupra domeniului, să se întrebe tranșant: *Există istorie adevărată?* Căutând un răspuns, sub unghi epistemologic, el ne propune un discurs despre „relativitatea generală“ a istoriei⁸, unul ce ține seama de principalele achiziții în materie, dar mai ales de analiza consensuală a lui Paul Veyne, analiză care l-a contaminat de altfel și pe Lucian Boia.

Cartea amintită ar merita desigur o discuție mai amplă. Să spunem deocamdată că ea sistematizează idei susținute la un curs universitar, în primii ani

după disoluția regimului comunist, și că ea rotunjește acum un sistem interpretativ la care autorul a lucrat, în fond, un bun demisecol. Sub un titlu provocator, el dezvoltă o suită de interogații, la care încearcă a răspunde cu minimum de mijloace, în sensul maximei economii și a maximei simplități de expresie. *Ce este istoria? Ce este un „fapt istoric”? De ce natură e cunoștința istorică: comprehensiune sau explicație? Ce numim cauză în istorie? Cum poate fi circumscrisă noțiunea de adevăr în istorie?* Fără să mai poarte semnul întrebării, alte interogații completează cuprinsul, explicând legătura dintre narațiune și narator, limitele obiectivității istorice, cauzele relativității în domeniu.

Revendicându-se de la ceea ce Raymond Aron numea „filosofia critică a istoriei”⁹, Neagu Djuvara caută la rândul său, un răspuns coerent sau măcar sugestii explicative pentru suita de întrebări deja puse de confrăți, de-a lungul timpului, ori sesizate de el însuși în „lupta cu sfinxul“, dacă e să reiau o sintagmă pârvaniană.

Tipul de analiză îl apropie pe autor de interogațiile, la fel de neliniștitoare, formulate cândva de Paul Veyne: „*Ce este mitul? Istorie alterată? Istorie amplificată? Mitomanie colectivă? Alegorie? Cum îl priveau grecii?*”¹⁰ Polisemiei mitului îi corespunde, în eseu lui Neagu Djuvara, o polisemie a istoriei însăși, ca discurs integrator, totalizant, nevoit să folosească resursele erudiției, dar și pe acelea oferite de retorică, după un îndemn pe care, la timpul său, N. Iorga a știut să-l formuleze memorabil: „*Adevărurile istorice sunt de discernământ, nu de simplă constatare și reproducere. Pentru a le prinde, se cere tot ce cunoștința adâncă a limbii, tot ce fantezia creatoare de definiții poate găsi mai fin și mai delicat. A vorbi despre oamenii și lucrurile trecutului în vocabularul curent e a greși de la un capăt la altul. Aș fi vrut, din partea mea, să am mai mult talent poetic, pentru a fi mai aproape de adevăr*”¹¹.

Gândind consensual, autorul eseului *Există istorie adevărată?* se revendică, explicit sau nu, de la o întreagă linie istoriografică, abia sugerată în text. Când vorbea de „Scylla stilului” și de „Charybda paleografiei”¹², un alt confrate se gândea la aceeași dilemă ce îi separă pe istoricii „literați” de semenii lor „documentariști”, dacă se poate spune așa, o

dilemă persistentă, lesne identificabilă și azi în sânul breslei. Unii se arată mai sensibili la dimensiunea literară, la ispitele imaginației, pe când alții se țin mai aproape, dacă nu strict legați de surse, jurând pe documente, refuzând să accepte că ar putea surveni, voit, o derogare. N. Iorga părea să se identifice inițial cu ultima categorie, obsedat cum era de noutăți documentare. Și-a dat seama însă că noutățile în domeniu sunt nesfârșite și că orice istoric trebuie să construiască, rezonabil, cu ce s-a adunat mai înainte, cu ce a putut adăuga el însuși.

Obsesia pozitivistă i-a făcut pe istorici să se poarte multă vreme ca și cum ar fi în măsură să obțină adevărul întreg, pe seama unei conjuncții ipotetice a „documentului” cu spiritul obiectiv. Ei acționau ca științisti, după modelul propus de Comte și de adepții săi, deși obiectivitatea rămânea intangibilă în acest domeniu¹³.

Adevărului i s-a contrapus îndeobște ficțiunea, iar despre opoziția rezultată de aici s-a scris enorm, adesea sub formă speculativă, fără a se urmări strict ecuația. În realitate, însă, nu adevărul e în discuție, ci „documentul”. Documentului i s-a opus mereu ficțiunea, mai cu seamă din a doua parte a secolului XIX, când școala pozitivistă a căutat să impună un discurs istoric bazat numai pe surse palpabile. „*Pas des documents, pas d’histoire*”, s-a spus atunci, iar sintagma a devenit mai apoi o deviză ineluctabilă¹⁴.

O tradiție venerabilă apăsa memoria breslei: Thucydide inventase discursuri, punându-le în gura unor personaje care astfel căpătau oarecum viață și putere de persuasiune. Abia dacă ni-l mai putem imagina azi pe marele Pericle fără cuvintele pe care i le atribuia contemporanul său, mai curând memorialist decât istoric, totuși atât de ingenios în restituția „războiului peloponiziac”. *Stricto sensu*, acele discursuri erau ficțiuni, dar ele exprimau un adevăr de fond, lucruri verosimile, pe care istoricii de mai târziu le-au putut verifica și întări prin alte surse. Iată cum comentează acest fapt N. Iorga, în prima sa lecție introductivă, la 1 noiembrie 1894: „*Pentru antic, istoria e un gen literar și forma pe care o ia e determinată de această concepție a naturii sale. Scopul de căpetenie e același ca și al celorlalte categorii literare: a trezi o emoție estetică în cititori. De aici acele lucruri care ne jignesc atât de mult pe noi, oamenii scrupuloși de exactitudine ai unor* 97

timpuri exacte: discursurile plăsmuite, puse în gura personajilor istorice, caracteristicile fixate chiar în lipsa elementelor necesare, invenția de episoade interesante, alegerea subiectelor demne de istorie, mișcătoare și interesante. Istoricul ajunge – mai ales în timpurile de stăpânire universală a retoricei, cu care se mântuie civilizația greacă – un poet pedestru, cum îl numește Lucian, vorbind de istoricii contemporani”¹⁵. Amintitul istoric, prețuit la timpul său și de Kogălniceanu, știa cu toate acestea că fiecare domeniu are „chemări și legi proprii”, istoria fiind menită a se interesa numai de adevăr.

Totuși, confuzia genurilor se va menține până în epoca Renașterii și chiar mai târziu, în timpurile moderne. Unii istorici (Gibbon, Michelet, Thierry, Ranke) au izbutit să pună de acord exigența adevărului cu expresivitatea formei. În ansamblu, însă, „istoria frumoasă” nu era informată, iar „istoria informată” nu se voia frumoasă, inadecvația dintre *cuvinte și lucruri* continuând să se manifeste multă vreme¹⁶. Tendința de a generaliza și abstractiza prinde contur pe la jumătatea secolului XIX, istoria estetică cedând primatul unei istorii de inspirație metafizică¹⁷.

După cum se vede, raportul dintre adevăr și ficțiune i-a obsadat mai totdeauna pe istorici. E un lucru firesc, dat fiind că o asemenea exigență motiva socialmente breasla creatoare. Ca să se apere de subiectivism și de ispite aprioriste, istoricii au depus mari strădanii, extinzând mereu sfera documentării și rafinând metodele de restituție¹⁸. Ei aveau să-și dea seamă însă că subiectivitatea e un dat natural, o dimensiune inerentă, de care în fond ar trebui să profite. Numai că la acest nivel de abordare nu se poate ajunge decât anevoie, după mari strădanii și cu multe precauții de metodă. Ca să revin la exemplul inițial, iată cum definește, concludiv, Neagu Djuvara această problemă: „Adevărul interpretării în sinteza istorică nu poate însemna, așadar, decât combinarea a două elemente:

a) o cât mai mare coerență internă, veridicitatea imaginii pe care o proiectează și a explicațiilor pe care le prezintă ca să o justifice – iar apoi acceptarea senină a adevărului evolutiv (...);

b) totala bună credință a istoricului, autenticitatea credinței lui în ceea ce re-crează; certitudi-

nea că nimic altceva decât căutarea realității nu l-a călăuzit”¹⁹.

Este o problemă a cărei analiză merită a fi extinsă. Am avut prilejul să mă refer la ea și în alte locuri, studiind istoriografia romantică, mesajul junimist în domeniu, evoluția „școlii critice”, discursul identitar în epoca modernă și mai târziu, discurs ce formează chiar nucleul ideatic al volumului *Istoric și finalitate*²⁰, la care se adaugă reflecții oarecum ocazionale pe aceeași temă²¹. Mi s-a părut demnă de pus în lumină concluzia că la ora actuală ar trebui să ne preocupe mai mult limitele cunoașterii istorice, limite asupra cărora, examinând „relativitatea generală” a istoriei (sugestie evident einsteiniană), ne atrage luarea-aminte, din nou, istoricul-filosof Neagu Djuvara.

Pentru cei care știu să-i urmărească onest și competent căutările, o conștiință tragică se degajă din mișcarea cronotopică a scrisului istoric.

„Însemnări ieșene”, s.n., II, 2, februarie 2005, p. 10–12; *Națiunea română. Idealuri și realități istorice. Acad. Cornelia Bodea la 90 de ani*, volum îngrijit de Alexandru Zub, Venera Achim, Nagy Pienaru, București, Ed. Academiei Române, 2006, p. 147–150.

Note

¹ Émile Callot, *Ambiguïtés et antinomies de l'histoire et de sa philosophie*, Paris, 1962.

² Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, 1997; *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*, București, 1998; *Două secole de mitologie națională*, București, 1999.

³ Sorin Alexandrescu, *Paradoxul român*, București, 1998, p. 29 sqq.

⁴ Lucian Boia, *Istorie și mit*, p. 5.

⁵ Paul Veyne, *Comment on écrit l'histoire. Essai d'épistémologie*, Paris, 1971.

⁶ Andrei Marga, *Relativismul și consecințele sale*, Cluj-Napoca, 1999.

⁷ Neagu Djuvara, *Civilisations et lois historiques. Essai d'étude comparée des civilisations*, Mouton, Paris, 1975; versiune română: *Civilizații și tipare istorice*, Ed. Humanitas, București, 1999.

⁸ *Idem*, *Există istorie adevărată? Despre „relativitatea generală” a istoriei. Eseu de epistemologie*, Ed. Humanitas, București, 2004.

⁹ Raymond Aron, *Introduction à la philosophie de l'histoire*, Paris, 1938; trad. rom., București, 1997.

¹⁰ Paul Veyne, *Au crezut grecii în miturile lor?*, București, 1996, p. 38.

¹¹ Nicolae Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, ed. IV, îngrijită de Andrei Pippidi, Iași, 1999, p. 343 (text din 1940).

¹² R.W. Seton-Watson, *The historian as a political force in Central Europe*, London, 1922, p. 15.

¹³ J.H. Plumb, *The crisis in the humanities*, London, 1964, p. 30.

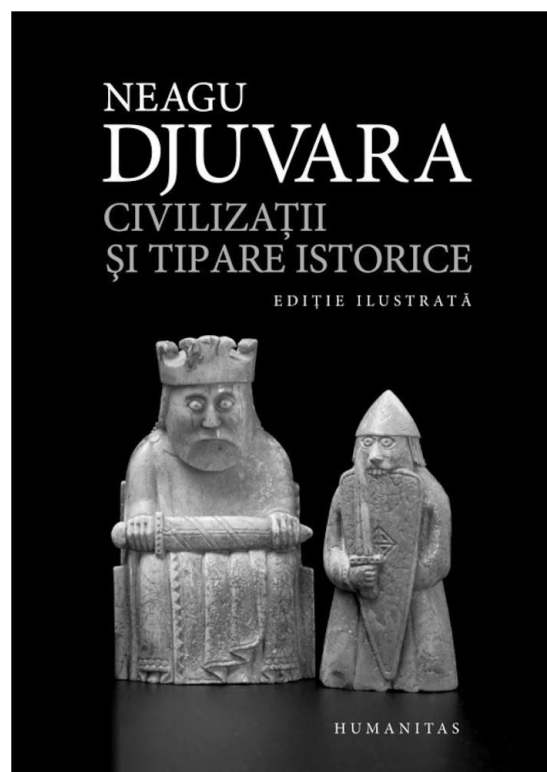
¹⁴ Ch. Langlois, Ch. Seignobos, *Introduction aux études de l'histoire*, Paris, 1898.

¹⁵ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 52 (text din 1894).

¹⁶ *Ibidem*, p. 53.

¹⁷ *Ibidem*, p. 69–70 (text din 1897).

¹⁸ Peter Geyl, *Use and abuse of history*, London, 1957, p. 79.

¹⁹ Neagu Djuvara, *op. cit.*, p. 109.

²⁰ Alexandru Zub, *Istorie și finalitate*, București, 1991; ed. nouă, cu subtitlul: *În căutarea identității*, Iași, 2004. Vezi încă volumul *Istorie și istorici în România interbelică*, Iași, 1989, p. 256–268.

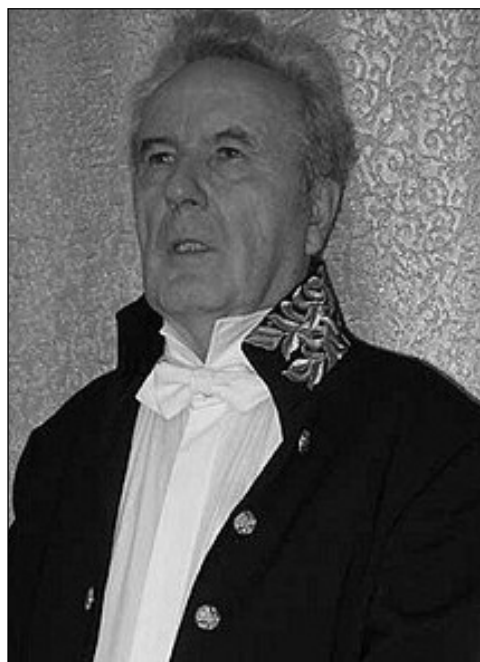
²¹ Alexandru Zub, *Biruit-au gândul (note despre istorismul românesc)*, Iași, 1983, p. 322–324 (*Condiția documentară a istoriei*), 325–328 (*Cât document, câtă imaginație?*), 329–333 (*Dimensiunea narativă a istoriei*); *Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie și morală în România*, în dialog cu Sorin Antohi, Iași, 2002, p. 169–181 (*Discursul istoric și seducțiile imaginarului*).

Nicolae Edroiu (1939–2018)

În ziua de 10 ianuarie 2018 s-a stins din viață istoricul Nicolae Edroiu, membru corespondent al Academiei Române, directorul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca. Născut în satul Olteni, județul Covasna, a efectuat studiile liceale la Brașov, iar pe cele universitare la Cluj-Napoca (Facultatea de Istorie, 1958–1963). S-a specializat în bizantinologie și istorie sud-est europeană la Universitatea din Belgrad (1967) și în studii europene la Collège d’Europe din Bruges (1970–1971). Trei ani mai târziu a susținut teza de doctorat *Ecoul european al răscoalei lui Horea (1784)*.

Nicolae Edroiu a desfășurat o bogată activitate didactică – preparator, asistent, lector, conferențiar și profesor de istoria medie a României, paleografie româno-chirilică, științele auxiliare ale istoriei în cadrul Facultății de Istorie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, al cărei prorector a fost între anii 1984–1990. Din 1998 a fost cercetător, iar din 2007, directorul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca. S-a consacrat cu precădere istoriei secolului al XVIII-lea și a fost cel mai bun cunoscător al istoriei Răscoalei lui Horea.

Cercetările sale s-au îndreptat mai ales spre descoperirea izvoarelor străine privind acest moment important al istoriei naționale: *Presa din Țările de Jos despre Răscoala lui Horea* (1974); *Răsunetul european al răscoalei lui Horea (1784–1785)* (1976); *Horea’s Uprising. The 1784 Romanian Peasants’ Revolt of Transylvania* (1978); *Răscoala lui Horea* (1978); *Izvoarele răscoalei lui Horea. Seria B. Izvoare narrative* (cinci volume, 1982–2007, în colaborare); *Horea’s Uprising European Echoes* (1984); *Pe urmele lui Horea* (1988); *Izvoare istorice suedeze privind răscoala lui Horea (1784–1785)* (2001, în colaborare); *J.P. Brissot și românii transilvăneni* (2006). A cercetat și alte momente din istoria națională: *Mișcări țărănești în sud-estul Transilvaniei prilejuite de intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania (1599)* (1977); *Maghiarii din România* (1995) – lucrare tradusă în limbile franceză, engleză și maghiară; *Revoluția lui Tudor Vladimirescu (1821) și presa belgiană* (1997); *Studii de genealogie* (I, 2000; II, 2009).

Nicolae Edroiu a fost cunoscut și ca specialist al științelor auxiliare ale istoriei: *Paleografia româno-chirilică. Secolele XVI–XIX* (1995); *Științele auxiliare ale istoriei* (1999); *Scrierea chirilică românească* (2013). A fost coordonator și autor al tratatului *Istoria românilor* (volumul VI, ediția I, 2002; ediția a II-a, 2012), autor al *Istoriei Transilvaniei* (I, 1997), coordonator al colecțiilor „Bibliotheca Bibliologica” și „Bibliotheca Historica”.

La 17 decembrie 1999, Academia Română l-a ales membru corespondent, în cadrul Secției de științe istorice și arheologie.

Nicolae Edroiu a fost președinte al Comisiei de heraldică, genealogie și sigilografie a Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, vicepreședinte al Comisiei Române de Vexilologie și președinte al părții române în Comisia mixtă de istorie româno-slovacă și în Comisia mixtă de istorie româno-ungară ale Academiei Române. A fost *doctor honoris causa* al Universității din Oradea, cetățean de onoare al comunelor Padeș (județul Gorj) și Vețel (județul Hunedoara) și al orașului Bruges (Belgia).

Membrii Academiei Române regretă această pierdere și aduc un respectuos omagiu.

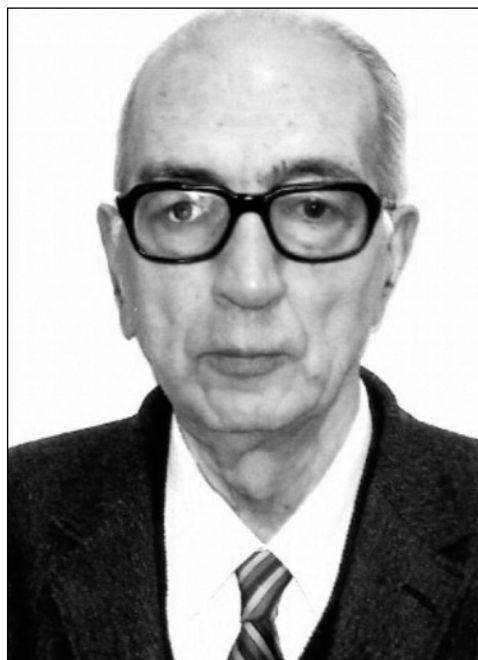
Andrei Avram (1930–2018)

În ziua de 10 februarie 2018 s-a stins din viață lingvistul Andrei Avram, membru corespondent al Academiei Române.

Născut în orașul Turda, județul Cluj, Andrei Avram a urmat Liceul „Regele Ferdinand” din localitatea sa natală, apoi Universitatea din Cluj, Facultatea de Filologie – specialitatea limba și literatura română (1953). A susținut doctoratul în filologie la Institutul de Lingvistică al Academiei Române (1959), iar în anul 1970 a obținut titlul de *doctor docent* la Universitatea din București.

Din anul 1959 a lucrat fără întrerupere, timp de aproape 50 de ani, în cercetare, la Institutul de Lingvistică din București, Centrul de Cercetări Fonetice și Dialectale, Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice, Institutul de Fonică și Dialectologie „Al. Rosetti” și Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”. S-a specializat în cadrul unor stagii în Cehoslovacia, Finlanda, URSS, Suedia și SUA. Domeniile sale de interes au inclus limba română – fonetică și fonologie descriptivă și istorică, dialectologie, etimologie –, limbile romanice occidentale, fonetică și fonologie generală.

Andrei Avram a adus contribuții originale în diverse probleme ale foneticii limbii române, dintre care amintim clasificarea vocalelor românești, durata vocalei și accentul, cronologia fenomenelor din fonetica istorică românească și rimele din punct de vedere fonologic. Este autorul unei descrieri originale a sistemului fonologic românesc în care a susținut existența unei categorii fonologice a semivocalelor, unități distincte atât de vocalele propriuzise, cât și de semiconsoane. Lingvistul francez André Martinet a apreciat interpretarea dată de Andrei Avram drept „echilibrată” în comparație cu studiile din acea perioadă. În fonetica și fonologia românească a introdus metoda comparării faptelor românești cu cele din alte limbi romanice. S-a remarcat și în domeniul etimologiei, fiind considerat de către colegii săi, cel mai prolific etimolog al generației sale.

Rezultatele cercetărilor sale au fost publicate în țară și străinătate. Studiul despre semivocalele românești (1957) este singura lucrare românească reproducă în antologia *Readings in linguistics* apărută în SUA în 1966; *Sur la phonologie de la norme* (1958); *Remarques sur les diphtongues roumaines* (1959); *Neutralization and phonological alternations* (1960); *Cercetări asupra sonorității în limba română* (1961), lucrare distinsă cu Premiul „B.P. Hasdeu” al Academiei Române; *Sur quelques particularités des systèmes graphématiques* (1962); *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești* (1964).

Andrei Avram a coordonat *Antologia fonetică a limbii române* (1988), lucrare distinsă cu Premiul „Simion Florea Marian” al Academiei Române; *Nazalitatea și rotacismul în limba română* (1990); *Cu privire la statutul fonologic al semivocalelor, semiconsoanelor și pseudovocalelor în limba română* (1991); *Contribuții etimologice* (1997); *Probleme de etimologie* (2000); *Studii de fonologie romanică* (2000); *Noi contribuții etimologice* (2001); *Metafonia și fenomenele conexe în limba* 101

română (2005); *Comentarii și ipoteze etimologice* (2006); *Probleme de fonologie a limbii române* (2009); *Studii de fonologie generală. Études de phonologie générale* (2011); *Studii de fonetică istorică a limbii române* (2012); *Studii de fonetică descriptivă (generală și românească)* (2014). A colaborat la *Dicționarul etimologic al limbii române* (1997–2008) și la *Dicționarul limbii române* (2001–2008).

Andrei Avram a susținut comunicări la diverse congrese din țară și străinătate: Helsinki, Praga, Copenhaga, Freiburg, Viena, La Valleta, Málaga,

München și altele. A desfășurat activitate didactică la Alger, Helsinki, Lund și Praga.

A fost membru în comitetul de redacție al revistei „Fonetică și dialectologie”, al Societății Române de Lingvistică, al Societății Române de Lingvistică Romanică, al Societății Române de Dialectologie, al Société Européenne de Culture.

La 30 martie 2010, Academia Română l-a ales membru corespondent, în cadrul Secției de filologie și literatură. Membrii Academiei Române regretă această pierdere în lumea științifică românească și aduc un respectuos omagiu.

Ianuarie

9 ianuarie: La Clubul Academicienilor a fost semnat acordul de parteneriat instituțional între Academia Română și Primăria Municipiului Iași, prilejuit de marcarea Centenarului Primului Război Mondial și al Marii Uniri. Evenimentul a fost urmat de o conferință de presă la care au participat acad. Cristian Hera, președintele Academiei Române, acad. Bogdan C. Simionescu, acad. Victor Spinei, vicepreședinți ai Academiei Române, acad. Victor Voicu, secretarul general al Academiei Române, Mihai Chirică, primarul Municipiului Iași și prof. Daniel Șandru, coordonatorul „Programului Centenar al Municipiului Iași.” Cele două instituții și-au înscris pe agenda de lucru organizarea unor evenimente culturale cu participarea unor personalități de prestigiu ale științei și culturii noastre și a publicului larg, publicarea unor lucrări științifice de sinteză în colecțiile „Civilizația românească” și „Basarabica” ale Academiei Române.

15 ianuarie: Ziua Culturii Naționale a fost sărbătorită în cadrul unui simpozion cu tema „Cultura română la ceas aniversar. Centenarul Marii Uniri”, având ca moderator pe acad. Alexandru Surdu, vicepreședinte al Academiei Române. După cuvântul de deschidere rostit de acad. Cristian Hera, președintele Academiei Române, au susținut comunicări:

– Lucian Romașcanu, ministrul Culturii și Identității Naționale – *Cultura, liant al Marii Uniri*;
– Sergiu Nistor, consilier prezidențial – *Cuvânt de salut*;

– acad. Răzvan Theodorescu, președintele Secției de arte, arhitectură și audiovizual – *Ceva despre „naționalism” la Centenar*;

– acad. Ioan-Aurel Pop – *Cultura română și istoria națională*;

– acad. Nicolae Breban – *Epopoea spirituală a românilor*;

– Mihai Cimpoi, membru de onoare al Academiei Române – *Eminescu la Centenarul Marii Uniri*;

– prof. univ. Aurelian Mircea Martin, membru corespondent al Academiei Române – *Literatura și cultura română în fața Centenarului*.

23 ianuarie: A fost semnat Memorandumul de cooperare între Academia Română și Academia Braziliană de Litere.

24 ianuarie: În Aula Magna a Patriarhiei Române s-au desfășurat lucrările sesiunii de comunicări științifice cu tema „Unirea Principatelor Române, temelie a Marii Uniri de la 1918”. Înaintea începerii evenimentului, la Catedrală Patriarhală a avut loc un *Te Deum* urmat de ceremonia depunerii de coroane de flori la statuia domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Sesiunea a fost deschisă de acad. Cristian Hera, președintele Academiei Române, care a prezentat: „*Semnificația acestei uniri a călăuzit permanent generațiile care au urmat. Importanța covârșitoare a Unirii Principatelor Române a reprezentat un pas hotărâtor pentru evoluția țării noastre, legat pentru totdeauna de numele lui Alexandru Ioan Cuza*”. A urmat mesajul domnului Klaus Werner Iohannis, președintele României. În continuare au susținut comunicări:

– PF Daniel, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române – *Clădirea în care s-a decis Unirea*;

– acad. Dan Berindei – *Meditații despre ziua de aur a veacului*.

În partea a doua a sesiunii au prezentat alocuțiuni:

– acad. Victor Spinei, vicepreședinte al Academiei Române – *Unirea Principatelor în context internațional*;

– acad. Ioan-Aurel Pop – *Importanța Unirii de la 1859 pentru românii din Transilvania*;

– acad. Victor Voicu, secretarul general al Academiei Române – *Elita românească în înfăptuirea Unirii Principatelor Române*;

– acad. Eugen Simion, președintele Secției de filologie și literatură – *Ceva despre „mesianicii noștri pozitivi”: cei care au făcut Unirea din 1859 și au pus, astfel, bazele României Moderne*.

Sesiunea s-a încheiat cu prezentarea lucrării în două volume *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire*, apărută de curând la Editura Basilica a Patriarhiei Române.

30 ianuarie: La Biblioteca Facultății de Drept de la Universitatea din Craiova s-au desfășurat două manifestări științifice dedicate Centenarului Marii 103

Uniri: masa rotundă cu tema „Cartea juridică și donatorii ei de carte – piloni ai evoluției lumii dreptului” și inaugurarea Fondului de carte „Ioan Dogaru” cu peste 4000 de volume, unele de „carte veche” apărute din anul 1810 până la sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial.

Au avut intervenții acad. Victor Spinei, vicepreședinte al Academiei Române, acad. Ion Guceag, vicepreședinte al Academiei de Științe a Republicii Moldova, prof. univ. Ion Dogaru, membru corespondent al Academiei Române și membru de onoare al Academiei de Științe a Moldovei, prof. univ. Mircea Duțu, directorul Institutului de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române, prof. univ. Nicolae Popa, ex-judecător și președinte al Curții de Casație și Justiție, dr. Bogdan Cuza, strănepotul domnitorului Alexandru Ioan Cuza, prof. univ. Mihail Coșoveanu, directorul Bibliotecii Centrale a Universității din Craiova, prof. univ. Ovidiu Predescu, directorul revistei „Dreptul” și secretarul general al Academiei de Științe Juridice din România, prof. univ. Dan Claudiu Dănișor, ex-rector al Universității din Craiova, și prof. univ. dr. Lucian Săuleanu, decanul Baroului Dolj.

31 ianuarie: Aula Academiei Române a găzduit sesiunea științifică comemorativă cu tema „600 de ani de la moartea domnitorului Țării Românești Mircea cel Bătrân. 1418–2018”. Sesiunea a fost deschisă cu un cuvânt rostit de acad. Cristian Hera, președintele Academiei Române. În continuare, au prezentat comunicări:

– acad. Răzvan Theodorescu, președintele Secției de arte arhitectură și audiovizual – *Mare voievod, herțeg, despot: ctitorul de țară Mircea I;*

– acad. Victor Spinei, vicepreședinte al Academiei Române – *Țările Române și lumea stepelor euro-asiatice la cumpăna secolelor XIV–XV;*

– acad. Ioan-Aurel Pop – *Mircea cel Bătrân și Transilvania;*

– prof. univ. Ionel Câdea, membru corespondent al Academiei Române – *Mărturii arheologice și numismatice în estul Țării Românești în vremea domniei lui Mircea cel Bătrân.*

Prilejul s-a dovedit prielnic și pentru lansarea medaliei „Brăila – 650 de ani de atestare documentară”, prezentată de prof. univ. Ionel Câdea, membru corespondent al Academiei Române, și a

emisiunii de mărci poștale „Mircea cel Bătrân, 600 de ani de la moarte”, prezentate de acad. Răzvan Theodorescu și Cristina Popescu, director general Romfilatelia.

Februarie

1 februarie: În Aula Academiei Române a avut loc lansarea volumului cu numărul 200 din seria „Opere fundamentale”, dedicată clasicilor literaturii române. Inițiată de acad. Eugen Simion, președintele Secției de filologie și literatură, manifestarea a fost moderată de acad. Maya Simionescu, președinte executiv al Fundației Naționale pentru Știință și Artă. La eveniment au participat mai mulți membri ai Academiei Române și alți invitați: acad. Cristian Hera, președintele Academiei Române, actorul George Ivașcu, ministrul Culturii, acad. Victor Voicu, secretarul general al Academiei Române, prof. Tomnița Florescu, viceprimar al Primăriei Municipiului București, acad. Nicolae Breban, acad. Răzvan Theodorescu, președintele Secției de arte, arhitectură și audiovizual, acad. Victor Spinei, vicepreședinte al Academiei Române, prof. Mircea Martin, membru corespondent al Academiei Române, acad. Ioan-Aurel Pop, prof. Ioan Cristescu, prof. Mircea Dumitrescu, membru corespondent al Academiei Române, prof. Andrei Terian, prof. Paul Cernat, prof. Bogdan Crețu și prof. univ. dr. Emil Constantinescu (președinte al României, 1996–2000). Volumul cu numărul 200, dedicat lui Mihail Kogălniceanu – membru fondator al Societății Academice Române și președinte al Academiei Române – cuprinde scrieri cu caracter politic și ideologic ale omului politic, istoricului, scriitorului, jurnalistului și marelui diplomat.

La manifestare a fost distribuit catalogul colecției „Opere fundamentale”.

6 februarie: La Clubul Academicienilor s-a desfășurat ceremonia de lansare a timbrului poștal cu marcă fixă dedicat academicianului Dan Berindei, președintele Secției de științe istorice și arheologie, parte a proiectului „Oameni, fapte, valori”.

16 februarie: În cadrul unei sesiuni speciale, desfășurate în Aula Academiei Române, doamna academician Maria Zaharescu a fost sărbătorită la împlinirea vârstei de 80 de ani. După cuvântul de deschidere rostit de acad. Cristian Hera, președintele Academiei Române, acad. Ionel Haiduc a adus un omagiu colegial, urmat de comunicările susținute de:

– acad. Bogdan C. Simionescu, vicepreședinte al Academiei Române – *Gânduri despre doamna academician Maria Zaharescu*;

– acad. Marius Andruh, președintele Secției de științe chimice – *O tradiție continuată cu strălucire*;

– dr. Vlad Tudor Popa, directorul Institutului de Chimie Fizică „Ilie Murgulescu” al Academiei Române – *Maria Zaharescu – cercetător, îndrumător, coleg și prieten*;

– dr. Maria Crișan, Institutul de Chimie Fizică „Ilie Murgulescu” al Academiei Române – *Academician Maria Zaharescu – inițiator al cercetării în domeniul sol-gel în România*;

– dr. Horia Bălășoiu – *Maria Zaharescu și cercetarea în „epoca de aur”*.

23 februarie: Aula Academiei a găzduit lucrările Adunării generale a Academiei Române. În cadrul Adunării generale, la inițiativa Biroului Prezidiului Academiei Române, avizată de Prezidiul Academiei Române, domnitorul Alexandru Ioan Cuza a fost ales membru post-mortem al Academiei Române. Laudatio a fost rostit de acad. Victor Spinei, vicepreședinte al Academiei Române.

Pe agenda de lucru a Adunării generale au fost înscrise următoarele puncte:

– Informarea președintelui Academiei Române pe anul 2017, prezentată de acad. Cristian Hera, președintele Academiei Române;

– Darea de seamă a Prezidiului Academiei Române pe anul 2017:

• Activitatea de cercetare științifică și de formare a cercetătorilor

• Activitatea economico-financiară, Bugetul de venituri și cheltuieli pe anul 2018, patrimoniul și proiectele în desfășurare;

– Programul Academiei Române de sărbătorire a Centenarului Marii Uniri;

– Darea de seamă a Fundației Naționale pentru Știință și Artă pe anul 2017 și Bugetul de venituri și cheltuieli pe anul 2018;

– Darea de seamă a Fundației „Patrimoniu” pe anul 2017 și Bugetul de venituri și cheltuieli pe anul 2018;

– Darea de seamă a Fundației „Elias” pe anul 2017 și Bugetul de venituri și cheltuieli pe anul 2018;

– Darea de seamă a Spitalului „Elias” pe anul 2017 și Bugetul de venituri și cheltuieli pe anul 2018;

– Diverse.

27 februarie: În Aula Academiei Române a avut loc conferința cu tema „Românii de pretutindeni. Realități și aspirații”, organizată de Institutul de Științe Politice „Ion I.C. Brătianu” al Academiei Române și Fundația Universitară a Mării Negre. Au susținut comunicări: Natalia Intotero, ministru pentru România de Pretutindeni, acad. Victor Voicu, secretarul general al Academiei Române, acad. Răzvan Theodorescu, președintele Secției de arte, arhitectură și audiovizual, acad. Eugen Simion, președintele Secției de filologie și literatură, și prof. Dan Dungaci, directorul general al Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale.

28 februarie: În Aula Academiei Române a avut loc o sesiune comemorativă dedicată savantului Ludovic Mrazec (1867–1944). Lucrările manifestării au fost moderate de acad. Nicolae Panin, președintele Secției de științe geonomice. După alocuțiunea de deschidere rostită de acad. Cristian Hera, președintele Academiei Române, au susținut comunicări:

– prof. dr. Emil Constantinescu – *Ludovic Mrazec – o viață dedicată geologiei*;

– acad. Nicolae Anastasiu – *Ludovic Mrazec – 43 de ani în Academia Română*;

– acad. Gheorghe Udubașa – *Ludovic Mrazec – director al Institutului Geologic al României și ministru al Industriei și Comerțului*;

– conf. dr. Gheorghe Ilinca – *Ludovic Mrazec, profesor și șef de catedră*;

– dr. Tudor Berza, membru corespondent al Academiei Române – *Ludovic Mrazec – petrograf și tectonician*;

– prof. dr. Corneliu Dinu – *Ludovic Mrazec și geologia petrolului*;

– dr. Antoneta Seghedi și dr. Titus Brustur – *Ludovic Mrazec și Societatea Geologică a României*.

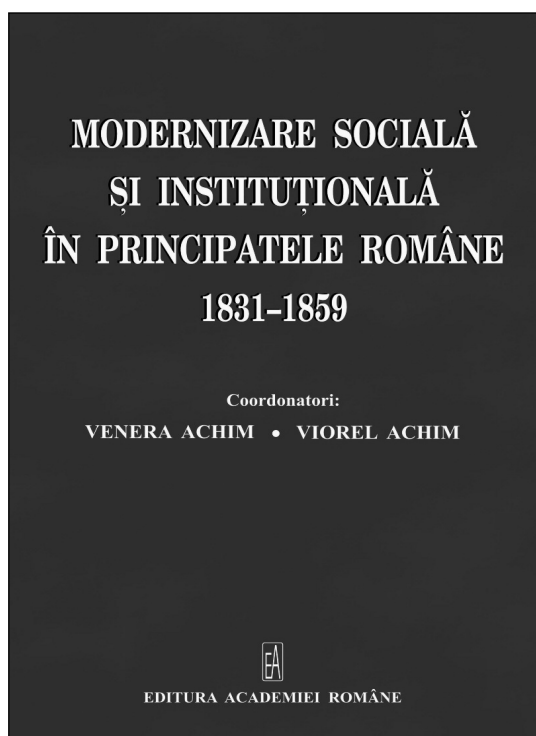
REPERCUSIUNI MIOCARDICE ȘI CORONARIENE ÎN BOLI CRONICE

Nicolae BALTĂ

Lucrarea prezintă unitar interrelațiile dintre bolile cronice și patologia miocardo-coronariană, de a sintetiza ecoul patologiei medicale cronice extracardiace asupra modificărilor morfofuncționale secundare miocardice, hemodinamice, într-o perioadă când patologia medicală, cauzată de bolile cronice, este diferită de cea din perioadele anterioare și ca urmare a creșterii prevalenței bolilor cronice și ale comorbidităților complexe.

Realizarea acestei lucrări are la bază conceptul de abordare integrată în originalitate a bolilor cronice, la care și-au adus contribuția clinicieni, cercetători experimentați și profesori.

Monografia reprezintă o sursă de informații și idei pentru cei preocupați de cunoașterea mecanismelor etiopatogenice ale repercusiunilor miocardice și coronariene în cursul evoluției bolii cronice.

MODERNIZAREA SOCIALĂ ȘI INSTITUȚIONALĂ ÎN PRINCIPATELE ROMÂNE, 1831–1859

Coordonatori: **Venera ACHIM, Viorel ACHIM**

Volumul este o culegere de studii pe tema modernizării sociale și instituționale în Principatele Române în prima jumătate și la mijlocul secolului al XIX-lea. Studiile au fost prezentate prima dată sub forma unor comunicări la conferința cu titlul „Modernizarea socială și instituțională în Principatele Române, 1831–1859”, organizată de Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” (10–11 octombrie 2013). La conferință au fost prezentate 20 de comunicări, dintre care 16 au fost selectate pentru acest volum. Studiile reunite în volum sunt organizate pe secțiuni și acoperă un spectru larg al problematicii modernizării Principatelor Române: Modernizare și occidentalizare în Principatele Române la mijlocul secolului al XIX-lea – concept și istoriografie; Controverse istoriografice în legătură cu epoca regulamentară; Modernizarea politică și administrativă a principatelor în epoca regulamentară; Aspecte ale modernizării sociale și culturale în epoca regulamentară; Biserica în epoca regulamentară; Chestiunea emancipării populațiilor minoritare; Modificări în domeniul robiei; Aboliționismul românesc și impactul social.

GHID PENTRU AUTORI

Propunerile de articole se predau la redacție în format electronic (CD, stick) sau se trimit prin e-mail, ca fișiere atașate.

Sunt returnate autorilor propunerile de articole care nu corespund indicațiilor din prezentul ghid, care nu sunt culese cu toate semnele diacritice pentru limba română sau franceză și care nu sunt corect scrise în limba română sau străină.

Sunt respinse propunerile de articole care au fost publicate (parțial sau integral), care nu au conținut științific pertinent, elemente originale, resurse bibliografice relevante și de actualitate.

Consiliul editorial decide acceptarea sau respingerea manuscrisului. Autorii sunt singurii responsabili asupra opiniilor și ideilor exprimate.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază!

Din cauza volumului mare de lucru, nu se primesc materiale dactilografiate sau scrise de mână care necesită culegere.

Pentru a scurta timpul de pregătire editorială, lucrările trebuie redactate, după cum urmează:

- Redactarea manuscriselor va respecta standardele precizate de Dicționarul explicativ al limbii române – DEX (ediția 2007, Editura Univers Enciclopedic sau <http://dexonline.ro/>), Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române – DOOM (ediția 2005, Editura Univers Enciclopedic), Hotărârea Adunării generale a Academiei Române din 17.02.1993 privind revenirea la grafia cu „â,, și „sunt,, în grafia limbii române (www.acad.ro/alte-Info/pag_norme_orto.htm).

- Cuvintele străine inserate în textul în limba română se vor culege italic.

- Se menționează referințele despre autori: titlul științific, prenumele și numele de familie ale autorilor, funcția, locul de muncă, localitatea, țara și datele de contact (telefon, e-mail etc.).

- Referințele bibliografice se scriu la sfârșitul articolului, în ordinea citării în text, numerotându-se cu cifre arabe, urmate de punct.

- Citările se scriu cu caractere italice. Fiecare citare trebuie să fie însoțită de sursa bibliografică, obligatoriu, menționată în lista de referințe bibliografice.

- Materialul ilustrativ se va prezenta separat de textul articolului, scanat cu rezoluția de 300 dpi, alb-negru cu extensia TIFF, sau se vor prezenta originalele ilustrațiilor, care vor fi scanate și prelucrate la redacție, după care se vor înapoia sub semnătură, autorului.

- În cuprinsul articolului se va menționa locul unde se va plasa figura sau tabelul, precum și legenda figurilor sau titlul tabelului.

- Tabelele trebuie să fie alb-negru fără coloane evidențiate cu alte culori.

De asemenea, dacă există scheme nu trebuie să aibă evidențieri în alte culori.

Dimensiunile unui articol trebuie să fie 5–6 pagini calculator, corp 12 și 3–4 ilustrații.

Redacția revistei „Academica“
Casa Academiei – Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, București, tel: 021.318.81.06/2712, 2713

**Abonamentele la revista „Academica“ se pot face prin mandat poștal pe adresa
revistei „Academica“, serviciul difuzare (Popa Aurora)
sau cu ordin de plată în contul RO64TREZ7055005XXX006462,
Trezoreria sector 5, București.
Prețul unui abonament pentru 12 luni este 3 lei.**

ISSN 1220-5737 108 PAGINI

PREȚUL 6 lei